

PSİKOLOJİYE GİRİŞ

EDİTÖR

Prof. Dr. Okan Cem ÇIRAKOĞLU

© Copyright 2025

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Yayınevi A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN

978-625-375-444-0

Kitap Adı

Psikolojiye Giriş

Editör

Okan Cem ÇIRAKOĞLU
ORCID iD: 0000-0002-1607-3293

Yayın Koordinatörü

Yasin DİLMEN

Sayfa ve Kapak Tasarımı

Akademisyen Dizgi Ünitesi

Yayıncı Sertifika No

47518

Baskı ve Cilt

Genç Ofset

Bisac Code

PSY000000

DOI

10.37609/akya.3623

Kütüphane Kimlik Kartı

Psikolojiye Giriş / ed. Okan Cem Çırakoğlu.
Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2025.
350 s. : şekil, figür, tablo, resim. ; 195x275 mm.
Kaynakça ve Dizin var.
ISBN 9786253754440

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Yayınevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A Yenışehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

William James'in 1890 yılında yazdığı ve muhtemelen giriş düzeyindeki ilk kaynak olan Psikolojinin İlkeleri (The Principles of Psychology) isimli kitabın yayımlanmasının üzerinden 135, Wilhelm Wundt tarafından 1873'de yazılan Fizyolojik Psikolojinin İlkeleri (the Principles of Physiological Psychology) başlıklı kitabın yayımlanmasının üzerinden ise 152 yıl geçmiş. Geçen zaman içinde psikolojinin alt alanlarının psikolojiye giriş kitaplarında yer bulduğunu görsek de temel başlıkların neredeyse değişmeden kaldığını söylemek yanlış olmaz. Elinizdeki kitap, bu temel yaklaşıma sadık kalırken güncel alanyazındaki bilgileri okuyucuya ulaştırmak hedefiyle hazırlandı. Kitabın bölümlerini yazan değerli akademisyen arkadaşlarım bu zorlu süreçte büyük bir özveriyle çalıştılar ve alandaki güncel bilimsel atmosferi kendi bölümlerine yansıtılar. Psikoloji eğitimi alanların yanı sıra psikolojiye ilgi duyan herkesin yararlanabileceği bu kaynağın doğmasına yaptıkları katkılardan ötürü tüm yazar arkadaşlarıma teşekkür ederim. Gelecekteki bilimsel gelişmeler ışığında bu kitapta da gereken güncellemelerin yapılacağını belirtmek isterim.

Tüm okuyuculara yararlı olmasını dilerim.

Prof. Dr. Okan Cem ÇIRAKOĞLU

Haziran 2025, Ankara.

İÇİNDEKİLER

1 Bölüm	Psikoloji Nedir? 2 Yazar : Hayal YAVUZ GÜZEL
2 Bölüm	Psikolojide Araştırma Yöntemleri. 22 Yazar : Bilgesu ATILGAN
3 Bölüm	Beyin ve Psikoloji 34 Yazar : Özge YILMAZ
4 Bölüm	Bilinçlilik. 50 Yazar : Serra ŞANDOR
5 Bölüm	Duyum Dikkat ve Algı 76 Yazar : Elmas Gülcan ATALAR
6 Bölüm	Öğrenme 92 Yazar : Nihan TEZER

7
Bölüm

Bellek 118

Yazar : Fatma UÇAR BOYRAZ

8
Bölüm

Biliş ve Karar Alma 136

Yazar : İlmiye SEÇER

9
Bölüm

Motivasyon ve Duygular 144

Yazar : Arzu ÇALIŞKAN SARI

10
Bölüm

Zeka 164

Yazar : Esra GÜVEN

11
Bölüm

**Yaşam Boyu Gelişim I: Doğum Öncesi,
Bebeklik ve Çocukluk 180**

Yazar : Mine CİHANOĞLU

12
Bölüm

Yaşam Boyu Gelişim II: Ergenlik ve Yetişkinlik 202

Yazar : Mine CİHANOĞLU

13 Bölüm

Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik216

Yazarlar : Eda KARACAN - Rahşan BALAMİR BEKTAŞ

14 Bölüm

Sosyal Psikoloji236

Yazar : Kürşad DEMİRUTKU

15 Bölüm

Kişilik264

Yazar : Gizem ONARAL DANACI

16 Bölüm

Psikolojik Bozukluklar294

Yazar : İpek ŞENKAL ERTÜRK

17 Bölüm

Psikolojik Bozuklukların Tedavisi320

Yazar : Sezin ANDİÇ

YAZARLAR

Dr. Öğr. Üyesi Hayal YAVUZ GÜZEL

Hacettepe Üniversitesi, Psikoloji Bölümü
ORCID iD: 0000-0002-1722-3441

Dr. Bilgesu ATILGAN

ORCID: 0000-0001-7775-1804

Dr. Öğr. Üyesi Özge YILMAZ

Ankara Medipol Üniversitesi, Psikoloji Bölümü
ORCID iD: 0000-0002-3900-7002

Dr. Öğr. Üyesi Serra ŞANDOR

İstanbul Medeniyet Üniversitesi,
Psikoloji Bölümü
ORCID: 0000-0002-7576-8212

Dr. Elmas GÜLCAN ATALAR

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı,
ORCID iD : 0000-0001-6422-364X

Dr. Öğr. Üyesi Nihan TEZER

Antalya Belek Üniversitesi, Psikoloji Bölümü
ORCID iD: 0009-0002-3790-732X

Öğr. Gör. Dr. Fatma UÇAR BOYRAZ

Ankara Üniversitesi, Psikoloji Bölümü
ORCID iD: 0000-0003-4005-564X

Dr. Öğr. Üyesi İlmiye SEÇER

Koç Üniversitesi, Psikoloji Bölümü
ORCID iD: 0000-0002-0119-0075

Dr. Öğr. Üyesi Arzu ÇALIŞKAN SARI

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Psikoloji Bölümü,
ORCID iD: 0000-0002-1121-9900

Psk. Dr. Esra GÜVEN

Barış Danışmanlık Merkezi,
ORCID iD: 0000-0002-1199-902X

Dr. Mine CİHANOĞLU

Bağımsız Araştırmacı, Ankara,
ORCID iD: 0000-0001-6105-1678

Prof. Dr. Eda KARACAN

Ufuk Üniversitesi, Psikoloji Bölümü
ORCID iD:0000-0002-9963-8666

Doç. Dr. Rahşan BALAMIİR BEKTAŞ

Ufuk Üniversitesi, Psikoloji Bölümü
ORCID iD:0000-0002-4399-5007

Dr. Öğr. Üyesi Kürşad DEMİRUTKU

TED Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü,
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık AD.,
ORCID iD: 0000-0003-1946-4203

Dr. Öğr. Üyesi Gizem ONARAL DANACI

Erciyes Üniversitesi, Psikoloji Bölümü
ORCID iD: 0000-0003-0438-2416

Dr. Öğr. Üyesi İpek ŞENKAL ERTÜRK

Ankara Üniversitesi, Psikoloji Bölümü
ORCID iD: 0000-0003-4509-1201

Dr. Öğr. Üyesi Sezin ANDİÇ

Çukurova Üniversitesi, Psikoloji Bölümü
ORCID iD: 0000-0002-5144-0685

PSİKOLOJİ

NEDİR?

Yazar : Hayal YAVUZ GÜZEL ¹

Bölüm Özeti

Psikolojinin temel soruları, insanların davranışlarını ve duygularını anlamaya yönelik sorulardır. Bu sorular, Antik Yunan'dan günümüze kadar filozoflar, sanatçılar ve bilim insanları tarafından ele alınmıştır. Psikoloji, insan ve hayvan davranışlarının neden ve sonuçlarını araştıran bir bilim dalıdır. Psikolojinin amacı, davranışları ve zihinsel süreçleri anlamak ve bu süreçlerin bireyler ve toplum üzerindeki etkilerini de incelemektir.

Psikoloji, "davranış bilimi" olarak tanımlanırken, araştırmalar gözlemlenebilir ve ölçülebilir duygu, düşünce, davranış ve zihinsel süreçleri kapsar. Psikologlar, yalnızca insan davranışlarını değil, hayvan davranışlarını da inceler çünkü birçok davranış türü, özellikle öğrenme gibi süreçler, hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarla açıklanabilir.

Davranışçılığın egemen olduğu dönemlerde, psikoloji yalnızca gözlemlenebilir davranışlarla sınırlıydı, ancak modern psikoloji, duygular, güdüler ve zihinsel süreçlerin de araştırılmasını kapsayan bir yaklaşımı benimsemiştir. Bilimsel yöntem, psikolojide güvenilir bilgi elde etmenin temel yolu olarak kabul edilir. Kuramlar, görgül verilerle test edilerek doğrulanır veya yanlışlanır. Bu şekilde, psikoloji, insan davranışını anlamada en güvenilir bilimsel alanlardan biri haline gelmiştir.

Bölüm

1

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü, hyguzel@hacettepe.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-1722-3441

öğrenmesi teknolojisi alanındaki hızlı gelişmeler mühendislik ve insani faktörler psikolojisi alt alanının önemini arttırmaktadır. Bu alt alanda yetişen psikologlar üniversitelerde, araştıma merkezlerinde ve teknoloji şirketlerinde çalışmaktadır.

NÖROPSİKOLOJİ VE DAVRANIŞSAL NÖROPSİKOLOJİ

Nöropsikoloji beyin ve davranış arasındaki ilişkinin araştırıldığı psikoloji alt alanıdır. Araştırmalar belirli beyin bölgelerinin belirli psikolojik işlevlerle ilişkisini ortaya çıkarmak amacıyla başlamış olsa da günümüzde bu alan daha dinamik bir alan olarak karşımıza çıkar. Beyin ve davranış arasındaki ilişki çeşitli sosyal bağlamlar içerisinde ve farklı gelişimsel dönemler gö-

zetilerek araştırılmaktadır. Bu dinamik yapısı nöropsikoloji alanının kendi içinde alt alanlara ayrılmasına neden olmaktadır. Örneğin, pediatrik nöropsikoloji alt alanı bebek ve çocukların beyin özellikleri ile davranış arasındaki ilişkiyi araştırır. Ayrıca günümüzde beyin görüntüleme teknolojileri alanında yaşanan hızlı gelişmeler nöropsikologların beyni daha iyi anlamalarını sağlamaktadır. Nöropsikoloji alanı psikologların, psikiyatristlerle ve nörologlarla etkileşim kurarak çalıştıkları multidisipliner bilim dalları arasında yer alır.

Davranışsal nöropsikoloji beyin ve davranış arasındaki ilişkiyi özellikle bilişsel ve duygusal süreçler içerisinde inceleyen özel bir alt alandır. Bu alan, beyin hasarı veya hastalıktan kaynaklanan çok çeşitli bilişsel ve davranışsal bozukluğun araştırıldığı ve tedavi yöntemlerinin geliştirildiği çalışmalar içerir.

KAYNAKLAR

Apa Subfields of Psychology. <https://www.apa.org/education-career/guide/science>

Bornstein, R. (1985). Object relations in psychoanalytic theory. *Psychoanalytic Psychology*, 2(4), 373-379. <https://doi.org/10.1037//0736-9735.2.4.373>

Briñol, P., and Petty, R. E. (2010). “A history of attitudes and persuasion research,” in *Handbook of the History of Social Psychology*. eds. A. W. Kruglanski and W. Stroebe (London: Psychology Press), 283–320.

Bruner, J. S. (1983). *In search of mind: Essays in autobiography*. New York: Harper&Row.

Confer, J. C., Easton, J. A., Fleischman, D. S., Goetz, C. D., Lewis, D. M. G., Perilloux, C. ... ve Buss, D. M. (2010). Evolutionary psychology: controversies, questions, prospects, and limitations. *American Psychologist*, 65(2), 110-126. <https://doi.org/10.1037/a0018413>

Darwin, C. (1859/2023). *Türlerin Kökeni*. İstanbul: Ayrintı Yayınları.

DeCarvalho, R. J. (1990). A history of the “third force” in psychology. *Journal of Humanistic Psychology*, 30(4), 22–44. <https://doi.org/10.1177/002216789003000403>

Faulkner, J., Schaller, M., Park, J. H. ve Duncan, L. A. (2004). Evolved disease-avoidance mechanisms and contemporary xenophobic attitudes. *Group Processes & Intergroup Relations*, 7(4), 333-353. <https://doi.org/10.1177/1368430204046142>

Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7, 117–140.

Fowler, R. (2011). “Mythos and Logos”, *The Journal of Hellenic Studies*, 131: 45-66.

Frankl, V. (1992). *İnsanın Anlam Arayışı*. Okuyanıs Yayınevi: İstanbul.

Horney, K. (1950). *Neurosis and human growth; the struggle toward self-realization*. W. W. Norton.

Kashima, Y. (2000b). Maintaining cultural stereotypes in the serial reproduction of narratives. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(5), 594–604. doi: 10.1177/0146167200267007

Kashima, Y. (2020). The cultural in the social: a reflection on sociocultural models approaches. *Asian Journal of Social Psychology*, 23(2), 135-142. <https://doi.org/10.1111/ajsp.12410>

Lothane, Z. (2006). Freud’s legacy--is it still with us? *Psychoanalytic Psychology*, 23(2), 285-301. <https://doi.org/10.1037/0736-9735.23.2.285>

Navarrete, C.D., McDonald, M.M., Molina, L.E. ve Sidanius, J. (2010). Prejudice at the Nexus of Race and Gender: An Outgroup Male Target Hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98(6), 933–945. <https://doi.org/10.1037/a0017931>

Ochsner, K. N. ve Lieberman, M. D. (2001). The emergence of social cognitive neuroscience.. *American Psychologist*, 56(9), 717-734. <https://doi.org/10.1037/0003-066x.56.9.717>

Palmeri, T., Love, B. ve Turner, B. (2017). Model-based cognitive neuroscience. *Journal of Mathematical Psychology*, 76, 59-64. <https://doi.org/10.1016/j.jmp.2016.10.010>

Shaw, J. (2022). Revisiting the basic/applied science distinction: the significance of urgent science for science funding policy. *Journal for General Philosophy of Science*, 53(4), 477-499. <https://doi.org/10.1007/s10838-021-09575-1>

Sng, O., Williams, K. E. G. ve Neuberg, S. L. (2017). Evolutionary approaches to stereotyping and prejudice. In C. G. Sibley ve F. K. Barlow (Eds.), *The Cambridge handbook of the psychology of prejudice* (pp. 21–46). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316161579.002>

Schultz, D. P. ve Schultz, S. E., (2001). *Modern Psikoloji Tarihi*. Kaknüs Yayınları: İstanbul.

Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1986). The

social identity theory of intergroup behaviour. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations (2nd ed., pp. 7–24)*. Chicago, IL: Nelson-Hall.

Topdemir, H. G. ve Unat, Y. (2019). *Bilim Tarihi ve Felsefesi*. Pegem Akademi Yayıncılık: Ankara

Wardenburg, T., Winkel, R. ve Lamers, M. H. (2012). Normative social influence in persuasive technology: intensity versus effectiveness. *Persuasive Technology. Design for Health and Safety*, 145-156. https://doi.org/10.1007/978-3-642-31037-9_13

Wertheimer, M. ve Puente, A.E. (2020).

A Brief History of Psychology (6th ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315269306>

WHO. (2020). What is the WHO definition of health? <https://www.who.int/about/who-we-are/frequently-asked-questions>

PSİKOLOJİDE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Yazar : Bilgesu Atılğan ¹

Bölüm Özeti

Günlük hayatta bilgiye ulaşmanın birden fazla yolu mevcuttur. Bilgiye ulaşmak için radyo, televizyon, internet gibi kaynakları sıklıkla kullanmakla birlikte içinde yaşadığımız sosyal çevreden de bilgi edinmemiz mümkündür. Her ne kadar tüm bunlar bize bir bilgi akışı sağlasa da bilgilerin doğruluğunu ya da bilimselliğini garanti etmez. Bir bilginin bilimsel olması için bilimsel yöntem kullanılarak elde edilmiş olması gerekir. Bir bilim dalı olan psikoloji için de benzer bir durum söz konusudur. Psikologların sahip oldukları bilgileri günlük hayattaki bilgi dağarcığından ayıran temel faktör de bu bilginin bilimsel yöntem kullanılarak elde edilmiş olmasıdır.

Psikolojinin temel amacı davranışı anlamaktır ve bilimsel yöntem bu bilginin sistematik olarak elde edilmiş olmasını ifade eder. Her ne kadar gündelik yaşamlarımızda bilgiyi doğrudan alsak da söz konusu bilimsel merak olduğunda, sorunun cevabını bulmak için izlenmesi gereken bazı adımlar mevcuttur.

Bölüm

2

¹ Dr., e-mail: bilgesu.hascuhadar@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7775-1804

da araştırma sonrasında katılımcılara gerçek bilginin verilmesi esastır.

Katılımcılar araştırma sürecinde doğabilecek herhangi bir sorundan araştırmacıların sorumlu olduğu ve bunu gidermekle de yine de araştırmanın yükümlü olduğu bilgisini alırlar. Bu nedenle, bilgilendirilmiş onam formlarında katılımcıların diledikleri takdirde araştırmacılara ulaşabilecekleri iletişim bilgileri yer almalıdır. Bununla birlikte, katılımcıların kişisel bilgilerinin korunması etik bir gerekliliktir ve bu konuda katılımcılara güvence sağlanır. Bilimsel araştırmalarda ilgilenilen kişisel veriler değil, araştırma sonucunda ulaşılan toplam veridir. Onam formunda verilerin nasıl kullanılacağı katılımcılara açıklanır. Bütün bu bilgiler verildikten sonra katılımcı araştırmaya katılmayı herhangi bir baskı altında kalmadan onaylamalıdır. Araştırmalara katılım konusunda her zaman gönüllülük esası söz konusudur. Her ne kadar bazen para ödülü veya hediye gibi küçük teşvikler kullanılsa da bunlar gönüllülük esasının önüne geçmeyecek şekilde sembolik olmalıdır.

BİLİNÇLİ BİR ARAŞTIRMA TÜKETİCİSİ OLMAK: BİLİMSEL ARAŞTIRMALARA ELEŞTİREL BAKIŞ

Günlük hayatta hepimiz bilgiye ulaşıyor ve onu yaşamımızda kullanıyoruz. İster alışveriş yaparken, ister profesyonel olarak karar verirken olsun bilgi tüketimi konusunda farklı kaynaklardan yararlanıyoruz. Bilgi edinmenin sezgilerimize güvenmek, otoriteye başvurmak gibi birçok farklı yolu vardır ve bilimsel araştırma bulgularına güvenmek bunlar arasında profesyonel olarak tercih edilebilecek en doğru yoldur. Ancak bilimsel araştırma bulgularına dayanarak karar alırken de dikkat edilmesi gereken bazı noktalar bulunmaktadır.

Öncelikle, daha önce de bahsedildiği gibi korelasyonel araştırmalar neden-sonuç ilişkisi vermezler. Her ne kadar değişkenler arasındaki bağlantı bu değişkenlerden birinin neden, diğerinin ise sonuç olduğuna mantıksal olarak işaret ediyor olsa da kontrollü ortamda yürütülmüş deneysel araştırmaların

varlığı olmadan bu sonuca ulaşamayız. Sigara içmek her ne kadar akciğer kanserinin nedeni olabilir gibi gözükse, bu iki değişken arasında kuvvetli bir ilişki olsa da ve eriştiğimiz kaynak bize bir neden-sonuç ilişkisinin var olduğunu söylese de böyle bir deneysel araştırma etik olarak yürütülemeyeceği için burada sadece ilişkinin varlığından söz edilebilir.

İkincisi, bir araştırmanın sonucuna dayanarak bu sonucun tüm insanlığa genellenmesi söz konusu değildir. Genellenebilir sonuçlar için farklı kültürler, yaş grupları gibi çeşitlilik içeren örneklemelerle araştırmaların tekrarlanması ve bu tekrar çalışmalarının da benzer sonuçlara işaret etmesi gerekir (Kazdin, 2016). Bu olmadan sonucun tüm evrende geçerli olduğunu söyleyebilmek olanaklı değildir.

Son olarak, bilgiye ulaştığımız kaynağı -özellikle de profesyonel kararlar alırken- doğru şekilde analiz etmemiz gerekir. Yararlandığımız kaynağın veriye nasıl ulaştığına, verisine ulaşırken kullandığı araçların ne kadar güvenilir ve geçerli olduğuna, bilgiyi sağlayan kişi ya da kişilerin uzmanlıklarına dikkat etmemiz önemlidir. Bazı kaynaklar popüler kaynak olarak adlandırılmaktadır; bunlar gazete, dergi, internet siteleri gibi farklı şekillerde karışımıza çıkar. Günlük yaşamda sıklıkla başvurduğumuz bu kaynaklar kolay erişilebilir olsalar da çoğunlukla güvenilir ve tarafsız bilgi sağlamayı garanti etmezler. Bir diğer kaynak türü ise akademik kaynaklardır. Akademik kaynaklar, çoğunlukla bilimsel yayın yapan dergilerde yayımlanan makaleleri ve bilimsel kitapları içerir. Bu yayınları popüler yayınlardan ayıran en temel özellik, içeriklerinin bilimsel kaynaklara dayanması ve editörler, hakemler gibi o alanda uzman kişilerin denetiminden geçmiş olmalarıdır. Akademik yayınları okumak belli bir eğitim ve bilgi seviyesi gerektirse de bilimsel bilgiye ulaşmak için başvurulması gereken en güvenilir kaynaklar bilimsel yayınlardır (Beins ve Beins, 2012).

KAYNAKLAR

- American Psychological Association. (2017). *Ethical principles of psychologists and code of conduct*. American Psychiatric Publishing.
- Asch, S. E. (1952). *Social Psychology*. Prentice-Hall, New Jersey. Yeniden basım (1987), Oxford University Press.
- Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. Prentice-Hall.
- Baumeister, R. F., Vohs, K. D. ve Funder, D. C. (2007). Psychology as the science of self-reports and finger movements: Whatever happened to actual behavior?. *Perspectives on Psychological Science*, 2(4), 396-403.
- Beauchamp, T. L. ve DeGrazia, D. (2019). *Principles of animal research ethics*. Oxford University Press.
- Beins, B. C. ve Beins, A. M. (2020). *Effective writing in psychology: Papers, posters, and presentations*. John Wiley & Sons.
- Erkuş, A. (2019). *Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci*. Seçkin Yayıncılık.
- Freud, S. (1900). *Interpretation of dreams*. Yeniden basım (2010), Basic Books.
- Freud, S. (1920). *Beyond the pleasure principle*. New York: Bantam Books.
- Furr, R. M. ve Funder, D. C. (2007). *Behavioral observation*. R.W. Robins, R.C. Fraley ve R.F. Kruger, (Ed.), *Handbook of research methods in personality psychology* içinde, 273-291.
- Harlow, J. M. (1868). Recovery from the passage of an iron bar through the head. *Publications of the Massachusetts Medical Society*, 2, 327.
- Kazdin, A. E. (2016). *Research design in clinical psychology*. Cambridge University Press.
- Milgram, S. (1963). Behavioral study of obedience. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67, 371-378. doi:10.1037/h0040525
- Moore, N., Salter, A., Stanley, L. ve Tamboukou, M. (2016). *The archive project: Archival research in the social sciences*. Routledge.
- Perry, D. G., Perry, L. C. ve Boldizar, J. P. (1990). Learning of aggression. *Handbook of developmental psychopathology*, M. Lewis ve S.M. Miller (Ed.), *Handbook of developmental Psychology* içinde, 135-146.
- Potter, J., & Hepburn, A. (2005). Qualitative interviews in psychology: problems and possibilities. *Qualitative Research in Psychology*, 2(4), 281-307. https://doi.org/10.1191/1478088705qp045oa
- Ross, C. A., Duffy, C. M. ve Ellason, J. W. (2002). Prevalence, reliability and validity of dissociative disorders in an inpatient setting. *Journal of Trauma & Dissociation*, 3(1), 7-17.
- Santrock, J. W. (2024). *Life-span development*. McGraw Hill.
- Shaughnessy, J. J., Zechmeister, E. B., & Zechmeister, J. S. (2014). *Research methods in psychology* (10th ed.). McGraw-Hill.
- Sherif, M., Harvey, O. J., White, B. J., Hood, W. R. ve Sherif, C. W. (1961). *Intergroup conflict and cooperation: The Robbers Cave experiment*. Norman: University of Oklahoma Book Exchange.
- Skinner, B. F. (1938). *The Behaviour of organisms: An experimental analysis*. New York: Appleton-Century.
- Thorndike, E. L. ve Columbia University, Institute of Educational Research, Division of Psychology. (1932). *The fundamentals of learning*. Teachers College Bureau of Publications. https://doi.org/10.1037/10976-000
- Vaz, J.D.S., ve ark. (2021). Intergenerational breastfeeding practices among parents and children: 1993 Pelotas birth cohort. *Maternal and Child Nutrition*, 17(1), e13058.
- Zimbardo, P. G. (1972). *Stanford prison experiment: A simulation study of the psychology of imprisonment*. Philip G. Zimbardo, Incorporated.

BEYİN

VE PSİKOLOJİ

Yazar : Özge YILMAZ¹

Bölüm Özeti

Psikolojik süreçlerin biliş, duygu ve davranış gibi bileşenleri, sinir sistemindeki fizyolojik yapıların bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu nedenle fizyolojik psikolojinin temelleri, psikoloji eğitiminin ayrılmaz bir parçasıdır.

Bu bölümde, sinir sisteminin işleyişi, bu sistemi oluşturan nöronların yapısı, aksiyon potansiyeli ve sinaptik ileti gibi sinir sisteminin fizyolojisine ilişkin temel bilgilerin ardından sistemin merkezi organı olan beynin işlevsel anatomisi incelenmektedir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Medipol Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, ozgeyilmaz81@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-3900-7002

Psikolojik süreçlerin biliş, duygu ve davranış gibi bileşenleri, sinir sistemindeki fizyolojik yapıların bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu nedenle fizyolojik psikolojinin temelleri, psikoloji eğitiminin ayrılmaz bir parçasıdır.

Bu bölümde, sinir sisteminin işleyişi, bu sistemi oluşturan nöronların yapısı, aksiyon potansiyeli ve sinaptik ileti gibi sinir sisteminin fizyolojisine ilişkin temel bilgilerin ardından sistemin merkezi organı olan beynin işlevsel anatomisi incelenmektedir.

KAYNAKLAR

- Barton, R. A. ve Venditti, C. (2014). Rapid evolution of the cerebellum in humans and other great apes. *Current Biology*, 24(20), 2440-2444.
- Buckley, M. J., Mansouri, F. A., Hoda, H., Mahboubi, M., Browning, P. G., Kwok, S. C., ... ve Tanaka, K. (2009). Dissociable components of rule-guided behavior depend on distinct medial and prefrontal regions. *Science*, 325(5936), 52-58.
- Carlson, N. R. Ve Birkett, M. A. (2021). *Physiology of behavior*. Pearson Higher Ed.
- Chen, A. P., Chen, L., Kim, T. A. ve Xiong, Q. (2021). Integrating the roles of midbrain dopamine circuits in behavior and neuropsychiatric disease. *Biomedicine*, 9(6), 647.
- Damasio, A. R. (1996). The somatic marker hypothesis and the possible functions of the prefrontal cortex. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences*, 351(1346), 1413-1420.
- Diamond, A. (2013). Executive functions. *Annual review of psychology*, 64(1), 135-168.
- Epstein, R., & Kanwisher, N. (1998). A cortical representation of the local visual environment. *Nature*, 392(6676), 598-601.
- Gallivan, J. P., & Goodale, M. A. (2018). The dorsal "action" pathway. *Handbook of clinical neurology*, 151, 449-466.
- Graybiel, A. M. (2000). The basal ganglia. *Current Biology*, 10(14), R509-R511.
- Hochstein, S., & Ahissar, M. (2002). View from the top: Hierarchies and reverse hierarchies in the visual system. *Neuron*, 36(5), 791-804.
- Kerns, J. G., Cohen, J. D., MacDonald III, A. W., Cho, R. Y., Stenger, V. A. ve Carter, C. S. (2004). Anterior cingulate conflict monitoring and adjustments in control. *Science*, 303(5660), 1023-1026.
- Kolb, B., & Whishaw, I. Q. (2009). *Fundamentals of human neuropsychology*. Macmillan.
- Olton, D. S., Becker, J. T. ve Handelman, G. E. (1979). Hippocampus, space, and memory. *Behavioral and Brain sciences*, 2(3), 313-322.
- Quirk, G. J. ve Gehlert, D. R. (2003). Inhibition of the amygdala: key to pathological states?. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 985(1), 263-272.
- Pinker, S., & Jackendoff, R. (2009). The components of language: What's specific to language, and what's specific to humans. *Language universals*, 126-151.
- Van Overwalle, F., Manto, M., Cattaneo, Z., Clausi, S., Ferrari, C., Gabrieli, J. D., ...ve Leggio, M. (2020). Consensus paper: cerebellum and social cognition. *The Cerebellum*, 19, 833-868.

BİLİNÇLİLİK

Yazar : Serra Şandor ¹

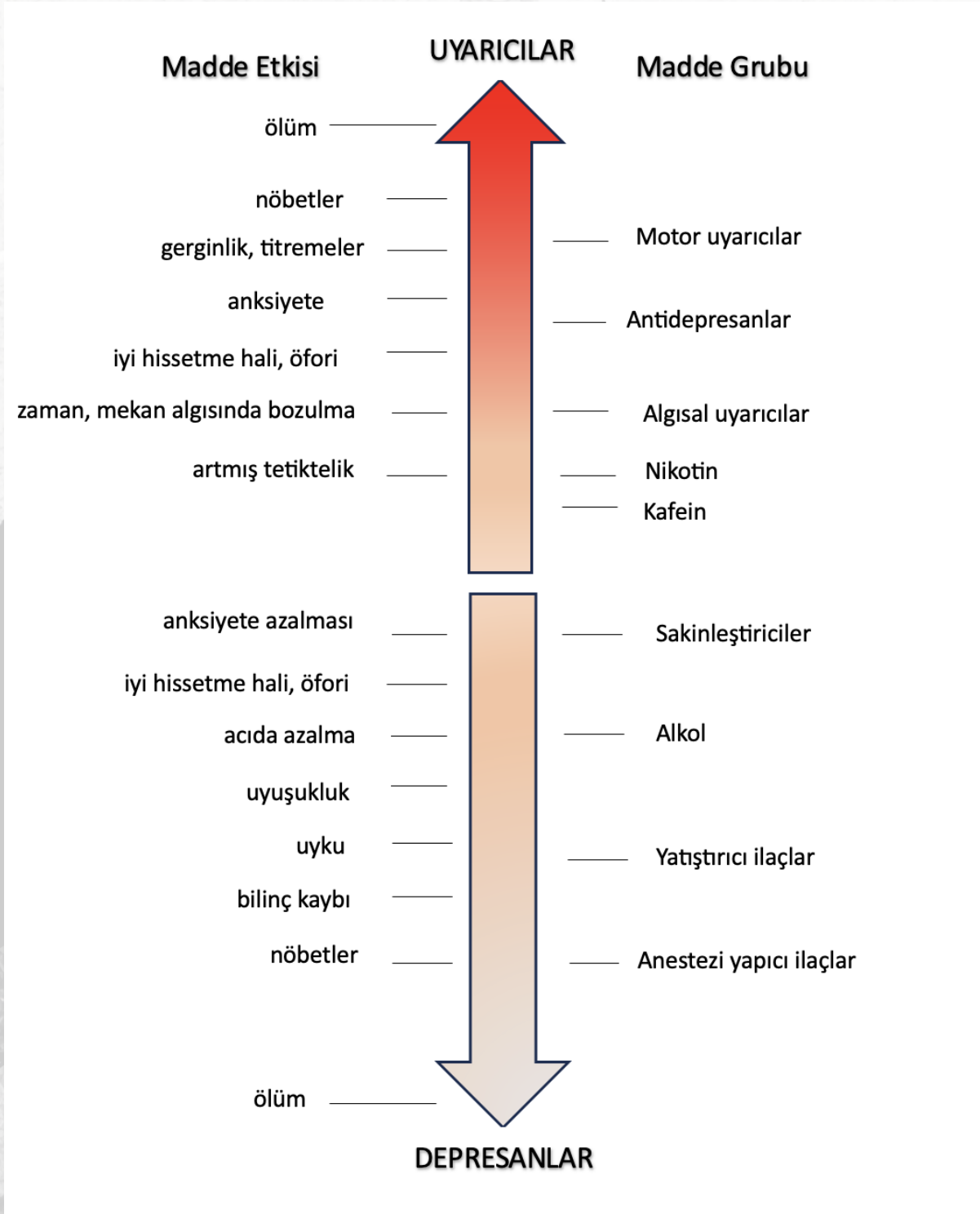
Bölüm Özeti

İnsan bilinçliliğinin ne olduğu ve nasıl gerçekleştiğine dair sorular farklı disiplinlerden bilim insanları ve düşünürler tarafından uzun yıllardır cevabı aranan sorulardır. **Bilinçlilik**, iç ve dış ortamdaki kaynaklanan uyaranların farkında olmak anlamına gelmektedir. İnsanların bilinçlilik durumları bazen dış faktörler tarafından, bazen de kendi istekleri ile değiştirilebilirler ve bu farklı bilinçlilik hallerine **bilincin değişken durumları** denir. Bilinçliliğin **izleme** işlevi kabaca kişinin çevresindeki uyaranların farkında olması ve onlara yanıt verebilmesini sağlarken; bilinçliliğin **kontrol** işlevi ise kişinin kendi davranışlarının üzerinde denetimi olmasına olanak verir. Davranışlarımızı sürdürürken ise kullandığımız bilgiler bazen farkında olduğumuz bazen de farkında olmadan kullandığımız bilgilerdir. Bu ayrım ile ilişkili olarak bilgilerin erişilebilirlik düzeyleri bakımından **bilinç öncesi** ya da **bilinç dışında** tutuldukları düşünülmektedir. Bilimsel yöntemlerle incelenmesi oldukça zor bir fenomen olan bilinçlilik, bilincin farklı bir düzeyi olan **uyku** süreçleri ile anlaşılmaya çalışılmaktadır. Uyku kabaca rüya görülen **REM evresi** ve **REM olmayan uyku evreleri** olarak farklı evrelerine ayrılmaktadır. Bu evreler sırasında gerçekleşen fizyolojik değişimler tanımlanmıştır ve uyku boyunca bu evrelerin sürelerinin değiştiği de bilinmektedir. Uyku kuramları ise insanların uyku uyanıklık süreçlerini açıklamaya çalışırlar. Uykunun farklı evrelerinde görülen fizyolojik ve davranışsal değişimlerle karakterize olan uyku bozuklukları olarak uyku yoksunluğu, insomnia (uykusuzluk), narkolepsi, uyku apnesi, uyurgezerlik, REM uykusu davranış bozukluğu ve uyku terörü örnek verilebilir. Uyku aynı zamanda rüya görülen bir bilinçlilik durumudur ve rüyaların işlevinin neler olduğu ve nasıl ortaya çıktıkları da uyku ile ilgili en merak edilen konulardan biridir. Bu sorularla ilgili olarak **psikodinamik rüya kuramı**, **aktivasyon-sentez hipotezi**, **rüyanın nöro-bilişsel kuramı** gibi farklı kuramlar açıklamalar getirmişlerdir. **Meditasyon** ve **hipnoz** ise bilincin değişen durumlarının diğer örnekleridir. Son olarak ise, **psikoaktif maddelerin** yaratmış olduğu etkiler bilincin değişen durumlarını anlayabilmek için örnek olurlar. Farklı madde grupları merkezi sinir sistemi üzerinde farklı etkiler göstererek kişinin duygu, düşünce ve davranışlarını değiştirmektedir. **Madde bağımlılığı** ise psikoaktif madde kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan ve müdahale edilmesi gereken klinik bir tabloyu oluşturmaktadır.

Bölüm

4

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, serra.sandor@medeniyet.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7576-8212

Sekil 3. Farklı psikoaktif maddelerin uyanıklıktan depresyona farklı bilinç durumları yaratan etkileri.

KAYNAKLAR

- Addolorato, G., Vassallo, G. A., Antonelli, G., Antonelli, M., Tarli, C., Mirijello, A., Agyei-Nkansah, A., Mentella, M. C., Ferrarese, D., Mora, V., Barbàra, M., Maida, M., Cammà, C., Gasbarini, A. ve Alcohol Related Disease Consortium (2018). Binge Drinking among adolescents is related to the development of Alcohol Use Disorders: results from a Cross-Sectional Study. *Scientific Reports*, 8(1), 12624. <https://doi.org/10.1038/s41598-018-29311-y>
- Afuseh, E., Pike, C. A. ve Oruche, U. M. (2020). Individualized approach to primary prevention of substance use disorder: age-related risks. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy*, 15(1), 58. <https://doi.org/10.1186/s13011-020-00300-7>
- Agargun, M. Y., Cilli, A. S., Sener, S., Bilici, M., Ozer, O. A., Selvi, Y. ve Karacan, E. (2004). The prevalence of parasomnias in preadolescent school-aged children: a Turkish sample. *Sleep*, 27(4), 701–705. <https://doi.org/10.1093/sleep/27.4.701>
- American Psychiatric Association, ed. (2022). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition, Text Revision*. Washington, DC, USA: American Psychiatric Publishing. ISBN 978-0890425756.
- Akerstedt, T., Philip, P., Capelli, A. ve Knauth, G. (2011). Sleep loss and accidents-work hours, life style, and sleep pathology. *Progress in Brain Research*, 190, 169–188. <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-53817-8.00011-6>
- American Academy of Sleep Medicine. International Classification of Sleep Disorders. 3. Chicago: American Academy of Sleep Medicine; 2014.
- Antony, J. W., Schönauer, M., Staesina, B. P. ve Cairney, S. A. (2019). Sleep Spindles and Memory Reprocessing. *Trends in Neurosciences*, 42(1), 1–3. <https://doi.org/10.1016/j.tins.2018.09.012>
- Armitage R. Gender differences and the effect of stress on dream recall: a 30-day diary report. *Dreaming*. 1992;2:137–141.
- Augusto L. M. (2010). Unconscious knowledge: A survey. *Advances in Cognitive Psychology*, 6, 116–141. <https://doi.org/10.2478/v10053-008-0081-5>
- Avidan, A. Y. ve Kaplish, N. (2010). The parasomnias: epidemiology, clinical features, and diagnostic approach. *Clinics in Chest Medicine*, 31(2), 353–370. <https://doi.org/10.1016/j.ccm.2010.02.015>
- Barabasz, A., Barabasz, M., Jensen, S., Calvin, S., Trevisan, M. ve Warner, D. (1999). Cortical event-related potentials show the structure of hypnotic suggestions is crucial. *The International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 47(1), 5–22. <https://doi.org/10.1080/00207149908410019>
- Beary, J.F. ve Benson, H. (1974). A simple psychophysiological technique which elicits the hypometabolic changes of the relaxation response. *Psychosomatic Medicine*, 36, 115–120.
- Bennett, E. M. ve Kemper, K. J. (1994). Is abuse during childhood a risk factor for developing substance abuse problems as an adult?. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*: JDBP, 15(6), 426–429.
- Benson, H., Greenwood, M. M. ve Klemchuk, H. (1975). The relaxation response: psychophysiological aspects and clinical applications. *International Journal of Psychiatry in Medicine*, 6(1-2), 87–98. <https://doi.org/10.2190/376W-E4MT-QM6Q-H0UM>
- Bernfeld, S. (1953). Freud's Studies on Cocaine, 1884–1887. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 1(4), 581–613. <https://doi.org/10.1177/000306515300100401>
- Betzler, F., Viohl, L. ve Romanczuk-Seiferth, N. (2017). Decision-making in chronic ecstasy users: a systematic review. *The European Journal of Neuroscience*, 45(1), 34–44. <https://doi.org/10.1111/ejn.13480>
- Bey, T. ve Patel, A. (2007). Phencyclidine intoxication and adverse effects: a clinical and pharmacological review of an illicit drug. *The California Journal of Emergency Medicine*, 8(1), 9–14.
- Bhargava S. (2011). Diagnosis and management of common sleep problems in children. *Pediatrics in Review*, 32(3), 91–99. <https://doi.org/10.1542/pir.32-3-91>
- Bodkin, C. L. ve Schenck, C. H. (2009). Rapid eye movement sleep behavior disorder in women: relevance to general and specialty medical practice. *Journal of Women's Health*, 18(12), 1955–1963. <https://doi.org/10.1089/jwh.2008.1348>
- Boeve, B. F., Silber, M. H. ve Ferman, T. J. (2003). Melatonin for treatment of REM sleep behavior disorder in neurologic disorders: results in 14 patients. *Sleep Medicine*, 4(4), 281–284. [https://doi.org/10.1016/s1389-9457\(03\)00072-8](https://doi.org/10.1016/s1389-9457(03)00072-8)
- Bonakis, A., Howard, R. S., Ebrahim, I. O., Merritt, S. ve Williams, A. (2009). REM sleep behaviour disorder (RBD) and its associations in young patients. *Sleep Medicine*, 10(6), 641–645. <https://doi.org/10.1016/j.sleep.2008.07.008>
- Borbely, A.A. ve Tobler, I. (1985). Homeostatic and circadian principles in sleep regulation in the rat. *Brain Mechanisms of Sleep*. McGinty D, ed, s.35-44, New York, Raven.
- Brecher, M., Wang, B. W., Wong, H. ve Morgan, J. P. (1988). Phencyclidine and violence: clinical and legal issues. *Journal of Clinical Psychopharmacology*, 8(6), 397–401.
- Brunelle, C., Barrett, S. P. ve Pihl, R. O. (2007). Relationship between the cardiac response to acute intoxication and alcohol-induced subjective effects throughout the blood alcohol concentration curve. *Human Psychopharmacology*, 22(7), 437–443. <https://doi.org/10.1002/hup.866>
- Bundzen, P. V., Korotkov, K. G. ve Unestahl, L. E. (2002). Altered states of consciousness: review of experimental data obtained with a multiple techniques approach. *Journal of alternative and complementary medicine (New York, N.Y.)*, 8(2), 153–165. <https://doi.org/10.1089/107555302317371442>
- Cai, A. W. T., Manousakis, J. E., Singh, B., Kuo, J., Jeppe, K. J., Francis-Pester, E., Shiferaw, B., Beatty, C. J., Rajaratnam, S. M. W., Lenné, M. G., Howard, M. E. ve Anderson, C. (2021). On-road driving impairment following sleep deprivation differs according to age. *Scientific Reports*, 11(1), 21561. <https://doi.org/10.1038/s41598-021-99133-y>
- Camfield, D. A., Stough, C., Farrimond, J. ve Scholey, A. B. (2014). Acute effects of tea constituents L-theanine, caffeine, and epigallocatechin gallate on cognitive function and mood: a systematic review and meta-analysis. *Nutrition Reviews*, 72(8), 507–522. <https://doi.org/10.1111/nure.12120>
- Castelnovo, A., Lopez, R., Proserpio, P., Nobili, L. ve Dauvilliers, Y. (2018). NREM sleep parasomnias as disorders of sleep-state dissociation. *Nature Reviews. Neurology*, 14(8), 470–481. <https://doi.org/10.1038/s41582-018-0030-y>
- Collins SE ve Kirouac M (2013). "Alcohol Consumption". *Encyclopedia of Behavioral Medicine*. pp. 61–65. doi:10.1007/978-1-4419-1005-9_626. ISBN 978-1-4419-1004-2.

- Cory, T. L. ve Ormiston, D. W. (1975). Predicting the frequency of dream recall. *Journal of Abnormal Psychology*, 84(3), 261–266. <https://doi.org/10.1037/h0076653>
- de Jong, M., Lazar, S. W., Hug, K., Mehling, W. E., Hölzel, B. K., Sack, A. T., Peeters, F., Ashih, H., Mischoulon, D. ve Gard, T. (2016). Effects of Mindfulness-Based Cognitive Therapy on Body Awareness in Patients with Chronic Pain and Comorbid Depression. *Frontiers in Psychology*, 7, 967. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00967>
- Della Monica, C., Johnsen, S., Atzori, G., Groeger, J. A. ve Dijk, D. J. (2018). Rapid Eye Movement Sleep, Sleep Continuity and Slow Wave Sleep as Predictors of Cognition, Mood, and Subjective Sleep Quality in Healthy Men and Women, Aged 20–84 Years. *Frontiers in Psychiatry*, 9, 255. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00255>
- Domhoff, G. W. (2001). A new neuro-cognitive theory of dreams. *Dreaming*, 11(1), 13–33. <https://doi.org/10.1023/A:1009464416649>
- Dünya Sağlık Örgütü (2023). World Health Statistics. <https://movendi.ngo/science-digest/world-health-statistics-2023-show-progress-on-alcohol-use-and-need-for-accelerated-action-as-risk-exposure-remains-high/>
- Druckman, D. ve Bjork, R. A. (Eds.). (1994). *Learning, remembering, believing: Enhancing human performance*. National Academy Press.
- Easton, C. J., Swan, S. ve Sinha, R. (2000). Prevalence of family violence in clients entering substance abuse treatment. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 18(1), 23–28. [https://doi.org/10.1016/s0740-5472\(99\)00019-7](https://doi.org/10.1016/s0740-5472(99)00019-7)
- Edgar, D.M., Dement, W.C. ve Fuller, C.A. (1993). Effect of SCN lesions on sleep in squirrel monkeys: Evidence for opponent processes in sleep-wake regulation. *Journal of Neurosciences*, 13:1065–1079.
- El Shakankiry H. M. (2011). Sleep physiology and sleep disorders in childhood. *Nature and Science of Sleep*, 3, 101–114. <https://doi.org/10.2147/NSS.S22839>
- Feinberg, I. ve Floyd, T. C. (1979). Systematic trends across the night in human sleep cycles. *Psychophysiology*, 16(3), 283–291. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8986.1979.tb02991.x>
- Ferré S. (2013). Caffeine and Substance Use Disorders. *Journal of Caffeine Research*, 3(2), 57–58. <https://doi.org/10.1089/jcr.2013.0015>
- Frauscher, B., Jennum, P., Ju, Y. E., Postuma, R. B., Arnulf, I., Cochen De Cock, V., Dauvilliers, Y., Fantini, M. L., Ferini-Strambi, L., Gabelia, D., Iranzo, A., Leu-Semenescu, S., Mitterling, T., Miyamoto, M., Miyamoto, T., Montplaisir, J. Y., Oertel, W., Pelletier, A., Prunetti, P., Puligheddu, M., ... Manni, R. (2014). Comorbidity and medication in REM sleep behavior disorder: a multicenter case-control study. *Neurology*, 82(12), 1076–1079. <https://doi.org/10.1212/WNL.0000000000000247>
- Freud, S. ve Strachey, J. (1900). *The Interpretation of Dreams* (Cilt 4, S. 5). Allen & Unwin.
- Freud, S. (1915). *The unconscious*. SE, 14: 159–204.
- Gandhi, M. H. ve Emmady, P. D. (2023). Physiology, K Complex. içinde *StatPearls*. StatPearls Publishing.
- Gau, S. S. ve Chiang, H. L. (2009). Sleep problems and disorders among adolescents with persistent and subthreshold attention-deficit/hyperactivity disorders. *Sleep*, 32(5), 671–679. <https://doi.org/10.1093/sleep/32.5.671>
- Gould T. J. (2023). Epigenetic and long-term effects of nicotine on biology, behavior, and health. *Pharmacological Research*, 192, 106741. <https://doi.org/10.1016/j.phrs.2023.106741>
- Green, S. M., Roback, M. G., Kennedy, R. M. ve Krauss, B. (2011). Clinical practice guideline for emergency department ketamine dissociative sedation: 2011 update. *Annals of Emergency Medicine*, 57(5), 449–461. <https://doi.org/10.1016/j.annemerg-med.2010.11.030>
- Guilleminault, C., Palombini, L., Pelayo, R. ve Chervin, R. D. (2003). Sleepwalking and sleep terrors in prepubertal children: what triggers them?. *Pediatrics*, 111(1), e17–e25. <https://doi.org/10.1542/peds.111.1.e17>
- Gupta, K. K., Gupta, V. K. ve Shirasaka, T. (2016). An Update on Fetal Alcohol Syndrome-Pathogenesis, Risks, and Treatment. *Alcoholism, Clinical and Experimental Research*, 40(8), 1594–1602. <https://doi.org/10.1111/acer.13135>
- Hanning C. D. (1989). Obstructive sleep apnoea. *British Journal of Anaesthesia*, 63(4), 477–488. <https://doi.org/10.1093/bja/63.4.477>
- Heap M. Hypnotherapy – a handbook. 2. Baskı. Milton Keynes, UK: Open University Press, 2012.
- Hilditch, C. J. ve McHill, A. W. (2019). Sleep inertia: current insights. *Nature and Science of Sleep*, 11, 155–165. <https://doi.org/10.2147/NSS.S188911>
- Hilgard, E. R. (1977). Controversies over consciousness and the rise of cognitive psychology. *Australian Psychologist*, 12(1), 7–26. <https://doi.org/10.1080/00050067708255857>
- Hilgard, E. R. (1994). Neodissociation theory. In S. J. Lynn & J. W. Rhue (Eds.), *Dissociation: Clinical and Theoretical Perspectives* (s. 32–51). The Guilford Press.
- Hobson, J. A., & McCarley, R. W. (1977). The brain as a dream state generator: an activation-synthesis hypothesis of the dream process. *The American Journal of Psychiatry*, 134(12), 1335–1348. <https://doi.org/10.1176/ajp.134.12.1335>
- Hobson, J. A., Pace-Schott, E. F. ve Stickgold, R. (2000). Dreaming and the brain: toward a cognitive neuroscience of conscious states. *The Behavioral and Brain Sciences*, 23(6), 793–1121. <https://doi.org/10.1017/s0140525x00003976>
- Hobson, J. A., Pace-Schott, E. F. ve Stickgold, R. (2003). Dreaming and the brain: Toward a cognitive neuroscience of conscious states. In E. F. Pace-Schott, M. Solms, M. Blagrove ve S. Harnad (Eds.), *Sleep and dreaming: Scientific advances and reconsiderations* (s. 1–50). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511615511.003>
- Howell, M. J., Arneson, P. A. ve Schenck, C. H. (2011). A novel therapy for REM sleep behavior disorder (RBD). *Journal of clinical sleep medicine : JCSM : official publication of the American Academy of Sleep Medicine*, 7(6), 639–644A. <https://doi.org/10.5664/jcsm.1470>
- Hölzel, B. K., Lazar, S. W., Gard, T., Schuman-Olivier, Z., Vago, D. R. ve Ott, U. (2011). How Does Mindfulness Meditation Work? Proposing Mechanisms of Action From a Conceptual and Neural Perspective. *Perspectives on Psychological Science : A Journal of the Association for Psychological Science*, 6(6), 537–559. <https://doi.org/10.1177/1745691611419671>
- Hölzel, B. K., Carmody, J., Evans, K. C., Hoge, E. A., Dusek, J. A., Morgan, L., Pitman, R. K. ve Lazar, S. W. (2010). Stress reduction correlates with structural changes in the amygdala. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 5(1), 11–17. <https://doi.org/10.1093/scan/nsp034>
- Irfan, M., Schenck, C. H. ve Howell, M. J. (2017). Non-Rapid Eye Movement Sleep and Overlap Parasomnias. *Continuum (Minneapolis, Minn.)*, 23(4, Sleep Neurology), 1035–1050. <https://doi.org/10.1212/CON.0000000000000503>
- Jadidi, N. ve Nakhaee, N. (2014). Etiology of drug abuse: a narrative analysis. *Journal of Addiction*, 2014, 352835. <https://doi.org/10.1155/2014/352835>
- Ju, Y. E., Larson-Prior, L. ve Duntley, S. (2011). Changing demographics in REM sleep behavior disorder: possible effect of autoimmunity and antidepressants. *Sleep Medicine*, 12(3), 278–283. <https://doi.org/10.1016/j.sleep.2010.07.022>
- Jung, Y. ve St Louis, E. K. (2016). Treatment of REM Sleep Behavior Disorder. *Current Treatment Options in Neurology*, 18(11), 50. <https://doi.org/10.1007/s11940-016-0433-2>
- Jones, C. M., Houry, D., Han, B., Baldwin, G., Vivolo-Kantor, A. ve Compton, W. M. (2022). Methamphetamine use in the United States: epidemiological update and implications for prevention, treatment, and harm reduction. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1508(1), 3–22. <https://doi.org/10.1111/nyas.14688>
- Julien, R. M. (2005). *A primer of drug action: A comprehensive guide to the actions, uses, and side effects of psychoactive drugs* (10. Baskı). Worth Publishers.
- Kahan, Tracey L. ve LaBerge, Stephen (1994). Lucid dreaming as metacognition: Implications for cognitive science. *Consciousness and Cognition*, 3(2), 246–64.
- Kessler R. C. (2004). The epidemiology of dual diagnosis. *Biological Psychiatry*, 56(10), 730–737. <https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2004.06.034>
- Kihlstrom, J.F. (2007) Consciousness in hypnosis, in Zelazo, P.D., Moscovitch, M. ve Thompson, E. (eds.) *Cambridge Handbook of Consciousness*, s. 445–479, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kirsch, I. (1985). Response expectancy as a determinant of experience and behaviour. *American Psychologist*, 40, 1189–1202.
- Kirsch, I. ve Lynn, S. J. (1997). Hypnotic involuntariness and the automaticity of everyday life. *American Journal of Clinical Hypnosis*, 40, 329–348.
- Koch, C., Massimini, M., Boly, M. ve Tononi, G. (2016). Neural correlates of consciousness: progress and problems. *Nature Reviews: Neuroscience*, 17(5), 307–321. <https://doi.org/10.1038/nrn.2016.22>
- Kolb, B. ve Whishaw, I. Q. (2015). *Fundamentals of human neuropsychology* (7. Baskı.). Worth Publishers.
- Kolla, B. P., He, J. P., Mansukhani, M. P., Frye, M. A. ve Merikangas, K. (2020). Excessive sleepiness and associated symptoms in the U.S. adult population: prevalence, correlates, and comorbidity. *Sleep Health*, 6(1), 79–87. <https://doi.org/10.1016/j.sleh.2019.09.004>
- Kornum, B. R., Knudsen, S., Ollila, H. M., Pizza, F., Jennum, P. J., Dauvilliers, Y. ve Overeem, S. (2017). Narcolepsy. *Nature Reviews. Disease Primers*, 3, 16100. <https://doi.org/10.1038/nrdp.2016.100>
- Kovacic, P. ve Somanathan, R. (2009). Novel, unifying mechanism for mesocline in the central nervous system: electrochemistry, catechol redox metabolite, receptor, cell signaling and structure activity relationships. *Oxidative Medicine and Cellular Longevity*, 2(4), 181–190. <https://doi.org/10.4161/oxim.2.4.9380>
- Kumar, P. ve Basu, D. (2000). Substance abuse by medical students and doctors. *Journal of the Indian Medical Association*, 98(8), 447–452.
- Krystal, A. D., Prather, A. A. ve Ashbrook, L. H. (2019). The assessment and management of insomnia: an update. *World psychiatry : Official Journal of the World Psychiatric Association (WPA)*, 18(3), 337–352. <https://doi.org/10.1002/wps.20674>
- La Berge, S. ve Rheingold, H. (1990). “9”. *Exploring the World of Lucid Dreaming*. Ballantine Books.
- Lazar, S. W., Kerr, C. E., Wasserman, R. H., Gray, J. R., Greve, D. N., Treadway, M. T., McGarvey, M., Quinn, B. T., Dusek, J. A., Benson, H., Rauch, S. L., Moore, C. I. ve Fischl, B. (2005). Meditation experience is associated with increased cortical thickness. *Neuroreport*, 16(17), 1893–1897. <https://doi.org/10.1097/01.wnr.0000186598.66243.19>
- Leung, A. K. C., Leung, A. A. M., Wong, A. H. C. ve Hon, K. L. (2020). Sleep Terrors: An Updated Review. *Current Pediatric Reviews*, 16(3), 176–182. <https://doi.org/10.2174/157339631566161904152136>
- Li, S. X., Lam, S. P., Zhang, J., Yu, M. W., Chan, J. W., Liu, Y., Lam, V. K., Ho, C. K., Zhou, J. ve Wing, Y. K. (2016). A prospective, naturalistic follow-up study of treatment outcomes with clonazepam in rapid eye movement sleep behavior disorder. *Sleep Medicine*, 21, 114–120. <https://doi.org/10.1016/j.sleep.2015.12.020>
- Liechti, M. E., Gamma, A. ve Vollenweider, F. X. (2001). Gender differences in the subjective effects of MDMA. *Psychopharmacology*, 154(2), 161–168. <https://doi.org/10.1007/s002130000648>
- Loomis, A. L., Harvey, E. N. ve Hobart, G. A. (1937). Cerebral states during sleep, as studied by human brain potentials. *Journal of Experimental Psychology*, 21(2), 127–144. <https://doi.org/10.1037/h0057431>
- Malik, J., Lo, Y. L. ve Wu, H. T. (2018). Sleep-wake classification via quantifying heart rate variability by convolutional neural network. *Physiological Measurement*, 39(8), 085004. <https://doi.org/10.1088/1361-6579/aad5a9>
- Mason, T. B., 2nd, ve Pack, A. I. (2005). Sleep terrors in childhood. *The Journal of Pediatrics*, 147(3), 388–392. <https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2005.06.042>
- Mason, T. B., 2nd, ve Pack, A. I. (2007). Pediatric parasomnias. *Sleep*, 30(2), 141–151. <https://doi.org/10.1093/sleep/30.2.141>
- McCarley, R. ve Hobson, J. (1975). Neuronal excitability modulation over the sleep cycle: A structural and mathematical model. *Science*, 189(4196): 58–60. doi:10.1126/science.1135627. PMID 1135627
- McCarter, S. J., Boswell, C. L., St Louis, E. K., Dueffert, L. G., Slocumb, N., Boeve, B. F., Silber, M. H., Olson, E. J. ve Tippmann-Peikert, M. (2013). Treatment outcomes in REM sleep behavior disorder. *Sleep Medicine*, 14(3), 237–242. <https://doi.org/10.1016/j.sleep.2012.09.018>
- McCormick J. G. (2007). Behavioral observations of sleep and anesthesia in the dolphin: implications for bispectral index monitoring of unihemispheric effects in dolphins. *Anesthesia and Analgesia*, 104(1), 239–241. <https://doi.org/10.1213/01.ane.0000250369.33700.eb>
- Ming, X., Sun, Y. M., Nachajon, R. V., Brimacombe, M. ve Walters, A. S. (2009). Prevalence of parasomnia in autistic children with sleep disorders. *Clinical Medicine. Pediatrics*, 3, 1–10. <https://doi.org/10.4137/cmped.s1139>
- Meyer J. S. (2013). 3,4-methylenedioxy-methamphetamine (MDMA): current perspectives. *Substance Abuse and Rehabilitation*, 4, 83–99. <https://doi.org/10.2147/SAR.S37258>
- Mirijello, A., Sestito, L., Antonelli, M., Gasbarrini, A. ve Addolorato, G. (2023). Identification and management of acute alcohol intoxication. *European Journal of Internal Medicine*, 108, 1–8. <https://doi.org/10.1016/j.ejim.2022.08.013>
- Mukhametov, L. M. ve Supin, A. Ya. (1978). “Sleep and vigil in dolphins”. *Marine mammals*. Moscow: Nauka.

Nehlig, A., Daval, J. L. ve Debry, G. (1992). Caffeine and the central nervous system: mechanisms of action, biochemical, metabolic and psychostimulant effects. *Brain Research Reviews*, 17(2), 139–170. [https://doi.org/10.1016/0165-0173\(92\)90012-b](https://doi.org/10.1016/0165-0173(92)90012-b)

Nehlig A. (2010). Is caffeine a cognitive enhancer?. *Journal of Alzheimer's Disease*, 20 Suppl 1, 85–94. <https://doi.org/10.3233/JAD-2010-091315>

Nevsimalova, S., Prihodova, I., Kemlink, D. ve Skibova, J. (2013). Childhood parasomnia—a disorder of sleep maturation?. *European Journal of Pediatric Neurology*, 17(6), 615–619. <https://doi.org/10.1016/j.ejpn.2013.05.004>

Ng, T. P. ve Tan, W. C. (2005). Prevalence and determinants of excessive daytime sleepiness in an Asian multi-ethnic population. *Sleep Medicine*, 6(6), 523–529. <https://doi.org/10.1016/j.sleep.2005.01.007>

Nielsen T. A. (2000). A review of mentation in REM and NREM sleep: “covert” REM sleep as a possible reconciliation of two opposing models. *The Behavioral and Brain Sciences*, 23(6), 851–1121. <https://doi.org/10.1017/s0140525x0000399x>

Odens, M. L. ve Fox, C. H. (1995). Adult sleep apnea syndromes. *American Family Physician*, 52(3), 859–872.

O'Malley, K. Y., Hart, C. L., Casey, S. ve Downey, L. A. (2022). Methamphetamine, amphetamine, and aggression in humans: A systematic review of drug administration studies. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 141, 104805. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2022.104805>

Parrott A. C. (2015). Why all stimulant drugs are damaging to recreational users: an empirical overview and psychobiological explanation. *Human Psychopharmacology*, 30(4), 213–224. <https://doi.org/10.1002/hup.2468>

Patel A.K., Reddy, V., Shumway, K.R. ve ark. Physiology, Sleep Stages. [güncellenme tarihi 7 Eylül 2022]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2023 Ocak-. Erişim adresi: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK526132/>

Petit, D., Pennestri, M. H., Paquet, J., Desautels, A., Zadra, A., Vitaro, F., Tremblay, R. E., Boivin, M. ve Montplaisir, J. (2015). Childhood Sleepwalking and Sleep Terrors: A Longitudinal Study of Prevalence and Familial Aggregation. *JAMA pediatrics*, 169(7), 653–658. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2015.127>

Pickens, R. W., Preston, K. L., Miles, D. R., Gupman, A. E., Johnson, E. O., Newlin, D. B., Soriano, J., van den Bree, M. B. ve Umbricht, A. (2001). Family history influence on drug abuse severity and treatment outcome. *Drug and Alcohol Dependence*, 61(3), 261–270. [https://doi.org/10.1016/s0376-8716\(00\)00146-0](https://doi.org/10.1016/s0376-8716(00)00146-0)

Pilcher, J. J. ve Walters, A. S. (1997). How sleep deprivation affects psychological variables related to college students' cognitive performance. *Journal of American College Health*, 46(3), 121–126. <https://doi.org/10.1080/07448489709595597>

Postuma, R. B., Iranzo, A., Hogl, B., Arnulf, I., Ferini-Strambi, L., Manni, R., Miyamoto, T., Oertel, W., Dauvilliers, Y., Ju, Y. E., Puligheddu, M., Sonka, K., Pelletier, A., Santamaria, J., Frauscher, B., Leu-Semenescu, S., Zucconi, M., Terzaghi, M., Miyamoto, M., Unger, M. M., ... Montplaisir, J. Y. (2015). Risk factors for neurodegeneration in idiopathic rapid eye movement sleep behavior disorder: a multicenter study. *Annals of Neurology*, 77(5), 830–839. <https://doi.org/10.1002/ana.24385>

Pressman, M. R., Meyer, T. J., Kendrick-Mohamed, J., Figueroa, W. G., Greenspon, L. W. ve Peterson, D. D. (1995). Night terrors in an adult precipitated by sleep apnea. *Sleep*, 18(9), 773–775. <https://doi.org/10.1093/sleep/18.9.773>

Rosenlicht, N., Maloney, T. ve Feinberg, I. (1994). Dream report length is more dependent on arousal level than prior REM duration. *Brain Research Bulletin*, 34(2), 99–101. [https://doi.org/10.1016/0361-9230\(94\)90004-3](https://doi.org/10.1016/0361-9230(94)90004-3)

Santucci K. (2012). Psychiatric disease and drug abuse. *Current Opinion in Pediatrics*, 24(2), 233–237. <https://doi.org/10.1097/MOP.0b013e3283504fbf>

Schmid, Y. ve Liechti, M. E. (2018). Long-lasting subjective effects of LSD in normal subjects. *Psychopharmacology*, 235(2), 535–545. <https://doi.org/10.1007/s00213-017-4733-3>

Schoenborn, C. A., Adams, P. F. ve Peregoy, J. A. (2013). Health behaviors of adults: United States, 2008–2010. *Vital and health statistics. Series 10, Data from the National Health Survey*, (257), 1–184.

Schonbar R. A. (1965). Differential dream recall frequency as a component of “life style”. *Journal of Consulting Psychology*, 29(5), 468–474. <https://doi.org/10.1037/h0022464>

Schuckit M. A. (1980). Self-rating of alcohol intoxication by young men with and without family histories of alcoholism. *Journal of Studies on Alcohol*, 41(3), 242–249. <https://doi.org/10.15288/jsa.1980.41.242>

Sevinc, G., Hölzel, B. K., Hashmi, J., Greenberg, J., McCallister, A., Treadway, M., Schneider, M. L., Dusek, J. A., Carmody, J. ve Lazar, S. W. (2018). Common and Dissociable Neural Activity After Mindfulness-Based Stress Reduction and Relaxation Response Programs. *Psychosomatic Medicine*, 80(5), 439–451. <https://doi.org/10.1097/PSY.0000000000000590>

Sevinc, G., Greenberg, J., Hölzel, B. K., Gard, T., Calahan, T., Brunsch, V., Hashmi, J. A., Vangel, M., Orr, S. P., Milad, M. R. ve Lazar, S. W. (2020). Hippocampal circuits underlie improvements in self-reported anxiety following mindfulness training. *Brain and Behavior*, 10(9), e01766. <https://doi.org/10.1002/brb3.1766>

Sheldon S. H. (2004). Parasomnias in childhood. *Pediatric Clinics of North America*, 51(1), 69–vi. [https://doi.org/10.1016/s0031-3955\(03\)00177-9](https://doi.org/10.1016/s0031-3955(03)00177-9)

Siegel J. M. (2008). Do all animals sleep?. *Trends in Neurosciences*, 31(4), 208–213. <https://doi.org/10.1016/j.tins.2008.02.001>

Skibiski, J., Patel, P. ve Abdijadid, S. Barbiturates. [Güncellenme Tarihi: 29 Ocak 2024]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2024 Ocak-. Erişim Adresi: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK539731/>

Spoormaker, V. I. ve van den Bout, J. (2006). Lucid dreaming treatment for nightmares: a pilot study. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 75(6), 389–394. <https://doi.org/10.1159/000095446>

Stallman, H. M. ve Kohler, M. (2016). Prevalence of Sleepwalking: A Systematic Review and Meta-Analysis. *PloS One*, 11(11), e0164769. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0164769>

Stickgold, R. ve Hobson, J. A. (1994). Home monitoring of sleep onset and sleep-onset mentation using the nightcap. R. D. Ogilvie & J. R. Harsh (Ed.), *Sleep onset: Normal and abnormal processes* (s. 141–160). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10166-009>

Sun, Qi (2019). “Eastern Thoughts, Western Practices: Meditation and Mindfulness Relaxation Activities for Learning and Well-Being in Adult and Higher Education”. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 161, 45–55. doi:10.1002/ace.20310

Tassi, P. ve Muzet, A. (2001). Defining the

states of consciousness. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 25(2), 175–191. [https://doi.org/10.1016/s0149-7634\(01\)00006-9](https://doi.org/10.1016/s0149-7634(01)00006-9)

Teman, P. T., Tippmann-Peikert, M., Silber, M. H., Slocumb, N. L. ve Auger, R. R. (2009). Idiopathic rapid-eye-movement sleep disorder: associations with antidepressants, psychiatric diagnoses, and other factors, in relation to age of onset. *Sleep Medicine*, 10(1), 60–65. <https://doi.org/10.1016/j.sleep.2007.11.019>

Tudor, M., Tudor, L., Tudor, K. I. (2005). Hans Berger (1873–1941) --the history of electroencephalography, *Acta Medica Croatica*, 59 (4): 307–13. PMID 16334737.

Türkiye Cumhuriyeti Emniyet Genel Müdürlüğü (2023). *Türkiye Uyuşturucu Raporu*. <https://www.narkotik.pol.tr/2023-turkiye-uyusturucu-raporu-yayinlanmistir>

Türkiye İstatistik Kurumu (2022, 01 Haziran). Türkiye Sağlık Araştırması. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Türkiye-Saglik-Arastirma-si-2022-49747>

Ulett, G. A., Akpınar, S. ve İtil, T. M. (1972). Quantitative EEG analysis during hypnosis. *Electroencephalography and Clinical Neurophysi-*

ology, 33(4), 361–368. [https://doi.org/10.1016/0013-4694\(72\)90116-2](https://doi.org/10.1016/0013-4694(72)90116-2)

Varga, B., Gergely, A., Galambos, Á. ve Kis, A. (2018). Heart Rate and Heart Rate Variability during Sleep in Family Dogs (*Canis familiaris*). Moderate Effect of Pre-Sleep Emotions. *Animals*, 8(7), 107. <https://doi.org/10.3390/ani8070107>

Volkow, N. D., Swanson, J. M., Evins, A. E., DeLisi, L. E., Meier, M. H., Gonzalez, R., Bloomfield, M. A., Curran, H. V. ve Baler, R. (2016). Effects of Cannabis Use on Human Behavior, Including Cognition, Motivation, and Psychosis: A Review. *JAMA Psychiatry*, 73(3), 292–297. <https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2015.3278>

Walsh, R. ve Shapiro, S. L. (2006). The meeting of meditative disciplines and Western psychology: a mutually enriching dialogue. *The American Psychologist*, 61(3), 227–239. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.61.3.227>

Westermeyer, J., Wahmanholm, K. ve Thuras, P. (2001). Effects of childhood physical abuse on course and severity of substance abuse. *The American Journal on Addictions*, 10(2), 101–110. <https://doi.org/10.1080/105504901750227769>

Winger, G., Woods, J. H., Galuska, C. M. ve

Wade-Galuska, T. (2005). Behavioral perspectives on the neuroscience of drug addiction. *Journal of The Experimental Analysis of Behavior*, 84(3), 667–681. <https://doi.org/10.1901/jeab.2005.101-04>

Wolke, D. ve Lereya, S. T. (2014). Bullying and parasomnias: a longitudinal cohort study. *Pediatrics*, 134(4), e1040–e1048. <https://doi.org/10.1542/peds.2014-1295>

Wood, S., Sage, J. R., Shuman, T. ve Anagnostaras, S. G. (2013). Psychostimulants and cognition: a continuum of behavioral and cognitive activation. *Pharmacological Reviews*, 66(1), 193–221. <https://doi.org/10.1124/pr.112.007054>

Zarowski, M., Młodzikowska-Albrecht, J. ve Steinborn, B. (2007). The sleep habits and sleep disorders in children with headache. *Advances in Medical Sciences*, 52 Suppl 1, 194–196.

Zhang, K. ve Hashimoto, K. (2019). An update on ketamine and its two enantiomers as rapid-acting antidepressants. *Expert Review of Neurotherapeutics*, 19(1), 83–92. <https://doi.org/10.1080/14737175.2019.1554434>

DUYUM

DİKKAT VE ALGI

Yazar : Elmas GÜLCAN ATALAR ¹

Bölüm Özeti

Duyum ve algı birbiriyle ilintili ancak birbirinden farklı süreçlerdir. Duyum, bir organizmanın iç ve dış çevresinden, duysal reseptörler yoluyla sağlanan girdileri ifade etmektedir. Algı ise bu girdilerin merkezi sinir sistemimiz aracılığıyla seçilmesi, düzenlenmesi ve yorumlanması sürecinin bir sonucudur. Hepimiz belirli bir gerçekliğe dair aynı duyumları alsak da her birimizin algısı farklı olabilmektedir. Zira geçmiş öğrenme yaşantısı, bellek, o anki duygu-durum ve beklentiye dayalı olarak aynı uyarı, kişiden kişiye farklı biçimlerde yorumlanmaktadır.

Belirli bir uyarının algılanması, öncelikle o uyarının milyonlarca alternatif uyarı arasında “seçilerek” merkezi sinir sistemine bildirilmesine dayanır. Dolayısıyla algıda bir “seçicilik” söz konusudur. Tehlikeli uyarıyı diğer uyarılardan ayırt edebilme becerisi, evrimsel süreçte türün devamı için hayati önemde olmuştur. Geçmişte olduğu gibi, günümüzde, karşıdan karşıya geçmek isteyen bir yayanın, diğer bütün çeldirici uyarılar arasında trafik ışıklarının durumu, arabaların hızı gibi o anki ihtiyacına yönelik uyarıları seçerek algılayabilmesi hayatta kalabilmesi için zorunludur. Benzer şekilde, yenidoğan bir bebeğin dili öğrenbilmesi, tüm çevresel sesler arasında konuşma seslerini (fonem) ayırt edebilmesine bağlıdır. Bu örnekler, algının “seçici” bir yönü olduğunu göstermektedir. İşte bu seçme işlemi, dikkat becerisine dayanmaktadır.

Dikkat, çok yönlü ve karmaşık bir beceridir. Hem nörofizyolojik düzeneklerden hem de kültüre özgü etkenlerden etkilenmektedir. Bu yönüyle tek bir dikkat tanımı yapmak oldukça güçtür. Ancak dikkat becerisi, evrimsel süreç boyunca türün devamını sağlamada olduğu gibi günümüzde de tehlikeden kaçınma, sosyal uyum, öğrenme ve bellek gibi hayati işlevlerdeki önemini korumaktadır.

¹ Dr., T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, elmasgulcan@gmail.com, ORCID iD : 0000-0001-6422-364X

konusu grupta tipik SNARC etkisinin ortaya çıktığına işaret etmektedir (Dural, Çetinkaya ve Güntürkün, 2017). Türkçe ve Arapça konuşan katılımcılar üzerinde yürütülen bir çalışmada ise Türkçe tekdilli grupta tipik SNARC etkisi görülürken, Türkçe-Arapça ikidilli grupta bu etkinin ortadan kalktığı; Arapça tekdilli grupta sayılara dayalı bir SNARC etkisi görülmezken

emosyonel uyaranlara (örneğin; yüz ifadelerine) dayalı görevde ters-SNARC etkisi ortaya çıktığı görülmüştür (Atalar, 2022). Bu örnekler, dikkat becerisinde sinir sisteminin özgün mimarisinin yanı sıra deneyim ve öğrenme süreçlerinin önemli bir rolü olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

- Atalar, E. (2022). Birinci dili Türkçe ve Arapça olan bireylerde snarc etkisinin incelenmesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi). T.C. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Atalar, E. ve Aydın, Ö. (2022). Effect of reading direction on pseudoneglect phenomenon. Abstracts of the 20th Turkish Neuroscience Congress. *Anatomy*, 16(S3), 262.
- Bannister, K. ve Dickenson, A. H. (2020). Central nervous system targets: supraspinal mechanisms of analgesia. *Neurotherapeutics*, 17(3): 839-845.
- Bear, M.F., Connors, B.W. ve Paradiso, M.A. (2016). *Neuroscience:exploring the brain*, 4th ed. Printed in China: Walters Kluwer.
- Benarroch, E.E. (2006). Pain-autonomic interactions. *Neurological Sciences*, 27, 130-133.
- Bowers, D. ve Heilman, K. M. (1980). Pseudoneglect: effects of hemispace on a tactile line bisection task. *Neuropsychologia*, 18(4-5), 491-498. [https://doi.org/10.1016/0028-3932\(80\)90151-7](https://doi.org/10.1016/0028-3932(80)90151-7)
- Corbetta, M. ve Shulman, G. L. (2002). Control of goal-directed and stimulus-driven attention in the brain. *Nature reviews. Neuroscience*, 3(3), 201-215. <https://doi.org/10.1038/nrn755>
- Dehaene, S., Bossini, S.ve Giraux, P. (1993). The mental representation of parity and number magnitude. *Journal of Experimental Psychology: General*, 122(3), 371-396. <https://doi.org/10.1037/0096-3445.122.3.371>
- Dehaene, S., Naccache, L., Cohen, L., Bihan, D. L., Mangin, J. F., Poline, J. B. ve Rivière, D. (2001). Cerebral mechanisms of word masking and unconscious repetition priming. *Nature Neuroscience*, 4(7), 752-758. <https://doi.org/10.1038/89551>
- DeWitt, I. ve Rauschecker J.P. (2013). Wernicke's area revisited: parallel streams

- and word processing. *Brain Lang.* 127 (2): 181-91.
- Dulac, C. ve Torello, A. T. (2003). Molecular detection of pheromone signals in mammals: from genes to behaviour. *Nature Reviews Neuroscience*, 4(7), 551-562.
- Dural, S., Çetinkaya, H. ve Güntürkün, O. (2017). Imagine a mouse and an elephant: hemispheric asymmetries of imagination. *Laterality: Asymmetries of Body, Brain and Cognition*, 22(3), 354-361.
- Gibbons, J. R. ve Sadiq, N. M. (2023). *Neuroanatomy, neural taste pathway*. StatPearls Publishing.
- Grill-Spector, K., Kushnir, T., Hendler, T. ve Malach, R. (2000). The dynamics of object-selective activation correlate with recognition performance in humans. *Nature Neuroscience*, 3(8), 837-843. <https://doi.org/10.1038/77754>
- Haines D.E. (2008). *Fundamental neuroscience for basic and clinical applications*. 3rd ed. Mosby-Elsevier, St Louis.
- Han, S. A., Kim, J. K., Cho, D. Y., Patel, Z. M. ve Rhee, C. S. (2023). The Olfactory System: Basic Anatomy and Physiology for General Otorhinolaryngologists. *Clinical and Experimental Otorhinolaryngology*, 16(4), 308-316. <https://doi.org/10.21053/ceo.2023.00185>
- Harrison, R.V. ve Hunter-Duvar, I.M. (1988). An anatomical tour of the cochlea. *Physiology Of The Ear*, 159-163.
- Hayward, V. (2018). A brief overview of the human somatosensory system. *Musical haptics*, 29-48.
- Kandel E.R., Schwartz J.H., Jessell T.M., Siegelbaum S.A, Hudspeth A.J.(2012). *Principles of neural science*, 5th ed. McGraw-Hill, New York.
- Kandel, E. R., Brunelli, M., Byrne, J. ve Castellucci, V. (1976). A common presynaptic locus for the synaptic changes underlying short-term

- habituation and sensitization of the gill-withdrawal reflex in Aplysia. *Cold Spring Harbor Symposia on Quantitative Biology*, 40, 465-482. <https://doi.org/10.1101/sqb.1976.040.01.044>
- Karakaş, S. (2017). Prof. Dr. Sirel Karakaş Psikoloji Sözlüğü: Bilgisayar Programı ve Veritabanı - www.psikolojisozlugu.com (sürüm: 5.2.0/2022)
- Kniep, R., Zahn, D., Wulfes, J. ve Walther, L.E. (2017). The sense of balance in humans: Structural features of otoconia and their response to linear acceleration. *PloS one*, 12(4).
- Mack, A. and Rock, I. (1998). *Inattentional blindness*, MIT Press.
- Margolskee, R. (2002). Molecular mechanisms of taste transduction. *Pure and Applied Chemistry*, 74(7): 1125-1133. <https://doi.org/10.1351/pac200274071125>
- Meaud, J. ve Grosh, K. (2010). The effect of tectorial membrane and basilar membrane longitudinal coupling in cochlear mechanics. *The Journal of the Acoustical Society of America*. 127 (3): 1411-21.
- Mishkin, M., Ungerleider, L. G. ve Macko, K. A. (1983). Object vision and spatial vision: Two cortical pathways. *Trends in Neurosciences*, 6(10), 414-417. [https://doi.org/10.1016/0166-2236\(83\)90190-X](https://doi.org/10.1016/0166-2236(83)90190-X)
- Moore JK (2000). Organization of the human superior olivary complex. *Microscopy Research and Technique*. 51(4): 403-12.
- Petersen, S. E. ve Posner, M. I. (2012). The attention system of the human brain: 20 years after. *Annual Review of Neuroscience*, 35, 73-89. <https://doi.org/10.1146/annurev-neuro-062111-150525>
- Purves, D. (2008). *Neuroscience*. 4th ed., CT: Sinauer Associates, Sunderland.
- Renga, V. (2019). *Clinical Evaluation of Patients with Vestibular Dysfunction*. Neurology Research International.

- <https://doi.org/10.1155/2019/3931548>.
- Shaki, S. ve Fischer, M. H. (2008). Reading space into numbers—a cross-linguistic comparison of the SNARC effect. *Cognition*, 108(2), 590-599.
- Siegel, M., Donner, T. H., Oostenveld, R., Fries, P. ve Engel, A. K. (2008). Neuronal synchronization along the dorsal visual pathway reflects the focus of spatial attention. *Neuron*, 60(4), 709-719. <https://doi.org/10.1016/j.neuron.2008.09.010>
- Simons, D. J. ve Chabris, C. F. (1999). Gorillas in our midst: sustained inattention blindness for dynamic events. *Perception*, 28(9), 1059-1074. <https://doi.org/10.1068/p281059>
- Snell, R.S. (2011). *Klinik nöroanatomisi*. (M. Yıldırım. Çev.). Ankara, Nobel Yayınları. ISBN9786053355748.
- Treede, R. D. (2016). Gain control mechanisms in the nociceptive system. *Pain*, 157(6): 1199-1204.

- Treisman, A. M. (1964). Selective attention in man. *British Medical Bulletin*, 20(1), 12-16.
- Vossel, S., Geng, J. J. ve Fink, G. R. (2014). Dorsal and ventral attention systems: distinct neural circuits but collaborative roles. *The Neuroscientist: A Review Journal Bringing Neurobiology, Neurology and Psychiatry*, 20(2), 150-159. <https://doi.org/10.1177/1073858413494269>
- Westheimer, G. (1999). Gestalt Theory Reconfigured: Max Wertheimer's Anticipation of Recent Developments in Visual Neuroscience. *Perception*, 28(1), 5-15. <https://doi.org/10.1068/p2883>
- Wichmann W. ve Müller-Forell W. (2004). Anatomy of the visual system,

- European Journal of Radiology*, 49, 1, 8-30. <https://doi.org/10.1016/j.ejrad.2003.11.001>.
- Wijdicks, E. F. (2019). The ascending reticular activating system. *Neurocritical Care*, 31, 419-422.
- Wilson, D.A., Xu, W., Sadrian, B., Courtiol, E., Cohen, Y. ve Barnes, D.C. (2014). Cortical odor processing in health and disease. *Programme Brain Research*, 208:275-305.
- Zebian, S. (2005). Linkages between number concepts, spatial thinking, and directionality of writing: The SNARC effect and the reverse SNARC effect in English and Arabic monoliterates, biliterates, and illiterate Arabic speakers. *Journal of Cognition and Culture*, 5(1-2), 165-190.

ÖĞRENME

Yazar : Nihan Tezer ¹

Bölüm Özeti

Bu bölüm öğrenme psikolojisinin temel ilkelerini ve kuramlarını ele almaktadır. Öğrenme psikolojik ve davranışsal süreçlerde gözlemlenen göreceli kalıcı ve deneyim sonucu ortaya çıkan bir değişim olarak tanımlanır. Öğrenmeye bağlı davranış değişiklikleri güdülenme, çevresel uyaran değişimi, yorgunluk, olgunlaşma, evrim veya refleksler gibi diğer kaynaklara bağlı davranış değişikliklerinden ayırt edilmelidir. Öğrenmenin temel ilkelerini açıklayan yaklaşımlar Davranışçı Yaklaşımlar, Sosyal ve Dolaylı Öğrenme Yaklaşımları ve Bilişsel Yaklaşımlar çerçevesinde ele alınabilir. Bu bölüm boyunca ağırlıklı olarak Davranışçı yaklaşımlar üzerinde durulmuştur. Davranışçı yaklaşımlar gelişimini Pavlov'un kavramsal temellerini tanımladığı Klasik Koşullanma ve Skinner'ın kontrollü çevresel ortam tasarımıyla geliştirilen çalışmalarıyla kavramsallaştırılan Edimsel Koşullanma olarak adlandırılan iki temel ilke ile sürdürmüştür. Klasik koşullanma, öğrenmeyi koşullu uyaran ve tepki arasındaki ilişki bağlamında incelerken, Edimsel Koşullanma tepki sonrasında sunulan pekiştirici veya ceza niteliğindeki uyarana bağlı gelişen ilişkisel öğrenme süreçlerine odaklanır. Sosyal öğrenme kuramı, Bandura'nın model alma ve gözlem yoluyla öğrenme kavramlarını ön plana çıkarır. Bilişsel kuramlar, davranışın sonuçlarının organizmalar tarafından ön görülebilir olduğuna işaret eden çalışmalar ışığında öğrenme süreçlerinde bellek, dikkat, akıl yürütme gibi öğrenme süreçlerinde belirleyici rol oynayan bilişsel etkileri vurgular. Güncel gelişmelere bağlı açıklamalar ile birlikte de psikoloji alanında öğrenme ilkelerinin anlaşılmasına yönelik ihtiyaç devam etmektedir.

Bölüm

6

¹ Dr., Antalya Belek Üniversitesi, ORCID iD: 0009-0002-3790-732X

GİZİL ÖĞRENME

Öğrenmede bilişsel etkenlerin rol oynadığına dair görüşlerin ortaya çıkmasını sağlayan önemli çalışmalardan biri, Tolman ve Honzik (1930) tarafından gerçekleştirilen gizil öğrenme deneyidir. Gizil öğrenme davranıştaki değişikliğin diğer bir değişle öğrenmenin ödül veya cezaya bağlı olmadan, ihtiyaç halinde ortaya çıkabileceğini ifade eden bir kavramdır. Tolman ve Honzik, öğrenmede pekiştirmenin rolünü incelemek amacıyla, sıçanlarla labirentte gerçekleştirdikleri çalışmalarında sıçanların ödül verilmeden de yol bulma yeteneklerinin geliştirilebildiğine yönelik dikkat çekici bir sonuca ulaşmışlardır. Sıçanların yiyecek ödülüne ulaşmak için doğru yolu seçme becerilerini araştırdıkları çalışmalarında, sıçanlara labirentte pekiştireç verilen, pekiştireç verilmeyen ve bir süre pekiştireç verilen üç farklı koşul oluşturmuşlardır. Herhangi bir ödül sunulmadan labirente bırakılan gruptaki sıçanların, bir sonraki aşamada ödül sunulduğunda hızlıca doğru yolu seçme performansı sergileyebildikleri gözlemlenmiştir. Sıçanlar bir süre boyunca labirent hakkında bilgi edinmişlerdir. Ancak ödül sunulana kadar labirenti öğrendiklerine dair bir performans göstermemişlerdir. Bu öğrenme “gizli” gerçekleşmiştir. Bu deney öğrenmenin hemen pekiştirilmeden gerçekleşebileceğine, organizmaların bilgiyi depolayabildiğine ve bunu yalnızca motive olduklarında veya buna ihtiyaç duyduklarında gösterebildiklerine dair güçlü bir kanıt sunmuştur. Böylece öğrenme süreçlerinde bilişsel etkenlerin rol oynadığı düşüncesini desteklemiştir.

KURALA DAYALI DAVRANIŞ

Bir davranışın dolaylı olarak öğrenilebileceğinin bir diğer örneği dile bağlı öğrenmedir. Kurallara maruz kalma yoluyla oluşturulan davranışlar “Kurallara Dayalı Davranış” olarak adlandırılır (Skinner, 1969). İnsanlar günlük hayatta, “yönergeler” olarak adlandırılan bu kurallara bağlı çok sayıda davranışı öğrenebilirler (Domjan, 2012). Bir güvercin, zincirleme pekiştirme yoluyla tekerleği döndürmesi için platforma atlatılabildiği gibi bir insanın da aynı davranışı gösterebilmesi için sadece “tekerleği döndürmek için platforma atla” denilmesi yeterlidir. Kurallar bir olasılığın sözel olarak açıklanmasıdır. Bilişsel kuramların öncülerinden biri olarak kabul edilen Jean Piaget’nin

çalışmaları, öğrenmenin dolaylı yollarla gerçekleştirelebileceğine dair çeşitli dayanaklar sunmuştur. Bireyler öğrenme sürecinde, bilinçli olarak soyut kuralları işler ve üst düzey bilişsel işlevlerle (akıl yürütme, karar verme vb.) soyut kuralları yeni durumlara uygularlar (Piaget, 1971; Vygotsky, 1978). Bu duruma matematiksel formüller kullanılarak problemlerin çözülebilir olması örnektir.

KARŞILAŞTIRMALI BİLİŞSEL PSİKOLOJİ

Karşılaştırmalı biliş ve öğrenme alanı farklı türlerin bilişsel yeteneklerini, öğrenme süreçlerini ve çevreleriyle etkileşimlerini incelemektedir. Bu disiplin özellikle insan ve diğer hayvanlar arasındaki bilişsel farklılıkları belirlemeyi amaçlamaktadır. Karşılaştırmalı biliş araştırmaları hayvan davranışlarını anlamak için kapsamlı bir çerçeve sağlayarak evrimsel biyoloji ile psikolojinin birleştiği bir alan olarak öne çıkmaktadır.

Karşılaştırmalı bilişsel psikoloji alanındaki araştırmacılar öğrenme çalışmalarında, Thorndike’in (1911) antropomorfizm (insan özelliklerini hayvanlara atfetmek) konusundaki uyarısına dikkat çekerek davranışları tanımlayabilecek değişkenlerin dikkatlice işlevselleştirilmesi gerektiğini savunurlar. Bu konudaki en güzel örneklerden biri, “Akıllı Hans” olarak bilinen at ile gerçekleştirilen çalışmalardır. Akıllı Hans, Almanya’da bir matematik öğretmeninin atıdır ve Hans’ın kendisine sorulan matematik işlemlerini, ayağını yere vurarak doğru şekilde çözebildiği gözlemlenmiştir. Sonuç olarak, bir atın oldukça zeki ve matematik işlemi yapabilecek derecede sözel ifadeleri anlayabileceği düşünülmüştür.

Pfungst (1907), Akıllı Hans ile yaptığı bir dizi kontrollü çalışmada durumun daha farklı olduğunu belirlemiştir. Atın aslında insan beden ve yüz ifadelerini oldukça iyi gözlemleyebildiğini ve bu şekilde doğru yanıtlar verdiğini ortaya koymuştur. Akıllı Hans’ın bir paravan aracılığıyla insanı göremediği koşullarda doğru sonuca ulaşamadığı gözlemlenmiştir. Ayrıca Akıllı Hans’ın, karşısındakinin heyecanını gözlemlediğinde, doğru sonuca yaklaşırsa bile ayağını yere vurmaya durdurduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle, Akıllı Hans’ın zeka ile ilişkilendirilen davranışlarının, aslında bir hayvandan beklenen gözlem becerileriyle açıklanması daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

“Nasıl Öğreniriz?” sorusunun yanıtlanmasına ayrılmıştır. Cevabın verilebilmesi için “Öğrenme nedir?” sorusuna odaklanılarak öğrenme süreçleri detaylandırılmıştır. Öğrenmenin ne olduğunu açıklayabilmek için bir takım hususlar açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlar;

- Öğrenmeyi diğer davranış değişikliklerinden ayıran özellikleri belirtilmiştir.
- Öğrenmeye altyapı sağlayabilecek örüntüler (refleksler, biyolojik konsolidasyon) tanımlanmıştır.
- Öğrenmenin tarihsel olarak farklı yaklaşımlar ile ele alındığı sunulmuştur.
- Öğrenmede ölçümün hangi koşullar ile mümkün olabileceği özetlenmiştir.
- Öğrenme süreçlerindeki ilişkisel öğrenmenin davranışçı yaklaşım, klasik ve edimsel koşullanma temellerinde

gelişimi hakkında bilgiler verilmiştir.

- Sosyal öğrenme kuramı, model alma ve gözlem yoluyla dolaylı öğrenme süreçleri tanımlanmıştır.
- Bilişsel kuramların vurguladığı; davranışın sonuçlarının organizmalar tarafından ön görülebilir olduğuna işaret eden çalışmalar ışığında, öğrenme süreçlerinde bellek, dikkat, akıl yürütme gibi öğrenme süreçlerinde belirleyici rollerinin tartışılmıştır.

Bu hususlarla birlikte öğrenme hakkında bütüncül bir bilgi sunulmaya çalışılmıştır. İnsan ve hayvan davranışlarının altında yatan nedenlerin, öğrenme ilkeleri bakışıyla anlaşılmasına ve açıklanmasına yardımcı olmanın, davranışlardaki değişiminin kaynağını anlayabilmeye ışık tutacağı ve davranışın değişimine olanak sağlayabileceği tartışılmıştır.

KAYNAKLAR

- Antonitis, J. J. (1951). Response variability in the white rat during conditioning, extinction, and reconditioning. *Journal of Experimental Psychology*, 42, 273–281.
- Azrin, N. H. ve Holz, W. C. (1966). Punishment. In W. K. Honig (Ed.), *Operant behavior: Areas of research and application* (s. 380–447). New York, NY: Appleton.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice Hall.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Prentice Hall.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W.H. Freeman.
- Bitterman, M. E. (2006). Classical conditioning since Pavlov. *Review of General Psychology*, 10, 365–376.
- Bussey, K. ve Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of gender development and differentiation. *Psychological Review*, 106(4), 676–713.
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268.
- Domjan, M. (2012). *Koşullanma ve öğrenmenin temelleri* (Çev. Hakan Çetinkaya). Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Feldman, R. S. (2019). *Essentials of understanding psychology* (13. baskı). New York, NY: McGraw-Hill Education.
- Ferster, C. B. ve Skinner, B. F. (1957). *Schedules of reinforcement*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, Inc.
- Friedman, H. S. ve McCarthy, C. (2016). Patterns of responding across schedules of reinforcement: Effects on extinction. *Journal of Experimental Psychology: Animal Learning and Cognition*, 42(4), 358–362.

- Garcia, J. ve Koelling, R. A. (1966). Relation of cue to consequence in avoidance learning. *Psychonomic Science*, 4, 123–124.
- Head, D. L. ve Furey, E. (1957). The role of reinforcement in classical conditioning. *Journal of Experimental Psychology*, 54(5), 303–307.
- Honig, W. K. ve Staddon, J. E. R. (2022). *Handbook of operant behaviour*. Routledge: New York.
- Jones, M. C. (1924). The elimination of children’s fears. *Journal of Experimental Psychology*, 7, 382–390.
- Kelleher, R. T., Gollub, L. R. (1962). A review of positive conditioned reinforcement. *Journal of Experimental Analysis of Behaviour*, 5(4), 543–597.
- Klinger, E., Barta, S. G. ve Kemble, E. D. (1974). Cyclic activity changes during extinction in rats: A potential model of depression. *Animal Learning & Behavior*, 2(4), 313–316.
- Miller, G. A. ve McIntosh, W. D. (2018). Emotional learning and the classical conditioning paradigm. *Psychological Bulletin*, 144(8), 755–783.
- Miller, N. E. ve Kessen, M. L. (1952). Reward effects of food via stomach fistula compared with those of food via mouth. *Journal of Comparative and Physiological Psychology*, 45(6), 555–564.
- Mowrer, O. H. (1947). On the dual nature of learning—a re-interpretation of “conditioning” and “problem-solving”. *Harvard Educational Review*, 17, 102–148.
- Pavlov, I. P. (1927). *Conditional reflexes: An investigation of the physiological activity of the cerebral cortex*. Oxford University Press.
- Pintrich, P. R. (2000). The role of goal orientation in self-regulated learning. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich ve M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation: Theory, research, and*

- applications* (s. 451–502). San Diego, CA: Academic Press.
- Powell, R. A., Honey, P. L. ve Symbaluk, D. G. (2013). *Introduction to learning and behavior* (4. baskı). Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning.
- Rescorla, R. A. ve Wagner, A. R. (1972). A theory of Pavlovian conditioning: Variations in the effectiveness of reinforcement and non-reinforcement. In A. Black & W. Prokasy (Eds.), *Classical conditioning II: Current theory and research* (s. 64–99). New York: Appleton-Century-Crofts.
- Revusky, S. H. ve Garcia, J. (1970). Learned associations over long delays. *Learning and Motivation*, 1(1), 1–9.
- Seligman, M. E. ve Maier, S. F. (1967). Failure to escape traumatic shock. *Journal of Experimental Psychology*, 74(1), 1–9.
- Santrock, J. W. (2020). *Educational psychology* (6. baskı). McGraw-Hill.
- Schunk, D. H. (2012). *Learning theories: An educational perspective* (6. baskı). Pearson.
- Thorndike, E. L. (1932). *The fundamentals of learning*. New York: Teachers College.
- Timberlake, W. ve Allison, J. (1974). Response deprivation: An empirical approach to instrumental performance. *Psychological Review*, 81, 146–164.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
- Watson, J. B. ve Rayner, R. (1920). Conditioned emotional reactions. *Journal of Experimental Psychology*, 3(1), 1–14.
- Wolpe, J. (1961). The systematic desensitization treatment of neuroses. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 132(3), 189–203.

BELLEK

Yazar : Fatma UÇAR BOYRAZ ¹

Bölüm Özeti

Bellek konusu günümüzde özellikle psikologların, bilişsel bilimcilerin ve nörologların ilgisini çekmektedir. Tarihsel olarak bakıldığında, filozofların tartışmalarına konu olan bellek, zamanla deneysel yöntemler ve nörogörüntüleme çalışmaları ile incelenmeye başlanmış ve fizyolojik temelleri ile ilgili de önemli bilgiler elde edilmiştir. Bilişsel psikolojinin ilk ve önemli temel başlıklarından olan bellek konusunu, bugün psikoloji bilimi içerisinde kabul gören yöntemlerle inceleyen en önemli isimlerin başında Hermann Ebbinghaus gelmektedir. Bilişsel psikolojinin tekrar hak ettiği değere kavuşmasında ve davranışçılığın etkisinin azalmasında da bellek çalışmalarının önemli bir rolü olduğu bilinmektedir. Nörobilişsel gelişmelerle ve yapay zeka konusundaki çalışmalarla birlikte, belleğin çalışma prensipleri, temel aşamaları ve bozulduğu durumlar özellikle ilgi çekmeye başlamıştır.

Sağlıklı şekilde işlediği sürece değeri yeterince anlaşılmayan bellek sistemi, kodlama, depolama ve geri getirme işlevleri temelinde ele alınmaktadır. Bu aşamalar ikili ya da üçlü bir bellek yapısı temelinde incelenmektedir. Edindiğimiz bilgilerin uzun süreli olarak depolanmadan önce, kısa süreli olarak bir depoda tutulduğu ve her türlü bilginin uzun süreli depoya aktarılmadığına yönelik ilk model, psikoloji tarihinin önemli isimlerinden William James tarafından oluşturulmuştur. Bellek sorunlarının yaşandığı durumlar da çoklu bir bellek sistemine ilişkin önemli kanıtlar sunmaktadır.

Nörogörüntüleme tekniklerinin gelişimiyle birlikte, belleğin yapısal ve işlevsel özelliklerine ilişkin bilgilere, nöral yapısına ilişkin bilgiler de eklenmiştir. Amigdala ve hipokampusün bellek işlevleri açısından kritik öneminin anlaşılması; teknolojinin bellek incelemelerine dahil olması ve Alzheimer hastalığı gibi yaygın görülen bellek bozukluklarının incelenmesi sonucunda gerçekleşmiştir.

¹ Öğr. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, ORCID iD: 0000-0003-4005-564X

gulandığı gibi) yaşamın ilk yılları için kritik bir öneme sahiptir. Ancak hipokampusün henüz yeterince gelişmemiş olmasına rağmen erken yıllarda oluşan bellek izlerinin derin olması hipokampus dışında örtük bellek için kayıt yapan başka bir fizyolojik sistem olduğuna işaret ediyor görünmektedir. Örneğin; klasik koşullamalarımız ve motor becerilerimize ilişkin öğrenmelerimiz düşünüldüğünde serebellum ve bazal ganglia örtük bellek kayıtlarının oluşturulmasını sağlayan önemli yapılardır. Bu durum, yaşamın erken evrelerinde sözelleştirilemeyen bellek kayıtlarından sorumlu farklı beyin bölgelerinin olduğunu düşündürmektedir (Green ve Woodruff-Pak, 2000; Steinmetz, 1999).

Serebellum, klasik koşullarımızın kaynaklık ettiği örtük öğrenmelerimizin depolanmasından sorumluyken; bazal ganglia adı verilen yapı, motor öğrenmelerimizden sorumludur. Genellikle sözelleştirilemeyen bu becerilerimiz, dil gelişiminin henüz yeterli düzeyde olmadığı bir dönemde (ağırlıklı olarak 0-3 yaş dönemi) öğrenilmeye başlanmakta ve örtük bellek sistemine kaydedilmektedir (Bauer ve ark., 2007).

Amigdala: Duyguların Bellek Kaydı

Feinstein ve arkadaşları, 2010 yılında gerçekleştirdikleri bir çalışmada, hipokampusü zedelenen ve bu nedenle de açık bellek kaydı gerçekleştiremeyen katılımcılara, mutluluk veren ve hüznü veren filmler izletmişlerdir. Filmlerin izlenmesi sırasında uyanan mutluluk ya da hüznü gibi duyguların, film sonrasında da katılımcılar tarafından hissedilmeye devam ettiği ancak katılımcıların duygularının kaynağını hatırlayamadıkları görülmüştür. Bu durumun oluşmasını sağlayan beyin bölgesi amigdaladır. Amigdala, duygulardan etkilenmekte, duygusal yükün ve stres düzeyinin artmasına bağlı olarak “yaşamakta olanların önemli” olduğu sinyali alarak bellek kayıtlarını sağlamlaştırmaktadır. Birçok olumlu yaşantı gibi, bizim için kabus niteliğinde olan travmatik anıların kalıcılığı amigdala ya kaydedilmesi ile ilgili görünmektedir. Bazılarını hatırlamak istemediğimiz olumsuz duygusal yükü olan anıların hatırlanmaya devam edilmesi, yaşamdaki olası tehlikelerden kaçınabilmemiz için de bir kaynak sunuyor gibi görünmektedir (Cahill ve ark., 1995).

KAYNAKLAR

- Atkinson, R. C. ve Shiffrin, R. M. (1968). Human Memory: A Proposed System and its Control Processes. *The Psychology of Learning and Motivation*, 2, 89-195.
- Baddeley, A. D. ve Hitch, G. J. (1974). Working Memory. *The Psychology of Learning and Motivation: Advances in Research and Theory*, 8, 47-89.
- Baddeley, A. (2000). The episodic buffer: a new component of working memory? *Trends in Cognitive Sciences*, 4 (11), 417-423.
- Bauer, P. J., Burch, M. M., Scholin, S. E. ve Güler, O. E. (2007). Using cue words to investigate the distribution of autobiographical memories in childhood. *Psychological Science*, 18 (10), 910-916. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2007.01999.x>
- Bower, G. H. (1981). Mood and Memory. *American Psychologist*, 36 (2), 129-148.
- Brown, A. S. (1991). The tip-of-the-tongue state. *Psychological Bulletin*, 109 (2),

- 204-223.
- Cahill, L., Babinsky, R., Markowitsch, H. J. ve McGaugh, J. L. (1995). The amygdala and emotional memory. *Nature*, 377 (6547), 295-296. <https://doi.org/10.1038/377295a0>
- Collins, A. M. ve Quillian, M. R. (1969). Retrieval time from semantic memory. *Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior*, 8 (2), 240-247. [https://doi.org/10.1016/S0022-5371\(69\)80069-1](https://doi.org/10.1016/S0022-5371(69)80069-1)
- Craik, F. I. ve Lockhart, R. S. (1972). Levels of processing: A framework for memory research. *Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior*, 11 (6), 671-684. [https://doi.org/10.1016/S0022-5371\(72\)80001-X](https://doi.org/10.1016/S0022-5371(72)80001-X)
- Dünya Sağlık Örgütü (WHO) (2019). *Risk Reduction of Cognitive Decline and Dementia: WHO Guidelines*. WHO Document Production Services, Geneva, Switzerland.
- Draaisma, D. (2015). *Unutmanın Kitabı* (Çev., D. Muradoğlu). Yapı Kredi

- Yayınları, İstanbul.
- Ebbinghaus, H. (1885). *Über das Gedächtnis: Eine Untersuchung der psychologischen Erinnerung*. Duncker & Humblot.
- Er, N., Alpar, G. ve Uçar, F. (2005). Görgü tanıklığında bellek hataları: olay sonrası bilginin ve tuzak soruların hatırlama ve kaynak izleme üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 10 (20), 1-17.
- Er, N. ve Uçar, F. (2004). Yoğun duygu yüklü yaşam olaylarında, kişisel anı aktarımları ve referans noktaları aracılığıyla otobiyografik bellek örüntülerinin incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 19 (53), 1-17
- Feinstein, J. S., Duff, M. C. ve Tranel, D. (2010). Sustained experience of emotion after loss of memory in patients with amnesia. *PNAS Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 107 (17), 7674-7679. <https://doi.org/10.1073/pnas.0914054107>

- Freud, S. (2004). Psikanaliz Üzerine Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış (Çev., K. Şipal). Say Yayınları, İstanbul. (Orijinal Kaynak, 1909).
- Gazzaniga, M. S. (Ed.). (2020). *The Cognitive and Neurosciences* (6th ed.). MIT Press.
- Godden, D. R. ve Baddeley, A. D. (1975). Context-dependent memory in two natural environments: On land and underwater. *British Journal of Psychology*, 66 (3), 325–331. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.1975.tb01468.x>
- Goddman, G. (2006). Children's eyewitness memory: A modern history and contemporary commentary. *Journal of Social Issues*, 62, 811–832.
- Goldstein, E. B. (2020). Belleğe Giriş. *Bilişsel Psikoloji* (Çev., O. Gündüz). Kaknüs Yayınları.
- Green, J. T. ve Woodruff-Pak, D. S. (2000). Eyeblick classical conditioning: Hippocampal formation is for neutral stimulus associations as cerebellum is for association–response. *Psychological Bulletin*, 126 (1), 138–158. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.1.138>
- Gülgöz, S. ve Rubin, D. C. (2001). Kişisel Anıların Hatırlanması: Bir Betimleme Çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 16 (48), 37–51.
- Gürvit, H. (2012). *Alzheimer hastalığında güncel tedavi yaklaşımları*. Klinik Psikiyatrinin Bülteni, 22 (4), 319–326.
- Hardy, J. ve Selkoe, D. J. (2002). *The amyloid hypothesis of Alzheimer's disease: Progress and problems on the road to therapeutics*. *Science*, 297 (5580), 353–356.
- Horry, R., Wright, D. B. ve Tredoux, C. G. (2010). Recognition and context memory for faces from own and other ethnic groups: a remember-know investigation. *Memory & Cognition*, 38 (2), 134–141. <https://doi.org/10.3758/MC.38.2.134>
- Kensinger, E. A. (2009). Remembering the Details: Effects of Emotion. *Emotion Review*, 1 (2), 99–113.
- Knapp, S. ve VandeCreek, L. (2000). Recovered memories of childhood abuse: Is there an underlying professional consensus? *Professional Psychology: Research and Practice*, 31 (4), 365–371. <https://doi.org/10.1037/0735-7028.31.4.365>
- Kopelman, M. D. (1989). Remote and autobiographical memory, temporal context memory and frontal atrophy in Korsakoff and Alzheimer patients. *Neuropsychologia*, 27 (4), 437–460.
- Kopelman, M. D. (1995). *Korsakoff Syndrome: A critical review*. *Neuropsychology Review*, 5 (3), 169–180.
- Loftus, E. F. (1979). *Eyewitness Testimony*. Harvard University Press.
- Loftus, E. F. ve Palmer, J. C. (1974). Reconstruction of Automobile Destruction: An Example of the Interaction Between Language and Memory. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 13 (5), 585–589.
- Mehta, M. R. (2007). Cortico-hippocampal interaction during up-down states and memory consolidation. *Nature Neuroscience*, 10, 13–15. <https://doi.org/10.1038/nn0107-13>
- Miller, G. A. (1956). The magical number seven, plus or minus two: Some limits on our capacity for processing information. *Psychological Review*, 63 (2), 81–97. <https://doi.org/10.1037/h0043158>
- Myers, D. G. ve Dewall, C. N. (2015). *Psychology* (Eleventh Edition). Worth Publishers.
- Nyberg, L., Tulving, E., Habib, R., Nilsson, L.-G., et al. (1995). Functional brain maps of retrieval mode and recovery of episodic information. *Neuroreport: An International Journal for the Rapid Communication of Research in Neuroscience*, 7 (1), 249–252. <https://doi.org/10.1097/00001756-199512000-00060>
- Oberauer, K., Awh, E. ve Sutterer, D.W. (2017). The role of long-term memory in a test of visual working memory: Proactive facilitation but no proactive interference. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 43, 1–22.
- Peterson, L. R. ve Peterson, M. J. (1959). Short-term retention of individual verbal items. *Journal of Experimental Psychology*, 58, 193–198
- Prince, M., Wimo, A., Guerchet, M., Ali, G. C., Wu, Y. T. ve Prina, M. (2015). *The Global Impact of Dementia: An Analysis of Prevalence, Incidence, Cost and Trends*. World Alzheimer Report 2015, Alzheimer's Disease International.
- Reed P. (2000). Serial position effects in recognition memory for odors. *Journal of Experimental Psychology. Learning, Memory, and Cognition*, 26 (2), 411–422. <https://doi.org/10.1037//0278-7393.26.2.411>
- Schacter, D. L. (2002). *The Seven Sins of Memory: How the Mind Forgets and Remembers*. Mariner Books.
- Schacter, D. L. ve Slotnick, S. D. (2004). The Cognitive Neuroscience of False Memories. *Psychiatric Annals*, 34 (12), 840–845.
- Schultz, S. E. ve Schultz, D. P. (2016). *Modern Psikolojinin Tarihi* (Çev., Y. Aslay). Kaknüs Yayınları.
- Scoville, W. B. ve Milner, B. (1957). Loss of recent memory after bilateral hippocampal lesions. *Journal of Neurology, Neurosurgery & Psychiatry*, 20 (1), 11–21.
- Seel, N. M. (2012). Ebbinghaus, Hermann (1850–1909). *Encyclopedia of the Sciences of Learning*. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1428-6_360
- Shafro, M. A. ve MacKay, D. G. (2000). The dynamics of emotion in tip-of-the-tongue states. *Journal of Experimental Psychology: General*, 129 (3), 309–329.
- Smith, E. E. ve Kosslyn, S. M. (2010). *Cognitive Psychology, Mind and Brain*. Upper Saddle River, N. J. Pearson/Prentice Hall.
- Solso, R. L., Maclin, M. K. ve Maclin, O. H. (2007). *Bilişsel Psikoloji* (Çev., A. Ayçiçeği-Dinn). Kitabevi Yayınları.
- Sperling, G. (1960). The information available in brief visual presentations. *Psychological Monographs: General and Applied*, 74 (11), 1–29. <https://doi.org/10.1037/h0093759>
- Steinmetz, J. E. (1999). The localization of a simple type of learning and memory: The cerebellum and classical eyeblink conditioning. *Contemporary Psychology*, 7, 72–77.
- Squire, L. R. (2004). Memory systems of the brain: A brief history and current perspective. *Neurobiology of Learning and Memory*, 82 (3), 171–177.
- Squire, L. R. ve Zola-Morgan, S. (1991). The medial temporal lobe memory system. *Science*, 253 (5026), 1380–

1386. <https://doi.org/10.1126/science.1896849>
- Tulving, E. (1985). Memory and consciousness. *Canadian Psychology/Psychologie Canadienne*, 26 (1), 1-12.
- Tulving, E. ve Pearlstone, Z. (1966). Availability versus accessibility of information in memory for words. *Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior*, 5 (4), 381-391. [https://doi.org/10.1016/S0022-5371\(66\)80048-8](https://doi.org/10.1016/S0022-5371(66)80048-8)
- Uçar Boyraz, F. ve Er, N. (2007). Alzheimer ve depresyon tanılı gruplar ile normal örneklemede, kişisel ve toplumsal olaylara ilişkin otobiyografik bellek özellikleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 22 (60), 45-64.
- Van der Kalk, B. A. (2018). *Beden Kayıt Tutar* (Çev. Ed., Ö. Kavakçı & H. Demirci). Nobel Yaşam Kitapevi.
- Waldhauser, G. T., Braun, V. ve Hanslmayr, S. (2016). Episodic Memory Retrieval Functionally Relies on Very Rapid Reactivation of Sensory Information. *The Journal of neuroscience: The Official Journal of the Society for Neuroscience*, 36 (1), 251-260. <https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.2101-15.2016>
- Wang, Q. İ. (2008). Being American, being Asian: The bicultural self and autobiographical memory in Asian Americans. *Cognition*, 107 (2), 743-751. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2007.08.005>
- Wixted, J. T. ve Squire, L. R. (2011). The medial temporal lobe and the attributes of memory. *Trends in Cognitive Sciences*, 15 (5), 210-217. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2011.03.005>

BİLİŞ VE KARAR ALMA

Yazar : İlmiye Seçer

Bölüm Özeti

Bu bölümde karar alma ve süreci etkileyen faktörler incelenmiştir. Beklenti fayda modeli rasyonel kararların nasıl alınabileceğini açıklamaktadır. Kısıtlı zaman veya sınırlı bilişsel kapasitemizden dolayı başvurduğumuz bulunabilirlik kısayolu, temsil kısayolu ve özelliklerine göre eleme bilişsel kısayollar vardır. Bu kısayollar çoğu zaman hızlı ve doğru karar almamızı sağlamakla birlikte bazı durumlarda, örneğin temel sıklık düzeyi göz ardı edildiğinde, hatalı çıkarımlara yol açabilmektedir. Karar alma süreci durumun kazanç/kayıp olarak değerlendirilmesinden de etkilenmektedir. Kişiler kesin kazançlar karşısında riskten kaçınan, kayıplar söz konusu olduğunda ise risk alma tutumları sergileyebilir. Ayrıca, kişiler kazançla kıyasla kayba daha fazla duyarlılık göstermektedir. Kaybetme korkusundan veya daha iyi bir seçeneğin seçilememesinden duyulacak pişmanlık, karar alma süreçlerimizi etkileyen faktörlerden bir diğeridir. Şöyle ki risk karşısında kesin bir kazanç seçeneği var ise pişmanlık duymamak için kişiler kesin seçeneği seçebilirler. Son olarak dijital oyunlardaki ödülleri erteleyebilmenin ventromedial prefrontal korteks beyin bölgesi ile de ilişkili olduğu bulunmuştur.

Bölüm

8

cak **pişmanlık**. Kişiler bir seçim yaptıktan sonra daha iyi bir seçeneğin olduğunu öğrendiğinde seçiminden dolayı pişmanlık yaşayabilir (Bell, 1982). Belirsiz sonuçları olan seçimlerden duyulabilecek pişmanlık göz önünde bulundurularak pişmanlık duymamak için kişinin tercihi farklı seçimlerle veya riskten kaçınma ile sonuçlanabilir. Riskli girişim karşısında kesin bir kazanç seçeneği var ise ve pişmanlık öngörülüyorsa pişmanlık duymamak için kişiler kesin seçimi seçebilirler (Zeelenberg, 1999). Öngörülen pişmanlık sağlığımız ile ilgili aldığımız birçok kararı etkiler. Örneğin, araba kullanırken mesajlaşma (Brown ve ark., 2019), egzersiz yapma (Abraham ve Sheeran, 2004), sigara içme (Conner ve ark., 2006), koronavirus aşısı (Wolff, 2021) ve grip aşısı olup olmama (Godin ve ark., 2010) kararları öngörülen pişmanlık duygusundan etkilenir.

Türkiye’de yapılan bir araştırma ebeveynlerin çocuklarının abur cubur tüketimine karşı niyetlerinin öngörülen pişmanlık ile nasıl ilişkili olduğunu incelemiştir (Yarimoğlu ve ark., 2019). Burada öngörülen pişmanlık arttıkça ebeveynlerin abur cubur tüketimi niyeti azalmaktadır. Bir diğer bulgu ise algılanan riskin öngörülen pişmanlığı olumlu etkilediğidir. Abur cubur tüketimi ile ilgili algılanan risk arttıkça öngörülen pişmanlık da artmıştır. Bu sonuçlar öngörülen pişmanlığın sağlığımız ile ilgili aldığımız kararlarda nasıl etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

“ GECİKME İNDİRİMİ ”

Bir ödülün değeri zamanlaması ile ilişkilidir. Ödülün kısa vadede verilmesine karşın ileri bir zamanda verilmesi ödüle atfedilen değerde azalmaya yol açar. Örneğin, kişiler genelde bugün ulaşabilecekleri 10 TL’yi altı ay sonra verilebilecek olan 20 TL’ye tercih ederler. Bu durum **gecikme indirimi** olarak adlandırılır.

Gecikme indirimi hayatımızın birçok alanında görülebilir. Buono ve arkadaşları (2017) parasal ve dijital oyun ödülleri bu çerçeveden incelemiştir. Parasal ödül için katılımcıların kısa vadede veya ileri zamandaki bir miktar parayı seçmeleri istenmiştir. Dijital oyun ödülleri için de katılımcılardan, yakın zamanda kısa bir süre oyun oynama (şimdi 30 dakika) veya daha sonraki bir zamanda daha uzun bir süre oyun oynama (bir saat sonra 60 dakika) seçeneklerinden birini seçmeleri istenmiştir. Haftalık az, orta ve uzun süre dijital oyun oynayan katılımcılar ile parasal ge-

cikme indirimi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Uzun süre dijital oyun oynayan katılımcılar az ve orta süre dijital oyun oynayanlara göre daha fazla kısa vadeli az miktar parayı, uzun vadeli daha fazla paraya tercih etmiştir. Benzer bir şekilde, uzun süre dijital oyun oynayan katılımcılar az süre dijital oyun oynayanlara göre ödül olarak sunulan 30 dakikalık hemen oyun oynama süresini 60 dakikalık ancak bir saat sonra olan oyun oynama süresine tercih etmiştir.

Akıllı telefon kullanıcıların kısa vadeli daha az miktar parayı tercih etme eğilimleri de araştırılmıştır (Schulz van Endert ve Mohr, 2020). Bu çalışmada katılımcıların akıllı telefon kullanma süreleri (telefonda ki kullanım süre verileri) ve gecikme indirimi parasal olarak incelenmiştir. Katılımcıların iki seçeneği vardır; kısa vadede az miktar bir para kazanmak (örneğin, bugün 15 Euro) veya daha uzun vadede daha fazla miktar bir para kazanmak (örneğin, 13 gün sonra 35 Euro). Bu çalışmanın bulguları akıllı telefon kullanım süresi ile gecikme indirimi arasında olumsuz bir ilişki bulunmuştur. Akıllı telefonunda daha fazla süre geçiren kişilerin daha fazla miktar para ödülünü bekleme olasılığı daha azdır. Özellikle telefonda sosyal medya ve oyun ile zaman geçirilmesi gecikme indirimi ile ilişkilidir. Bu bulgular neden-sonuç ilişkisi sunmamakla birlikte, özellikle haftalık dijital oyun oynama süresi fazla olanlar ve akıllı telefonda uzun süre geçirenler arasında gecikme indirimi ve olası dürtüsel karar vermenin ilişkili olabileceğini göstermiştir.

IOWA KUMAR TESTİ

IOWA kumar testi uzun vadeli ödül için kısa vadedeki bir ödülün tatmininin ertelenebilmesini inceler (Bechara ve ark., 1994). Bunu ölçmek için test, belirsizlik, risk, ödül ve ceza içermektedir. Başlangıçta kişilere temsili 2000 dolar verilir ve amacın bu parayı kullanarak en çok parayı kazanmak olduğu belirtilir. Her denemede dört farklı karttan (A, B, C ve D) birini seçmeleri istenilir. Her bir kart seçiminden sonra kişi para kazanarak ödüllendirilir veya para kaybederek cezalandırılır. Kazanılan veya kaybedilen para miktarı seçimden sonra kişiye söylenir. A ve B kartlarının seçilmesi yüksek miktar kazanç ve yüksek kayıpla sonuçlanır. C ve D kartlarının seçilmesi ise az miktarda kazanç ve en az kayıpla sonuçlanır (Şekil 1). Böylelikle, uzun vadede C ve D kartların seçilmesi daha fazla kazançla sonuçlanır ve avantajlı kartlar olarak adlan-

dırılır. Bu ödül/ceza yöntemi kişiye söylenmez ve keşfedilene kadar testin kuralları belirsizlik oluşturur.

Bechara ve arkadaşlarının (1994) bulguları nörolojik olarak sağlıklı bireylerin ilk başta tüm kartları seçtikten sonra yüksek miktardaki ödülün ve cezadan dolayı dezavantajlı olan A ve B kartlarını seçtiğini ancak test ilerledikçe avantajlı olan C ve D kartlarına yöneldiklerini göstermiştir. Diğer yandan, ventromedial prefrontal korteks bölgesinde hasar olan katılımcıların

IOWA KUMAR TESTİ

A	B	C	D
KAZAN \$100	KAZAN \$100	KAZAN \$100	KAZAN \$100
KAYIP \$250	KAYIP \$250	KAYIP \$50	KAYIP \$50

Şekil 1. IOWA kumar testi

Not: Kartlar A ve B seçildiğinde 100 dolar ödül kazanılmaktadır. Kartlar C ve D seçildiğinde 50 dolar ödül kazanılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Abraham, C. ve Sheeran, P. (2004). Deciding to exercise: The role of anticipated regret. *British Journal of Health Psychology*, 9(2), 269–278. <https://doi.org/10.1348/135910704773891096>
- Bechara, A., Damasio, A. R., Damasio, H. ve Anderson, S. W. (1994). Insensitivity to future consequences following damage to human prefrontal cortex. *Cognition*, 50(1-3), 7–15. [https://doi.org/10.1016/0010-0277\(94\)90018-3](https://doi.org/10.1016/0010-0277(94)90018-3)
- Bell, D. E. (1982). Regret in decision making under uncertainty. *Operations Research*, 30(5), 961–981.
- Brown, P. M., George, A. M. ve Rickwood, D. (2019). Perceived risk and anticipated regret as factors predicting intentions to text while driving among young adults. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 62, 339–348. <https://doi.org/10.1016/j.trf.2019.01.014>
- Buono, F. D., Sprong, M. E., Lloyd, D. P., Cutter, C. J., Printz, D. M. B., Sullivan, R. M. ve Moore, B. A. (2017). Delay discounting of video game players: Comparison of time duration among gamers. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 20(2), 104–108. <https://doi.org/10.1089/cyber.2016.0451>
- Conner, M., Sandberg, T., McMillan, B. ve Higgins, A. (2006). Role of anticipated regret, intentions and intention stability in adolescent smoking initiation. *British Journal of Health Psychology*, 11(1), 85–101. <https://doi.org/10.1348/135910705X40997>
- Godin, G., Vézina-Im, L. A. ve Naccache, H. (2010). Determinants of influenza vaccination among healthcare workers. *Infection Control & Hospital Epidemiology*, 31(7), 689–6, 93. <https://doi.org/10.1086/653614>
- Güngör, A. S. ve Kaya, İ. (2012). Kişiyi özel fiyat teklifinde kullanılan mesaj çerçevesinin internet üzerinden satın alma karar sürecine etkisi. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 10, 59–81.
- Kahneman, D. ve Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263–291. <https://doi.org/10.2307/1914185>
- Simon, H. A. (1964). Theories of bounded rationality. The legacy of Herbert Simon in economic analysis, 1. 1–23.
- Schulz van Endert, T. ve Mohr, P. N. C. (2020). Likes and impulsivity: Investigating the relationship between actual smartphone use and delay discounting. *PLoS ONE*, 15(11): e0241383. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0241383>
- Şahin G. (2021). Çerçeveleme etkisi: Asya hastalığı probleminin gerçeğe dönüşü covid 19 problemi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 12(3), 734–741.
- Tversky, A. (1972). Elimination by aspects: A theory of choice. *Psychological Review*, 79(4), 281–299. <https://doi.org/10.1037/h0032955>
- Tversky, A. ve Kahneman, D. (1973). Availability: A heuristic for judging frequency and probability. *Cognitive Psychology*, 5(2), 207–232. [https://doi.org/10.1016/0010-0285\(73\)90033-9](https://doi.org/10.1016/0010-0285(73)90033-9)
- Tversky, A. ve Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *Science*, 185(4157), 1124–1131. <https://doi.org/10.1126/science.185.4157.1124>
- Tversky, A. ve Kahneman, D. (1981). The framing of decisions and the psychology of choice. *Science*, 211(4481), 453–458. <https://doi.org/10.1126/science.7455683>
- Wolff, K. (2021). COVID-19 vaccination intentions: The theory of planned behavior, optimistic bias, and anticipated regret. *Frontiers in Psychology*, 12:648289. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.648289>
- Yarimoğlu, E., Kazancıoğlu, I. ve Bulut, Z. A. (2019). Factors influencing Turkish parents’ intentions towards anti-consumption of junk food. *British Food Journal*, 121(1), 35–53. <https://doi.org/10.1108/BFJ-03-2018-0200>
- Zeelenberg, M. (1999). Anticipated regret, expected feedback and behavioral decision making. *Journal of Behavioral Decision Making*, 12(2), 93–106. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-0771\(199906\)12:2<93::AID-BDM311>3.0.CO;2-S](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0771(199906)12:2<93::AID-BDM311>3.0.CO;2-S)

MOTİVASYON VE DUYGULAR

Yazar : Arzu ÇALIŞKAN SARI ¹

Bölüm Özeti

Motivasyon ve duygular birbiriyle yakından ilişkilidir. Motivasyon bir kişiyi hedeflerinin peşinden gitmeye iter. Duygular ise hedefe ulaşma sürecinden ve sonucundan kaynaklanır. Duygular ve motivasyon karar verme, performans ve psikolojik esenlikte önemli bir rol oynar. Motivasyon, içsel veya dışsal olabilir. İçsel olarak motive edilen davranışlar, getirdikleri kişisel tatmin duygusu nedeniyle gerçekleştirilirken dışsal olarak motive edilen davranışlar başkalarından bir şey almak için gerçekleştirilir. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi ve Öz Belirleme Kuramı içsel motivasyon kuramlarına örnekken, Beklenti Kuramı ve Hedef Belirleme Kuramı dışsal motivasyon kuramlarına örneklerdir. Motivasyon, öğrenme sürecinde bir ön koşuldur ve akademik başarıda önemli bir faktördür. Motivasyonda ödülün önemi konusundaki bulgular da çarpıcıdır. Kişilere ödül koşula bağlı olarak verildiğinde kişilerin iç motivasyonu azalır. Yani, öğrenme veya iş için kişilere ödüller sunulduğunda öğrenme; kişilerin kendi değerleriyle yapmaya değer olmaktan ziyade ödül almak için yaptıkları bir durum olarak çerçevelenir. Motivasyon süreçlerinde duygular önemli bir yer kaplar. Duygular, uyanılma, zevk ya da hoşnutsuzluk gibi güçlü hisler olarak deneyimlenen beyin ve vücut durumlarıdır. Duyguları belirli fiziksel ve sosyal zorluklara ve fırsatlara yanıt olarak ortaya çıkan epizodik, nispeten kısa süreli, biyolojik temelli algı, deneyim, fizyoloji, eylem ve iletişim kalıpları olarak da tanımlamak mümkündür. Duygu ile duygudurumu sıklıkla karıştırılan kavramlar olmuştur. Duygudurumu; düşünceleri, davranışları ve eylemleri etkileyebilen bir zihin durumu veya genel bir histir. Duygudurumları duygulardan daha az yoğunudur ve mutlaka bir olaya veya tetikleyiciye bağlı değildir. Nasıl yaşadığımız ve başkalarıyla nasıl etkileşimde bulunduğumuz üzerinde etkisi olan birçok farklı duygu türü vardır. Psikologlar da insanların deneyimlediği farklı duygu türlerini tanımlamaya çalışmışlardır. Bunlardan temel duygu kuramı, insanların biyolojik ve psikolojik olarak temelde korku, öfke, neşe, üzüntü, iğrenme ve şaşkınlık gibi sınırlı sayıda duyguya sahip olduğunu ve bu duyguların evrensel olduğunu ileri sürer. Bunlara evrensel duygular denmesinin sebebi yarattıkları yüz ifadelerinin tüm kültürlerde aşağı yukarı aynı olmasıdır. Duyguların fizyolojisi incelendiğinde ise amigdala önemli bir işleve sahiptir. Duygularımızın nasıl üretildiği ve deneyimlendiğine dair birçok kuram bulunmaktadır. Bunlar; James Lange, Cannon-Bard, Schachter Singer ve Evrimsel Duygu Kuramı olarak sıralanabilir. Duyguların ifade edilmesini etkileyebilecek birçok faktör bulunmaktadır. Bunlardan bazıları cinsiyet, kültür, kişilik, yaş, uyku ve egzersiz olarak bilinmektedir. Son olarak, duyguların yaşanması her ne kadar evrensel olsa bile duyguların tetikleyicileri ve duyguların ifade ediş şekilleri cinsiyete, yaşa ve kültüre göre değişebilmektedir.

Bölüm

9

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, arzucaiskansari@karatekin.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-1121-9900

Son zamanlarda yapılan araştırmalar, egzersizin duygu düzenleme becerisi üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermiştir (Bernstein ve McNally, 2017, Edwards ve ark., 2017). Bu egzersizlerden özellikle aerobik önemli bir etkiye sahiptir (Bernstein ve McNally, 2017). Benzer şekilde, Augustine ve Hemenover (2009) da aerobik egzersizin etkili duygu düzenleme müdahale stratejilerinden biri olduğunu bulmuştur. Yapılan bir sistematik derleme çalışmasında, egzersiz yapmanın bilişsel işlevi olumlu etkilediği ve duygu

düzenleme becerisini de arttırdığı öne sürülmüştür (Liu, Gao ve Zhang, 2022). Bu etkiyi Brown ve meslektaşları (2013) egzersizin etkisiyle harekete geçen serebral korteksin bilişsel işlevi geliştirdiğini ve dolaylı olarak duygu düzenlemeyi farklı aşamalarda etkilediğini ileri sürerek açıklamıştır. Dolayısıyla, spor yapmanın fiziksel becerileri geliştirmenin ötesinde birçok psikolojik ve sosyal faydası vardır (Düz ve Aslan, 2020).

KAYNAKLAR

Abudamdeh, S. ve Csikszentmihalyi, M. (2009). Intrinsic and Extrinsic Motivational Orientations in the Competitive Context: An Examination of Person-Situation Interactions. *Journal of Personality*, 77(5), 1615-1635. doi: 10.1111/j.1467-6494.2009.00594.x.

Acat, M.B. ve Köşgeroğlu, N. (2006). Motivation's Resources and Problems Scale. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 7, 204-210.

Amabile, T. M. (1993). Motivational Synergy: Toward New Conceptualizations of Intrinsic and Extrinsic Motivation in the Workplace. *Human Resource Management Review*, 3(3), 185-201. doi: 10.1016/1053-4822(93)90012-S

Argyle, M., Henderson, M., Bond, M., Iizuka, Y. ve Contarello, A. (1986). Cross-cultural variations in relationship rules. *International Journal of Psychology*, 2, 287-315. doi: 10.1080/00207598608247591

Argyle, M. ve Cook, M. (1976). *Gaze and mutual gaze*. Cambridge University Press.

Aslan, M. ve Doğan, S. (2020). Dışsal Motivasyon, İçsel Motivasyon ve Performans Etkileşimine Kuramsal Bir Bakış. *Vizyoner Dergisi*, 11(26), 291-301. doi: 10.21076/vizyoner.638479

Augustine, A. A., ve Hemenover, S. H. (2009). On the relative effectiveness of affect regulation strategies: A meta-analysis. *Cognition and Emotion*, 23(6), 1181-1220. doi: 10.1080/02699930802396556

Bandura A. (1969). *Principles of behavior modification*. Holt, Rinehart & Winston.

Benware, C.A. ve Deci, E.L. (1984). Quality of Learning with an Active versus Passive Motivational Set. *American Educational Research Journal*, 21, 755. doi: 10.3102/00028312021004755

Bernstein E. E. ve McNally R. J. (2017). Acute aerobic exercise hastens emotional recovery from a subsequent stressor. *Health Psychol.* 36, 560-567. doi: 10.1037/hea0000482

Berry, J.W. (2021). *Kültürlerarası Psikoloji-Araştırma ve Uygulamalar* (L.M. Tosun, Çev.) Nobel Yayıncılık (1992).

Bolat, Ö. (2016). *Beni Ödülle Cezalandırma*. Doğan Kitap

Brdar, I., Majda, R., ve Dubravka, M. (2009). Life goals and well-being: Are extrinsic aspirations always detrimental to well-being? *Psihologijske Teme*, 18(2), 317-334.

Brody, L.R. ve Hall, J.A. (1993). Gender and emotion. M. Lewis ve J.M. Haviland, (Ed.) *Handbook of emotions* içinde, (s.447-460). Guilford Press.

Brown, H. E., Pearson, N., Braithwaite, R. E., Brown, W. J. ve Biddle, S. J. (2013). Physical activity interventions and depression in children and adolescents. *Sports Medicine*, 43(3), 195-206. doi: 10.1007/s40279-012-0015-8

Butler, E.A., Egloff, B., Wilhelm, F.H., Smith, N.C., Erickson E.A. ve Gross, J.J (2003). The social consequences of expressive suppression. *Emotion*, 3(1), 48-67. doi: 10.1037/1528-3542.3.1.48

Carstensen, L. L., Gottman, J. M., ve Levenson, R. W. (1995). Emotional behavior in long-term marriage. *Psychology and Aging*, 10(1), 140-149. doi: 10.1037/0882-7974.10.1.140

Celeghin, A., Diano, M., Bagnis, A., Viola, M. ve Tamietto, M. (2017). Basic Emotions in Human Neuroscience: Neuroimaging and Beyond. *Frontier Psychology*. 24(8),1432. doi: 10.3389/fpsyg.2017.01432.

Chaplin, T.M. (2015). Gender and Emotion Expression: A Developmental Contextual Perspective. *Emotion Review*. 7(1), 14-21. doi: 10.1177/1754073914544408

Chaplin, T.M., Cole, P.M. ve Zahn-Waxler, C. (2005). Parental socialization of emotion expression: Gender differences and relations to child adjustment. *Emotion*. 5, 80-88. doi:10.1037/1528-3542.5.1.80.

Charles S. T., Mather M. ve Carstensen L. L. (2003). Aging and emotional memory: The forgettable nature of negative images for older adults. *Journal of Experimental Psychology*, 132, 310-324. doi: 10.1037/0096-3445.132.2.310.

Cianci, R. ve Gambrel, P. (2003). Maslow's hierarchy of needs: Does it apply in a collectivist culture. *Journal of Applied Management and Entrepreneurship*, 8(2), 143-161.

Cripps, K. ve Zyromski, B. (2009). Adolescents' Psychological Well-Being and Perceived Parental Involvement: Implications for Parental Involvement in Middle Schools. *Research in Middle Level Education Online*, 33, 1-13. ISSN 1940-4476

Critchley, H.D. (2009). Psychophysiology of neural, cognitive and affective integration: fMRI and autonomic indicants. *International Journal of Psychophysiology*. 73(2), 88-94. doi: 10.1016/j.ijpsycho.2009.01.012

Çalışkan-Sarı, A. ve Yalçınkaya- Alkar, Ö. (2019). Mediator Role-of Emotion Regulation between Personality Traits and Internet Addiction in Young People. *Journal of Addiction Research & Therapy*, 10(2), 1-9. doi: 10.4172/2155-6105.1000378

Çoban, G.S. (2021). Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kendini Gerçekleştirme Basamağında Gizil Yetenekler.

European Journal of Educational & Social Sciences, 6(1), 111-118. ISSN: 2564-6621

Davids, E.L., Roman, N.V. ve Kerchhoff, L.J. (2016). Adolescent goals and aspirations in search of psychological wellbeing: from the perspective of self-determination theory. *South African Journal of Psychology*, 47(1), 121-132. doi: 10.1177/0081246316653744

Davidson, R. J., Ekman, P., Frijda, N. H., Goldsmith, H. H., Kagan, J., Lazarus, R., Panksepp, J., Watson, D., & Clark, L. A. (1994). How are emotions distinguished from moods, temperament, and other related affective constructs? P. Ekman ve R. J. Davidson (Eds.), *The nature of emotion: Fundamental questions* içinde (s. 49-96). Oxford University Press.

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2008). Self-determination theory: A macrotheory of human motivation, development, and health. *Canadian Psychology*, 49(3), 182-185. doi: 10.1037/a0012801

Deci, E., Koestner, R. ve Ryan, R. (1999) A meta-analytic review of experiments examining the effects of extrinsic rewards on intrinsic motivation. *Psychology Bulletin*, 125, 627-668. doi: 10.1037/0033-2909.125.6.627

Deci, E. L., Vallerand, R. J., Pelletier, L. G. ve Ryan, R. M. (1991). Motivation and education: The self-determination perspective. *Educational Psychologist*, 26(3-4), 325-346. doi: 10.1207/s15326985ep2603&4_6

Deci, E.L. ve Ryan, R.M. (1985). The general causality orientations scale: Self-determination in personality. *Journal of Research in Personality*. 19(2), 109-134. doi: 10.1016/0092-6566(85)90023-6

D'Hondt, F., Lassonde, M. ... ve ark. (2010). Early brain-body impact of emotional arousal. *Frontiers in Human Neuroscience*. 19, 4-33. doi: 10.3389/fnhum.2010.00033.

Di Domenico, A., Palumbo, R., Mammarella, N. ve Fairfield, B. (2015). Aging and emotional expressions: is there a positivity bias during dynamic emotion recognition? *Frontiers in Psychology*, 6, 1-5. doi: 10.3389/fpsyg.2015.01130

Duch, B. J., Groh, S. E. ve Allen, D. E. (Eds.). (2001). *The power of problem-based learning*. Sterling, VA: Stylus.

Düz, S. ve Aslan, T.V. (2020). The Effect of Sport on Life Skills in High School Students. *Asian Journal of Education and Training*, 6(2), 161-168. doi: 10.20448/journal.522.2020.62.161.168

Edwards M. K., Rhodes R. E. ve Loprinzi P. D. (2017). A randomized control intervention investigating the effects of acute exercise on emotional regulation. *Am. J. Health Behav.* 41, 534-543. doi: 10.5993/AJHB.41.5.2

Eisenberg, N., Cumberland, A., ve Spinrad, T. L. (1998). Parental Socialization of Emotion. *Psychological Inquiry*, 9(4), 241-273. doi: 10.1207/s15327965pli0904_1

Ekman, P. (1992). An argument for basic emotions. *Cognition and Emotion*. 6, 169-200. doi: 10.1080/02699939208411068

Ekman, P. ve Davidson, R.J. (1994). *The nature of emotion: Fundamental questions*. New York: Oxford University Press.

Friedman, B.H. (2009). Feelings and the body: the Jamesian perspective on autonomic specificity of emotion. *Biological Psychology*, 84(3), 383-93. doi: 10.1016/j.biopsycho.2009.10.006.

Frijda, N.H. (1986). *The emotions*. Cambridge University Press.

Furnes, D., Berg, H., Mitchell, R.M., Paulmann, S. (2019). Exploring the Effects of Personality Traits on the Perception of Emotions From Prosody. *Frontiers in Psychology*, 10, 1-14. doi: 10.3389/fpsyg.2019.00184

Garnefski, N., Kraaij, V. ve Spinhoven, P. (2001). Negative life events, cognitive emotion regulation and emotional problems. *Pers Individ Dif*, 30, 1311-1327. doi: 10.1016/S0191-8869(00)00113-6

Gelona, J. (2011). Does thinking about motivation boost motivation levels. *Coaching Psychology*, 7, 42-48. doi: 10.53841/bpstcp.2011.7.1.42

Gençoğlu, C. ve Yılmaz, M. (2012). *Duygusal Farkındalık*. Samsun: E-Yazı.

Gomez, R., Gomez, A. ve Cooper, A. (2002). Neuroticism and extraversion as predictors of negative and positive emotional information processing: comparing Eysenck's, Gray's, and Newman's theories. *European. Journal of Personality*. 16, 333-350. doi: 10.1002/per.459

Gross, J.J. (2015). Emotion Regulation: Current Status and Future Prospects. *Psychological Inquiry*, 26(1), 1-26.

Gross, J.J. ve John, O.P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationship and wellbeing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 348-362. doi: 10.1037/0022-3514.85.2.348

Gross, J.J. (1999). Emotion regulation: past, present, future. *Cognition and Emotion*, 13, 551-573. doi: 10.1080/026999399379186

Gross, J.J. (1998). Antecedent-and response-focused emotion regulation: divergent consequences for experience, expression, and physiology. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 224-237. doi: 10.1037/0022-3514.74.1.224

Gross, J. J. ve Levenson, R. W. (1993). Emotional suppression: Physiology, self-report, and expressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(6), 970-986. doi: 10.1037/0022-3514.64.6.970

Grouzet, F.M., Kasser, T.....ve ark. (2005). The Structure of Goal Contents Across 15 Cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*. 89(5), 800-16. doi: 10.1037/0022-3514.89.5.800

Heffner, M., Eifert, G.H., Parker, B.T. ve Hernandez, D.H. ve Sperry, J.A. (2003). Valued directions: Acceptance and commitment therapy in the treatment of alcohol dependence. *Cognitive and Behavioral Practice*, 10, 378-383. doi: 10.1016/S1077-7229(03)80055-X

Hoag, J.R., Tennen, H., Stevens, R.G. ve ark. (2016). Affect, emotion dysregulation, and sleep quality among low-income women. *Sleep Health*. 2, 283-288. doi: 10.1016/j.sleh.2016.08.006

Hofstede, G. (1984). The cultural relativity of the quality of life concept. *Academy of Management Review*, 9(3), 389-398. doi: 10.2307/258280

Hopper, E. (2020). Maslow's hierarchy of needs explained. *ThoughtCo*, 24. http://www.christianworldmedia.com/client/docs/603_1585079540_17.pdf

James, W. (1918). *The Emotions*. The Principles of Psychology. Henry Holt and Company, 442-485. <http://www.gutenberg.org/ebooks/57628>

Kabat-Zinn, J. (1990). *Full catastrophe living: Using the wisdom of your body and mind to face stress, pain, and illness*. Delacorte.

Kaluç, F.B. (2021). Okulda Motivasyon. Muhammet Öztürk (Ed). *Okulda Değişim* (s. 8-124). TDE yayınları. doi: dx.doi.org/10.51448/tdk.001

Keltner, D., ve Gross, J. J. (1999). Functional accounts of emotions. *Cognition and Emotion*, 13(5), 467-480. doi: 10.1080/026999399379140

King-Hill, S. (2015). Critical analysis of Maslow's hierarchy of need. The STeP

Journal (Student Teacher Perspectives), 2(4), 54-57.

Kring, A.M. ve Gordon, A.H. (1998). Sex differences in emotion: Expression, experience, and physiology. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 686-703. doi:10.1037/0022-3514.74.3.686.

Larsen, R. J. Ve Ketelaar, T. (1989). Ext-raversion, neuroticism and suscepti-bility to positive and negative mood induction procedures. *Personality and Individual Differences* 10,1221-1228. doi: 10.1016/0191-8869(89)90233-X

Lawton, M. P., Kleban, M. H., Rajagopal, D. ve Dean, J. (1992). Dimensions of affective experience in three age groups. *Psychology and Aging*, 7(2), 171-184. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.7.2.171>

Lazarus, R. S. (1993). From psychological stress to the emotions: a history of changing outlooks. *Annual Review of Psychology*, 44, 1-21. doi: 10.1146/annurev.ps.44.020193.000245

LeDoux, J.E. (2013). Evaluation of Human Emotion. *Progress in Brain Research*, 195, 431-442. doi: 10.1016/B978-0-444-53860-4.00021-0

Lepper, M.R. ve Henderlong, J. (2000). "Turning Play into Work" and *Work into Play: 25 Years of Research on Intrinsic Versus Extrinsic Motivation, in: Intrinsic and Extrinsic Motivation: The Search for Optimal Motivation and Performance* (s.51). Academic Press.

Lepper, M.R., Henderlong, J. ve Gingras, I. (1999). Understanding the effects of extrinsic rewards on intrinsic motiva-tion- Uses and abuses of meta-analy-sis: Comment on Deci, Koestner, and Ryan. *Psychology Bulletin*, 125, 669-676. doi: 10.1037/0033-2909.125.6.669

Lepper, M.R., Greene, D., Nisbett, R.E. vd. (1973) Undermining children's intrinsic interest with extrinsic reward: A test of the overjustification hypot-hesis. *Personal and Social Psychology Bulletin*, 28, 129-137.

Levenson, R.W., Carstensen, L.L. ve Gottman, J.M. (1994). Influence of age and gender on affect, physiology, and their interrelations: A study of long-term marriages. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 56-68. doi: 10.1037/0022-3514.67.1.56

Lim, N. (2016). Cultural differences in emotion: differences in emotional arousal level between the East and the West. *Integrative Medicine Resear-ch*, 5(2), 105-109. doi: 10.1016/j.imr.2016.03.004

Liu, J., Gao, S. ve Zhang, L. (2022). Effects of Physical Exercises on Emotion Regulation: A Meta-A-nalysis. *MedRxiv (preprint)* doi: 10.1101/2022.07.04.22277120

Locke, E. A., ve Latham, G. P. (Eds.). (2013). *New developments in goal set-ting and task performance*. Routledge.

Locke, E. A. ve Latham, G. P. (2002). Building a practically useful theory of goal setting and task motivation: A 35-year odyssey. *American Psychologist*, 57(9), 705-717. doi: 10.1037/0003-066X.57.9.705

Locke, E. (1968). Toward a theory of task motivation and incentives. *Organizati-onal Behavior and Human Performan-ce*, 3(2),157-189, doi: 10.1016/0030-5073(68)90004-4.

Mammarella, N., Fairfield, B., Frisullo, E. ve Di Domenico, A. (2013). Saying it with a natural child's voice! When affective auditory manipulations inc-rease working memory in aging. *Aging & Mental Health*, 17, 853-862. doi:10.1080/13607863.2013.790929

Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370-396. doi: 10.1037/h0054346

Mather, M. ve Carstensen, L. L. (2005). Aging and motivated cognition: The positivity effect in attention and me-mory. *Trends in Cognitive Sciences*. 9, 496-502. doi:10.1016/j.tics.2005.08.005

Matsumoto, D., LeRoux, J., Wilson-Cohn, C., Raroque, J., Kooken, K., Ek-man, P. ve ark. (2000). A new test to measure emotion recognition ability: matsumoto and ekman's Japanese and Caucasian brief affect recog-nition test (JACBART). *Journal of Nonverbal Behavior*. 24, 179-209. doi: 10.1023/A:1006668120583

Matsumoto, D., Kudoh, T., Scherer, K. ve Wallbott, H. (1988). Antecedents of and reactions to emotions in the United States and Japan. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 19, 267-286. doi: 10.1177/00220221881930

Mennin, D.S., Holaway, R.W. Fresco, D.M., Moore, M.T. ve Hiemberg, R.G. (2007). Delineating Components of Emotion and its Dysregulation in Anxiety and Mood Psychopathology. *Behavior Therapy*, 38(3), 284-302. doi: 10.1016/j.beth.2006.09.001

Norbury, R., ve Goodwin, G. M. (2007). Fear and Amygdala. G. Fink (Ed.), *Encyclopedia of Stress* içinde (s. 19-24). Academic Press.

Plutchik, R. (1982). A psychoevolutionary theory of emotions, *Social Science Information*, 21(4/5), 529-553. doi: 10.1177/053901882021004

Reeve, J. (2006). *Extrinsic Rewards and Inner Motivation, in: Handbook of Classroom Management*. Routledge.

Robinson, M. D., Ode, S., Moeller, S. K. ve Goetz, P. W. (2007). Neuroticism and affective priming: evidence for a neuroticism-linked negative schema. *Personality and. Individual Diffe-rences*, 42, 1221-1231. doi: 10.1016/j.paid.2006.09.027

Russell, J. A. (2006). Emotions are not mo-dules. *Canadian Journal of Philosophy*, 32, 53-71. doi: 10.1353/cjp.2007.0037

Rusting, C. L. (1998). Personality, mood, and cognitive processing of emoti-onal information: three conceptual frameworks. *Psychological Bulletin*. 124, 165-196. doi: 10.1037/0033-2909.124.2.165

Ryan, R. M., ve Deci, E. L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic defi-nitions and new directions. *Contempo-rary Educational Psychology*, 25, 54-67. doi: 10.1006/ceps.1999.1020

Saylık, A. (2019). Hofstede'in Kültür Bo-yutları Ölçeğinin Türkçeye Uyarlan-ması; Geçerlik ve Güvenirlik Çalışma-sı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(3), 1860-1881.

Selvili, Z. (2018). *Pembe Fili Düşünme*. İnkılap Kitapevi

Shapira, Z. (1976). Expectancy Deter-minants of Intrinsically Motivated Behaviour. *Personal and Social Psy-chology Bulletin*, 34, 1235-1244. doi: 10.1037/0022-3514.34.6.1235

Shariff A. F. ve Tracy J. L. (2011). What are emotion expressions for? *Current Directions in Psycho-logaical Science*, 20, 395-399. doi: 10.1177/0963721411424739

Sher, K.J. ve Grekin, E.R (2007). Alcohol and affect regulation. J.J. Gross (Ed.), *Handbook of emotion regulation*, içi-n-de (s.560-580). Guilford Press.

Simic, G., Tkalcic, M., Vukic, V., Mulc, D., Spanic, E., Sagud, M., Olucha-Bor-donau, F.E., Vuksic, M., ve Hof, P. (2021). Understanding Emotions: Origins and Roles of the Amygdala. *Biomolecules*, 11(6), 823. doi: 10.3390/biom11060823.

Stark, S., Stark, C., Wong, B. ve Brin, M.F. (2023). Modulation of amygdala activity for emotional faces due to botulinum toxin type A injections that prevent frowning. *Scientific Reports*, 13(3333), 1-8. Doi: 10.1038/s41598-023-29280-x

Stephan, C.W., Stephan, W.G. Saito, I. ve

Barnett, S.M. (1998). Emotional exp-ression in Japan and The United States. The Nonmonolithic Nature of Indivi-dualism and Collectivism. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 29, 728-748. doi: 10.1177/0022022198296004

Stephan, W.G., White, C. ve Cabezas, M. (1996). Emotional expression in Costa Rica and the United States. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 27, 147-160. doi:10.1177/0022022196272001

Stroud, L.R., Salovey, P. ve Epel, E.S. (2002). Sex differences in stress responses: Social rejection versus ac-hievement stress. *Biological Psychiatry*. 52, 318-327. Doi: 10.1016/s0006-3223(02)01333-1

Sullivan, L. E. (2009). Cannon-bard theory. *The SAGE Glossary of the Social and Behavioral Sciences* içinde (s. 60). SAGE Publications. doi: 10.4135/9781412972024

Şimşek, Ş. M., Akgemci, T. ve Çelik A. (2001). *Davranış bilimlerine giriş ve örgütlerde davranış*. Nobel Yayın Dağıtım.

Tay, L. ve Diener, E. (2011). Needs and subjective well-being around the world. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101(2), 354-365. doi:10.1037/a0023779

TenHouten, W. D. (2021). Basic emotion theory, social constructionism, and the universal ethogram. *Social Science Information*, 60(4), 610-630. doi: 10.1177/053901842110464

Tracy, J. L. (2014). An Evolutionary Approach to Understanding Distinct Emotions. *Emotion Review*, 6(4), 308-312. doi: 10.1177/17540739145344

Uono, S. ve Hietanen, J. K. (2015). Eye Contact Perception in the West and East: A Cross-Cultural Study. *PLoS ONE*, 10(2), e0118094. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0118094>

Wahba, M. ve Bridwell, L (1976). Maslow reconsidered: A review of research on the need hierarchy theory, *Organizati-onal Behavior and Human Performan-ce*. 15(2), 212-240. doi: 10.1016/0030-5073(76)90038-6

Vandekerckhove, M. ve Wang Y.L. (2018). Emotion, emotion regulation and sleep: An intimate relationship. *AIMS Neuroscience*. 5(1), 1-17. doi: 10.3934/Neuroscience.2018.1.1.

Walker, C., Greene, B. ve Mansell, R. (2006). Identificat ion with academics, intrinsic/extrinsic mot ivation, and selfefficacy as predictors of cognitive engagement. *Learning and Individual Differences*, 16(1), 1-12. doi: 10.1016/j.lindif.2005.06.004

Wenzlaff, R.M. ve Wegner, D.M. (2000). Thought suppression. *Annual Review of Psychology*, 51, 59-91. doi: 10.1146/annurev.psych.51.1.59

William, J. (1918). *The Principles of Psycho-logy*. Henry Holt and Company.

Wilson-Mendenhall, C. D., Barrett, L. F. ve Barsalou, L. W. (2013). Neural evidence that human emotions share

core affective properties. *Psycho-logical Science*, 24, 947-956. doi: 10.1177/0956797612464242

Wu, W. (2012). The Relationship between Incentives to Learn and Maslow's Hierarchy of Needs. *Physics Proce-dia*, 24, 1335-1342. doi: 10.1016/j.phpro.2012.02.199

Yapar, T. (2005). *Motivasyonun İş verimlili-ği Üzerine Etkisi*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yardımcı F., Bektaş M...ve ark. (2016). A study of the relationship between the study process, motivation resources, and motivation problems of nursing students in different educational systems. *Nurse Education Today*, 48, (2017), 13-18. doi: 10.1016/j.nedt.2016.09.017

Yoshida, M., Tanaka, M., Mizuno, K., Ishii, A., Nozaki, K., Urakawa, A., Cho, Y., Kataoka Y., ve Watanabe, Y. (2008). Factors influencing the academic motivation of individual college students, *International Journal of Neuroscince*, 118(10), 1400-1411, doi: 10.1080/00207450701242982.

Yuan, H.B., Williams, B.A., Yin, L., Liu, M., Fang, J.B. ve Pang, D. (2011). Nursing students' views on the effectiveness of problem-based learning. *Nurse Education. Today*, 31(6), 577-581. doi: 10.1016/j.nedt.2010.10.009

ZEKA

Yazar : Esra GÜVEN¹

Bölüm Özeti

Günümüzde çeşitli yönleri ile birçok farklı disiplinden çok sayıda araştırmacının ilgisini çeken bir olgu olarak zekâ; insanların kendi zaman ve mekanlarında başarıya ulaşmalarını sağlayan dolayısıyla kültürden de bağımsız düşünölemeyecek birçok niteliğin bileşimini ifade eder. Kültür, zekâ da dahil olmak üzere birçok zihinsel eylem ve işlemi etkiler. Bu nedenle, zihinsel beceri farklılıkları gibi görünen deneyimler aslında kültürel özelliklerdeki farklılıklardan kaynaklanıyor olabilir. Bu bağlamda, zekâ tanımları ya da ölçümlerini herkes için geçerli ve adil bir forma sokmak oldukça güç gibi görünse de yaygın kabul gören ve görece geçerliliği yüksek bulunan kuramsal açıklamalar ve ölçüm yöntemleri de mevcuttur.

Zekâ kuramlarının bütün zekâ davranışlarının çatısı olan tek bir genel zihinsel kapasiteye işaret eden "g" faktörü anlayışından, "g" faktörü altında koordine olan zekâ alanlarına yoğunlaşılan çoklu zekâ kuramlarına ve belirlenen zekâ odalarında sosyal ve duygusal zekaya yapılan vurgulara doğru evrildiği görülür. Son dönem zekâ kuramları da gelişen istatistiksel yöntemlerin de desteği ile zekâ testleri ile kuramların uyumlu olmasına odaklanan katmanlı zekâ kuramlarıdır.

Boylamsal çalışmalarla farklı gelişim düzeylerinde belirlenen becerilerin izlendiği çalışmalar, zekanın belirli alanlarının yaşla birlikte savunmasız hale geldiği (akıcı zekâ, kısa süreli bellek ve işleme hızı), bazı alanlarının geliştiği (kristalize zekâ ve uzun süreli bellek) bazı alanlarının (dinleme duyma becerileri ve görsel uzamsal uyum) da anlamlı değişiklik olmadan seyrettiğine işaret eder.

Zekanın ölçümü ağırlıklı olarak zekâ testleri ile yapılır da hata payı barındıran tahminler sunar. Zekâ testlerinin gerek normal gelişim gösteren gerekse özel gereksinimleri olan bireylerin, psikolojik ve akademik alanlarda desteklenmesi için gerekli olduğu yadsınmamakla birlikte değerlendirme için tek başına yeterli olmadığı unutulmamalıdır. Türkiye’de de dünyada olduğu gibi yaygın olarak kullanımda olan zekâ testlerinin ölçmeyi hedeflediği becerilerin, bu becerileri ölçmek için sunduğu görevlerin, ulaşılan sonuçları puanlama ve yorumlama biçimlerinin geçmişten günümüze doğru kuramsal gelişmelerle paralel bir biçimde geliştiği söylenebilir. Türkiye’de kullanılan en güncel zekâ testleri ağırlıklı olarak Cattell-Horn-Carroll İnsan Yetilerinin Bilişsel Kuramı’na dayanan Wechsler Çocuklar için Zekâ Ölçeği 4 (WISC-IV), Bilişsel Değerlendirme Sistemi (CAS) ve Anadolu Sak Zekâ Testi (ASIS)’dir. WISC-IV ve CAS Türkiye’de uyarlama ve standardizasyonu yapılarak kullanılan testlerdir. Belirli bir kültürün değer verdiği ya da aşına olduğu görevlerde o kültüre mensup bireylerin daha iyi performans gösterdiği göz önünde bulundurulduğunda batı kültüründen izler içeren içeriklerin Türkiye kültürüne mensup bir bireyin zihinsel kapasitesini ölçmede yetersiz kalabileceği öngörülebilir. Zekâ testi sonuçları, bu bilgi ışığında yorumlanmalıdır.

¹ Psk. Dr, Barış Danışmanlık Merkezi, ORCID iD : 0000-0002-1199-902X

KAYNAKLAR

- Ang, S., Van Dyne, L. ve Tan, M. L. (2011). Cultural intelligence. In R. J. Sternberg ve S. C. Kaufman (Eds.), *Cambridge handbook on intelligence* (pp. 582-602). Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Birren, J. E. (1974). Translations in gerontology: From lab to life: Psychophysiology and speed of response. *American Psychologist*, 29(11), 808.
- Bors, D. A., ve Forrin, B. (1995). Age, speed of information processing, recall, and fluid intelligence. *Intelligence*, 20(3), 229-248.
- Botwinick, J., West, R., ve Storandt, M. (1978). Predicting death from behavioral test performance. *Journal of Gerontology*, 33(5), 755-762.
- Carroll, J. B. (1993). *Human cognitive abilities: A survey of factor-analytic studies*. Cambridge University Press.
- Cattell, R. B. (1979). Are Culture Fair Intelligence Tests Possible and Necessary? *Journal of Research and Development in Education*, 12(2), 3-13.
- Ceci, S. J., ve Bronfenbrenner, U. (1985). "Don't forget to take the cupcakes out of the oven": prospective memory, strategic time-monitoring, and context. *Child Development*, 152-164.
- Craik, F. I., ve Byrd, M. (1982). Aging and cognitive deficits: The role of attentional resources. In *Aging and cognitive processes* (pp. 191-211). Boston, MA: Springer US.
- Efe, H. A., ve Bakçı, S. (2022). Çoklu zekâ kuramı ile ilgili Türkiye'de yapılan fen eğitime yönelik çalışmaların meta-sentezi. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 24-43.
- Erden, G. ve Güven, E. (2020). Zihinsel değerlendirme. M. Eskin, Ç. Dereboy ve N. Karancı (Ed.), *Klinik psikoloji: Bilim ve uygulama*, içinde. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Ergin, T. (2004). Çocukların bilişsel işlemlerini değerlendirmede yeni bir yaklaşım: PASS teorisi ve bilişsel değerlendirme sistemi (CAS). *HAYEF Journal of Education*, 1(2), 223-245.
- Flanagan, D. P. (2000). Wechsler-based CHC cross-battery assessment and reading achievement: Strengthening the validity of interpretations drawn from Wechsler test scores. *School Psychology Quarterly*, 15(3), 295.
- Flanagan, D. P. ve Harrison, P. L. (Eds.). (2012). *Contemporary intellectual assessment: Theories, tests, and issues*. Guilford Press
- Gardner, H. (1998). A Reply to Perry D. Kleins' "Multiplying the Problems of Intelligence by Eight". *Canadian Journal of Education/Revue canadienne de l'éducation*, 23(1), 96-102.
- Gardner, H. E. (2000). *Intelligence reframed: Multiple intelligences for the 21st century*. Hachette UK.
- Halıcı, E. (2015). *Zeka Oyunları 3*. Ankara: Tubitak Popüler Bilim Kitapları.
- Hampshire, A., Highfield, R. R., Parkin, B. L., ve Owen, A. M. (2012). Fractionating human intelligence. *Neuron*, 76(6), 1225-1237.
- Helms-Lorenz, M., Van de Vijver, F. J., ve Poortinga, Y. H. (2003). Cross-cultural differences in cognitive performance and Spearman's hypothesis: g or c? *Intelligence*, 31(1), 9-29.
- Horn, J. L., ve Blankson, N. (2005). *Foundations for better understanding of cognitive abilities*.
- Horn, J. L., ve Hofer, S. M. (1992). Major abilities and development in the adult period. *Intellectual Development*, 44-99.
- Horn, J. L., ve Noll, J. (1994). A system for understanding cognitive capabilities: A theory and the evidence on which it is based. *Current Topics in Human Intelligence*, 4, 151-203.
- Horn, J. L., ve Noll, J. (1997). *Human cognitive capabilities: Gf-Gc theory*.
- Kaplan, A., Duran, M., ve Baş, G. (2015). Matematik dersinde çoklu zekâ kuramına dayalı öğretimin akademik başarıya etkisi: Bir meta-analiz çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3).
- Lehman, D. R., Chiu, C. Y., ve Schaller, M. (2004). Psychology and culture. *Annu. Rev. Psychol.*, 55, 689-714.
- Masunaga, H., ve Horn, J. (2000). Characterizing mature human intelligence: Expertise development. *Learning and individual differences*, 12(1), 5-33.
- McDowd, J. M., ve Birren, J. E. (1990). Aging and attentional processes. *Handbook of the Psychology of Aging*, 3, 222-233.
- McGrew, K. S. (2009). CHC theory and the human cognitive abilities project: Standing on the shoulders of the giants of psychometric intelligence research. *Intelligence*, 37(1), 1-10.
- McGrew, K. S. ve Flanagan, D. P. (1998). *The intelligence test desk reference (ITDR): Gf-Gc cross-battery assessment*. Allyn ve Bacon.
- Miller, G. A. (1956). The magical number seven, plus or minus two: Some limits on our capacity for processing information. *Psychological Review*, 63(2), 81.
- Moss, F. A., ve Hunt, T. (1927). Are you socially intelligent? *Scientific American*, 137, 108-uo.
- Nettelbeck, T., ve Wilson, C. (1994). Childhood changes in speed of information processing and mental age: A brief report. *British Journal of Developmental Psychology*, 12(3), 277-280.
- Nisbett, R. E., ve Miyamoto, Y. (2005). The influence of culture: holistic versus analytic perception. *Trends in Cognitive Sciences*, 9(10), 467-473.
- Öktem, F., Gençöz, T., Erden, G., Sezgin, N. ve Uluç, S. (2009). Wechsler Çocuklar için Zeka Ölçeği-IV (WÇZÖ-IV) uyarlama ve standartizasyon çalışması. 107K493 no'lu basılmamış TÜBİTAK proje raporu
- Sak, U., Sezerel Bal, B., Ayas, M. B., Tokmak, F., Özdemir, N. N., Demirel Gürbüz, Ş. ve Öpengin, E. (2016). *Anadolu Sak Zekâ Ölçeği Uygulayıcı Kitabı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi ÜYEP Merkezi.
- Salman, U., Şimşek, A., Turfanda, M., ve Salman, A. B. (2017). Türkiye'de kullanılan zekâ ölçekleri. *İstanbul Bilim Üniversitesi Florence Nightingale Tıp Dergisi*, 3(2-3), 87-89.
- Salovey, P., ve Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, cognition and personality*, 9(3), 185-211.
- Salthouse, T. A., Kausler, D. H., ve Sauls, J. S. (1990). Age, self-assessed health status, and cognition. *Journal of Gerontology*, 45(4), P156-P160.
- Schaie, K. W. (1996). *Intellectual development in adulthood: The Seattle Longitudinal Study*. Cambridge University Press.
- Schliemann, A. D., ve Magalhães, V. P. (1990, July). Proportional reasoning: From shopping, to kitchens, laboratories, and, hopefully, schools. In *Proceedings of the XIV PME Conference* (Vol. 3, pp. 67-73). Oaxtepec Mexico.
- Simpson, D. (2005). Phrenology and the neurosciences: contributions of FJ Gall and JG Spurzheim. *ANZ Journal of Surgery*, 75(6), 475-482.
- Spearman, C. (1904). General intelligence objectively determined and measured. *Amrrriwn Journal of Psycholop*, 15. 20 1-293.
- Stern, W. (1912). *Psychologische Methoden der Intelligenz-Prüfung*. Leipzig: Barth.
- Sternberg, R. J. (1997). The concept of intelligence and its role in lifelong learning and success. *American Psychologist*, 52(10), 1030.
- Sternberg, R. J. (1999). The theory of successful intelligence. *Review of General Psychology*, 3(4), 292-316.
- Sternberg, R. J. (2003). A broad view of intelligence: the theory of successful intelligence. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 55(3), 139.
- Sternberg, R. J., ve Kaufman, J. C. (1998). Human abilities. *Annual Review of Psychology*, 49(1), 479-502.
- Sternberg, R. J., Grigorenko, E. L., Ferrari, M., ve Clinkenbeard, P. (1999). A triarchic analysis of an aptitude-treatment interaction. *European Journal of Psychological Assessment*, 15(1), 3.
- Temkin, O. (1947). Gall and the phrenological movement. *Bulletin of the History of Medicine*, 21(3), 275-321.
- Thorndike, E. L. (1920). Intelligence and its use. *Harper's Magazine*, 140, 227-235.
- Thurstone, L.L. (1947). *Mdtiple-factor unu/ wi.s*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Uluç, S. (2016). İnsan Zekâsının Cattell-Horn-Carroll Kuramı. *Türkiye Klinikleri Journal of Psychology-Special Topics*, 1(1), 1-9.
- Vernon, P. E. (1933). Some characteristics of the good judge of personality. *Journal of Social Psychology*, 4, 42-57.
- Wagner, D. A. (1978). Memories of Morocco: The influence of age, schooling, and environment on memory. *Cognitive Psychology*, 10(1), 1-28.
- Wechsler, D. (1939). *The measurement and appraisal of adult intelligence*. Baltimore, MD: Williams ve Wilkins

Yaşam Boyu Gelişim I:

DOĞUM ÖNCESİ, BEBEKLİK VE ÇOCUKLUK

Yazar : Mine CİHANOĞLU ¹

Bölüm Özeti

Günümüz gelişim psikolojisi, yaşam boyu gelişim yaklaşımıyla doğum öncesinden ölüme dek bireylerin fiziksel, bilişsel ve sosyal-duygusal alanlarda gösterdikleri değişimi ve değişmeden kalan özelliklerini belirli gelişimsel dönemler halinde inceler. Kalıtım ve çevre insan gelişiminde etkili olan başlıca etkenlerdir. Bireyin doğuştan getirdiği özellikleri, çevresi ile etkileşim halinde gelişimini etkiler. Gelişim psikolojisi araştırmalarında temel olarak kullanılan iki araştırma deseni kesitsel ve boylamsal araştırma desenleridir. İnsan gelişimi bütüncül bir yaklaşımla (tüm gelişimsel alanlarda) ve bağlamı içinde (yer, zaman, kişiler ve olaylar) ele alınır. Kişinin yaşadığı çağın tarihsel durumu, doğup büyüdüğü ve etkisinde olduğu kültürün özellikleri belli başlı bağlamsal değişkenler olarak gelişim psikolojisi çalışmalarında önemli yer tutar. Kalıtsal ve çevresel etkenler, insan yaşamındaki ilk çevresel ortam olan ana rahminden itibaren etkilidir. Duyular doğum öncesinde gelişmeye başlar ve bebekler doğum sonrasında hayatta kalmalarını, gelişmelerini ve çevreleriyle fiziksel ve sosyal etkileşime geçmelerini sağlayacak zengin bir donanım ile dünyaya gelirler. Doğumdan sonra uygun ortamlarda uyarılma sağlanmasıyla bu donanım etkin hale gelir. Yaşamın ilk bir yılı fiziksel gelişimin en hızlı olduğu dönemdir. Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramına göre, bebeklik-ten yetişkinliğe dek niteliksel olarak birbirinden farklı düşünme biçimleriyle tanımlanan dört farklı bilişsel dönem bulunur. Vygotsky, Sosyokültürel Gelişim Kuramı ile bilişsel gelişimi sosyal ve kültürel bağlamı içinde ele alır ve öğrenmede sosyal etkileşimlerin rolünü vurgular. Sosyal-duygusal gelişimde bağlanma ilişkisi diğer gelişimsel alanları da etkiler ve etkileri yaşam boyu sürer. Güvenli ve güvensiz bağlanma tarzları bulunur. Mizac, kişiliğin biyolojik temelli ve büyük ölçüde doğuştan getirilen yönü olarak kabul edilir. Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramında benliğin, bireyin yaşadığı kültürün etkisiyle nasıl şekillendiği doğumdan ölüme devam eden sekiz farklı psikososyal dönemde ortaya konur. Çocukların gelişim ve sosyalleşme süreçlerinde önemli rol oynayan anne ve babaların, çocuklarını yetiştirirken sergiledikleri ve onlarla etkileşimlerinin belirleyici olan tutum ve davranışları farklı ana babalık tarzları olarak sınıflandırılır. Günümüz araştırmalarında ana babalık farklı dönemlerdeki gelişimsel sonuçları, bilişsel, sosyal ve kültürel yönleriyle kapsamlı ve çok boyutlu bir olgudur.

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, Ankara, mineogul@yahoo.com, ORCID iD: 0000-0001-6105-1678

Bölüm

11

çaklığını çocuğa hissettirme işlevleri görür (Dixon ve ark., 2008; Tamis-LeMonda ve ark., 2008). Kağıtçıbaşı (2005, 2020, 2022) bu tür kültürel farklılıkları açıklamak amacıyla **Aile Değişimi** ve **Benlik kuramlarını** geliştirmiştir. Bu yaklaşımlar, Batı toplumlarında ve bu kültürlerde yürütülen çalışmalarda birbirine karşıt olarak düşünülen bazı kavramların toplulukçu kültürlerde birbirini tamamlayan ve sağlıklı insan gelişimine katkı sağlayan özellikler olduğunu ortaya koyar.

“Psikolojik/duygusal bağlı aile modeli” ve **“özerk ilişkisel benlik modeli”** olarak adlandırılan modellerde; özerklik ve ilişkisellik, ana baba sevgisi ve ana baba denetimi,

ana baba denetimi ve özerklik arasında bir sentez oluşturur. Hem özerkliğin hem de ilişkiselliğin önemli ihtiyaçlar olduğunun altını çizerek özerk ilişkisel benliğin ancak psikolojik/duygusal bağlı (bağımlı değil!) aile modelinde gerçekleşebileceğini önerir ve bunun ana babalık tutum ve davranışlarına yansımalarını ele alır.

Son olarak, günümüz yaşam boyu gelişim yaklaşımının temel ilkelerinden birini daha hatırlamak faydalı olur. Ana babanın tutum ve davranışlarının çocuğun gelişiminde rol oynayan önemli bir çevresel etken olduğu düşünüldüğünde, çocuk bunun edilgen bir alıcısı olarak değerlendirilemez. Çocuk, mizaç gibi bazı kişisel özellikleri ile ana baba davranışlarını etkiler, şekillendirir. Farklı mizaçtaki çocukların davranış biçimleri, sosyal ve duygusal gereksinimleri de farklı olacağından her çocuk için “en iyi” ana babalık tarzından söz edilemez. Ana babalık tarzları, çocuğun mizacı ile etkileşim içinde onun gelişimini ve uyum düzeyini etkiler (Hemphill ve Sanson, 2001). Bu durumu açıklamaya yönelik olarak geliştirilen **ayırıcı yatkınlık hipotezi** (Pluess ve Belsky, 2010), çocuğun biyolojik temelli bir özelliği olan mizacının, çevresel bir etken olan ana babalık tarzından etkilenme düzeyinde belirleyici olduğunu ileri sürer. Örneğin, zor mizaçlı çocuklar çevresel etkenlerden daha kolay etkilenirler. Çevrelerindeki gerek olumlu gerekse olumsuz yöndeki etkenler, bu çocuklarda diğer mizaç türlerinde olduğundan daha hızlı ve daha güçlü bir değişime neden olur. Özetle, bazı çocukların, ana babalarının yetiştirme tarzından diğer çocuklardan daha fazla etkilendiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

Ainsworth, M. D. S. (1989). Attachments beyond infancy. *American Psychologist*, 44(4), 709-716.

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. ve Wall, S. N. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Erlbaum.

Aktar, E., Majdandžić, M., De Vente, W. ve Böğels, S. M. (2018). Parental expressions of anxiety and child temperament in toddlerhood jointly predict preschoolers' avoidance of novelty. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 47(sup1), S421-S434.

Aunola, K., Stattin, H. ve Nurmi, J. E. (2000). Parenting styles and adolescents' achievement strategies. *Journal of Adolescence*, 23(2), 205-222.

Ayvaşık, H. B., Er, N. M., Kışlak, Ş. T. ve Erkuş, A. (2000). *Psikoloji terimleri sözlüğü*. Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Barber, B. K., Olsen, J. A. (1997). Socialization in context: Connection, regulation, and autonomy in the family, school, and neighborhood, and with peers. *Journal of Adolescent Research*, 12(2), 287-315.

Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology*, 4(1, Pt. 2), 1-103.

Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *The Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56-95.

Baumrind, D. (1996). The discipline controversy revisited. *Family Relations*, 45(6), 405-414.

Bekman, S. ve Aksu-Koç, A. (Ed.). (2018). İnsan gelişimi, aile ve kültür: Farklı bakış açıları (2. Baskı). Koç Üniversitesi Yayınları.

Belsky, J., Fish, M. ve Isabella, R. (1991). Continuity and discontinuity in infant negative and positive emotionality: Family antecedents and attachment consequences. *Developmental Psychology*, 27(3), 421-431.

Berk, L. (2010). *Development through the lifespan* (5. Baskı). Allyn & Bacon.

Berlin, L. J., Ziv, Y., Amaya-Jackson, L. ve Greenberg, M. T. (Ed.). (2005). *Enhancing early attachments: Theory, research, intervention, and policy*. The Guilford Press.

Bernier, A. ve Meins, E. (2008). A threshold approach to understanding the origins of attachment disorganization. *Developmental Psychology*, 44(4), 969-982.

Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss: Vol 1: Attachment* (2. Baskı). Basic Books.

Bretherton, I. ve Munholland, K. A. (2008). Internal working models in attachment relationships: Elaborating a central construct in attachment theory. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (2. Baskı, s. 102-127) içinde. The Guilford Press.

Carlson, E. A. (1998). A prospective longitudinal study of attachment disorganization/disorientation. *Child Development*, 69(4), 1107-1128.

Cassidy, J. (2008). The nature of the child's

ties. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (2. Baskı, s. 3-22) içinde. The Guilford Press.

Chao, R. K. (1994). Beyond parental control and authoritarian parenting style: Understanding Chinese parenting through the cultural notion of training. *Child Development*, 65(4), 1111-1119.

Chao, R. K. (2001). Extending research on the consequences of parenting style for Chinese Americans and European Americans. *Child Development*, 72(6), 1832-1843.

Chess, S. ve Thomas, A. (1977). Temperamental individuality from childhood to adolescence. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 16(2), 218-226.

Cole, M. (1995). Culture and cognitive development: From cross-cultural research to creating systems of cultural mediation. *Culture and Psychology*, 1(1), 25-54.

Cyr, C., Euser, E., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve van Ijzendoorn, M. H. (2010). Attachment security and disorganization in maltreating and high-risk families: A series of meta-analyses. *Development and Psychopathology*, 22(1), 87-108.

DeCasper, A. J., Spence, M. J. (1986). Prenatal maternal speech influences newborns' perception of speech sounds. *Infant Behavior and Development*, 9(2), 133-150.

DiPietro, J. A., Bornstein, M. H., Costigan, K. A., Pressman, E. K., Hahn, C. S., Painter, K., Smith, B. A. ve Yi, L. J. (2002). What does fetal movement predict about behavior during the first two years of life? *Developmental Psychobiology: The Journal of the International Society for Developmental Psychobiology*, 40(4), 358-371.

DiPietro, J. A., Voegtline, K. M., Pater, H. A., Costigan, K. A. (2018). Predicting child temperament and behavior from the fetus. *Development and Psychopathology*, 30(3), 855-870.

Dishion, T. J., Shaw, D., Connell, A., Gardner, F., Weaver, C. ve Wilson, M. (2008). The family check-up with high-risk indigent families: Preventing problem behavior by increasing parents' positive behavior support in early childhood. *Child Development*, 79(5), 1395-1414.

Dixon, S. V., Graber, J. A. ve Brooks-Gunn, J. (2008). The roles of respect for parental authority and parenting practices in parent-child conflict among African American, Latino and European American families. *Journal of Family Psychology*, 22(1), 1-10.

Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society* (2. Baskı). Norton.

Erikson, E. H. (1980). *Identity and the life cycle*. Norton.

Gray, M. R. ve Steinberg, L. (1999). Unpacking authoritative parenting: Reassessing a multidimensional construct. *Journal of Marriage and the Family*, 61(3), 574-587.

Grolnick, W. S. ve Ryan, R. M. (1989). Parent styles associated with children's self-regulation and competence in school. *Journal of Educational Psychology*, 81(2), 141-154.

Harlow, H. F. (1958). The nature of love. *American Psychologist*, 13(12), 673-685.

Harlow, H. F. (1960). Primary affectional patterns in primates. *American Journal of Orthopsychiatry*, 30(4), 676-684.

Hemphill, S. ve Sanson, A. (2001). Matching parenting to child temperament: Influences on early childhood behavioural problems. *Family Matters*, 59, 42-47.

Howe, D. (2005). Patterns of attachment. *Child abuse and neglect: Attachment, development and intervention* (s. 27-45) içinde. Palgrave Macmillan.

Israel, A. C., Weil Malatras, J. ve Wicks-Nelson, R. (2022). *Abnormal child and adolescent psychology* (9. Baskı). Routledge.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context: Implications for self and family. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(4), 403-422.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2020). Kültür ve ana babalık: Kuram ve uygulama çıkarsamaları. M. Sayıl ve B. Selçuk (Ed.). *Ana babalık: Kuram ve araştırma* (3. Baskı, s. 61-79) içinde. Koç Üniversitesi Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2022). *Benlik, aile ve insan gelişimi: Kültürel psikolojide kuram ve uygulamalar* (6. Baskı). Koç Üniversitesi Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Ç., Sunar, D. ve Bekman, S. (2001). Long-term effects of early intervention: Turkish low-income mothers and children. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 22(4), 333-361.

Kağıtçıbaşı, Ç., Sunar, D. Bekman, S., Baydar, N. ve Cemalcılar, Z. (2009). Continuing effects of early enrichment in adult life: The Turkish Early Enrichment Project 22 years later. *Journal*

of Applied Developmental Psychology, 30(6), 764-779.

Kağıtçıbaşı, Ç., Sunar, D., Bekman, S. ve Cemalcılar, Z. (2005). *Erken müdahalenin erişkinlikte süren etkileri: Erken Destek Projesi'nin İkinci Takip Araştırması'nın ön bulguları*. Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV). https://www.acev.org/wp-content/uploads/2017/11/erken_mudahalenin_eriskinlikte_suren_etkileri.pdf

Kerig, P. K., Ludlow, A. ve Wenar, C. (2012). *Developmental psychopathology: From infancy through adolescence* (6. Baskı). McGraw-Hill.

Kisilevsky, B. S., Hains, S. M. J., Lee, K., Xie, X., Huang, H., Ye, H. H., Zhang, K. ve Wang, Z. (2003). Effects of experience on fetal voice recognition. *Psychological Science*, 14(3), 220-224.

Kobak, R., Cassidy, J., Lyons-Ruth, K. ve Ziv, Y. (2006). Attachment, stress and psychopathology: A developmental pathways model. D. Cicchetti ve D. J. Cohen (Ed.), *Developmental psychopathology: Vol. 1: Theory and method* (2. Baskı, s. 333-369) içinde. Wiley.

Kurdek, L. A. ve Fine, M. A. (1994). Family acceptance and family control as predictors of adjustment in young adolescents: Linear, curvilinear, or interactive effects? *Child Development*, 65(4), 1137-1146.

Lecanuet, J. P., Granier-Deferre, C., Capponi, I. ve Ledru, L. (1993). Prenatal discrimination of a male and a female voice uttering the same sentence. *Early Development and Parenting*, 2(4), 217-228.

Levy, T. M. (Ed.). (2000). *Handbook of attachment interventions*. Academic Press.

Lorenz, K. Z. (1937). The companion in the bird's world. *The Auk*, 54, 254-273.

Lorenz, K. Z. (1981). *The foundations of ethology*. Springer-Verlag.

Lyons-Ruth, K. ve Jacobvitz, D. (2008). Attachment disorganization: Genetic factors, parenting contexts, and developmental transformation from infancy to adulthood. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (2. Baskı, s. 666-697) içinde. The Guilford Press.

Maccoby, E. E. ve Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. P. H. Mussen (Seri Ed.) ve E. M. Hetherington (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 4. Socialization, personality, and social development* (sf. 1-101) içinde. Wiley.

Main, M. ve Solomon, J. (1986). Discovery of an insecure-disorganized/disoriented attachment pattern. T. B. Brazelton ve M. W. Yogman (Ed.), *Affective development in infancy* (s. 95-124) içinde. Ablex Publishing.

McAdams, D. P., Diamond, A., de St. Aubin, E. ve Mansfield, E. (1997). Stories of commitment: The psychosocial construction of generative lives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(3), 678-694.

Mennella, J. A., Jagnow, C. P. ve Beauchamp, G. K. (2001). Prenatal and postnatal flavor learning by human infants. *Pediatrics*, 107(6), e88-e88.

O'Connor, T. G. ve Byrne, J. G. (2007). Attachment measures for research and practice. *Child and Adolescent Mental Health*, 12(4), 187-192.

Onur, B. (2020). Çocukluğun ve çocuk yetiştirmenin tarihi. M. Sayıl ve B. Selçuk (Ed.). *Ana babalık: Kuram ve araştırma* (3. Baskı, s. 19-59) içinde. Koç Üniversitesi Yayınları.

Papalia, D. E. ve Martorell, G. (2014). *Experience human development* (13. Baskı). McGraw-Hill.

Pettit, G. S., Bates, J. E. ve Dodge, K. A. (2006). Supportive parenting, ecological context and children's adjustment: A seven-year longitudinal study. *Child Development*, 68(5), 908-923.

Piaget, J. (1954). *The construction of reality in the child*. Basic Books. (M. Cook, Çev.). (Orijinal eserin basım tarihi 1950).

Piaget, J. (1963). *The origins of intelligence in children*. Norton Library. (M. Cook, Çev.). (Orijinal eserin basım tarihi 1936).

Piaget, J. (2016). *Zekâ psikolojisi*. (İ. H. Yılmaz, Çev.). Pinhan Yayıncılık. (Orijinal eserin basım tarihi 1950).

Piaget, J. (2017). Çocukta dil ve düşünme. (S. E. Siyavuşgil). Palme Yayıncılık. (Orijinal eserin basım tarihi 1962).

Planalp, E. M. ve Goldsmith, H. H. (2020). Observed profiles of infant temperament: Stability, heritability, and associations with parenting. *Child Development*, 91(3), e503-e580.

Pluess, M. ve Belsky, J. (2010). Differential susceptibility to parenting and quality child care. *Developmental Psychology*, 46(2), 379-390.

Rogoff, B. (1998). Cognition as a collaborative process. W. Damon (Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 2. Cognition, perception, and language* (s. 679-744) içinde. John Wiley & Sons.

Rothbart, M. K., Ahadi, S. A. ve Evans, D.

E. (2000). Temperament and personality: Origins and outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(1), 122-135.

Santrock, J. W. (2017). *Life-span development* (16. Baskı). McGraw-Hill.

Sayıl, M. ve Selçuk, B. (Ed.). (2020). *Ana babalık: Kuram ve araştırma* (3. Baskı). Koç Üniversitesi Yayınları.

Schaffer, H. R. (1996). *Social development*. Blackwell.

Seifer, R., Schiller, M., Sameroff, A. J., Resnick, S. ve Riordan, K. (1996). Attachment, maternal sensitivity, and infant temperament during the first year of life. *Developmental Psychology*, 32(1), 12-25.

Silk, J. S., Morris, A. S., Kanaya, T. ve Steinberg, L. (2003). Psychological control and autonomy granting: Opposite ends of a continuum or distinct constructs? *Journal of Research on Adolescence*, 13(1), 113-128.

Sroufe, L. A. (2005). Attachment and development: A prospective, longitudinal study from birth to adulthood. *Attachment and Human Development*, 7(4), 349-367.

Steinberg, L., Blatt-Eisengart, I. ve Cauffman, E. (2006). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful homes: A replication in a sample of serious juvenile offenders. *Journal of Research on Adolescence*, 16(1), 47-58.

Steinberg, L., Lamborn, S. D., Darling, N., Mounts, N. S. ve Dornbusch, S. M. (1994). Over-time changes in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development*, 65(3), 754-770.

Stifter, C. ve Dollar, J. (2016). Temperament and developmental psychopathology. D. Cicchetti (Ed.), *Developmental psychopathology: Risk, resilience, and intervention* (Vol. 4) içinde. John Wiley & Sons.

Sümer, N., Gündoğdu Aktürk, E. ve Helvacı, E. (2010). Anne-baba tutum ve davranışlarının psikolojik etkileri: Türkiye'de yapılan çalışmalara toplu bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 42-59.

Sümer, N., Metin-Orta, İ., Alsanca-Akbulut, C., Salman-Engin, S., İliden-Koçkar, A., Şahin-Acar, B., Akkol-Solakoğlu, S., Aran, Ö, Çakır, D. S., Kavaklı, B., Memişoğlu-Sanlı, A., Sağel-Çetiner, E., Türe, D., Üstünel, A.

Ö. ve Yaşar, B. (2020). Olumlu ebeveyn davranışlarını artırmaya yönelik video-geribildirimli müdahale programının anne duyarlılığı üzerindeki etkisinin Türkiye'de incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 35(85), 110-116.

Tamis-LeMonda, C. S., Briggs, R. D., McCowry, S. G. ve Snow, D. L. (2008). Challenges to the study of African American parenting: Conceptualization, sampling, research approaches, measurement, and design. *Parenting, Science and Practice*, 8(4), 319-358.

Thompson, A., Hollis, C. ve Richards, D. (2003). Authoritarian parenting attitudes as a risk for conduct problems: Results from a British national cohort study. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 12(2), 84-91.

Tinbergen, N. (1951). *The study of instinct*. Oxford University Press.

Tinbergen, N. (1963). On aims and methods of ethology. *Zeitschrift für Tierpsychologie*, 20, 410-433.

Tomasello, M., Carpenter, M., Behne, T. ve Moll, H. (2005). Understanding and sharing intentions: The origins of cultural cognition. *Behavioral and Brain Sciences*, 28(5), 675-691.

Umaña-Taylor, A. J., Quintana, S. M., Lee, R. M., Cross, W. E., Rivas-Drake, D., Schwartz, S. J., Syed, M., Yip, T., Seaton, E. (2014). Ethnic and racial identity during adolescence into young adulthood: An integrated conceptualization. *Child Development*, 85(1), 21-39.

van den Akker, A. L., Deković, M., Prinzie, P. ve Asscher, J. J. (2010). Toddlers' temperament profiles: Stability and relations to negative and positive parenting. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 38, 485-495.

van den Boom, D. C. (1994). The influence of temperament and mothering on attachment and exploration: An experimental manipulation of sensitive responsiveness among lower-class mothers with irritable infants. *Child Development*, 65(5), 1457-1477.

van der Horst, F. C. P. (2011). *John Bowlby: From psychoanalysis to ethology: Unraveling the roots of attachment theory*. Wiley-Blackwell.

van Ijzendoorn, M. H. ve Kroonenberg, P. M. (1988). Cross-cultural patterns of attachment: A meta-analysis of the Strange Situation. *Child Development*, 59(1), 147-156.

van Ijzendoorn, M. H. ve Sagi-Schwartz, A. (2008). Cross-cultural patterns of attachment: Universal and contextual

dimensions. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (2. Baskı, s. 713-734) içinde. The Guilford Press.

van Ijzendoorn, M. H., Schuengel, C. ve Bakermans-Kranenburg, M. J. (1999). Disorganized attachment in early childhood: Meta-analysis of precursors, concomitants, and sequelae. *Development and Psychopathology*, 11(2), 225-250.

Vandenbos, G. R. (Ed.). (2020). *APA yaşam boyu gelişim psikolojisi sözlüğü* (T. G. Şendil ve S. Karakelle, Çev. Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık (Orijinal

eserin yayın tarihi 2013).

Vygotsky, L. S. (1962). *Thought and language*. MIT Press.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.

Vygotsky, L. S. (2021). *Düşünme ve konuşma*. Doruk Yayınları. (B. Akın, Çev.) (Orijinal eserin basım tarihi 1962).

Vygotsky, L. S. (2022). *Toplum içindeki zihin: Yüksek zihinsel işlevlerin gelişimi*. Doruk Yayınları. (B. Akın, Çev.) (Orijinal eserin basım tarihi 1978).

Wertsch, J. V. ve Tulviste, P. (1992). L. S. Vygotsky and contemporary developmental psychology. *Developmental*

Psychology, 28(4), 548-557.

Whitbourne, S. K., Zuschlag, M. K., Elliot, L. B. ve Waterman, A. S. (1992). Psychosocial development in adulthood: A 22-year sequential study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(2), 260-271.

Witte, A. M., Runze, J., van Ijzendoorn, M. H. ve Bakermans-Kranenburg, M. J. (2024). Secure base script knowledge and video-feedback intervention to promote positive parenting-sensitive discipline. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 92(2024), 101651.

Yaşam Boyu Gelişim II:

ERGENLİK VE YETİŞKİNLİK

Yazar : Mine CİHANOĞLU¹

Bölüm Özeti

Ergenlik dönemi, bebeklikten sonra fiziksel gelişimin en hızlı olduğu ikinci dönemdir ve bu dönemde gelişimin tüm alanlarında birçok değişim yaşanır. Ergenlik, puberte olarak adlandırılan biyolojik bir süreçle başlar. Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramında ergenlik ve yetişkinlik dönemini kapsayan Soyut İşlemler Dönemidir. Ergenlik ve yetişkinlikte düşünce biçimlerinin farklılaştığını vurgulayan Labouvie-Vief, yetişkin dönemde bilişsel gelişimi Soyut İşlemler Sonrası Düşünme olarak tanımlar. Sosyal-duygusal gelişimde Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı, ergenlik ve yetişkinliğin üç farklı evresi için toplam dört farklı psikososyal dönemden söz eder. Sosyal ve bilişsel gelişimin kesiştiği bir noktada yer alan ahlaki gelişim konusunda günümüz çalışmalarına yön veren Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramıdır. Kuram, her biri kendi içinde iki evre içeren ve ahlaki yargılama biçimleriyle şekillenen üç temel ahlaki gelişim düzeyi tanımlar. Ergenlikten ölüme kadarki zamanı kapsayan yetişkinlik, günümüz koşullarında en uzun gelişimsel dönemdir. Yetişkinlik, ayrı bir dönem olarak tanımlanmış olsa da bu döneme ilişkin araştırmaların artması ve kapsamının genişlemesi özellikle çocukluk dönemi çalışmalarıyla karşılaştırıldığında çok daha sonra gerçekleşmiştir. Yetişkinlik; genç yetişkinlik, orta yaş ve ileri yaş olarak üç döneme ayrılır. Zaman içinde değişen koşullara bağlı olarak genç yetişkinlik içinde beliren yetişkinlik ve tamamlanmış yetişkinlik olarak iki farklı evreye araştırmalarda yer vermeye başlandığı görülür. Genç yetişkinlik, fiziksel kapasitenin ve sağlığın en iyi durumda olduğu dönemdir. Sosyal-duygusal gelişim alanında genç yetişkinlik ve orta yaş döneminde ebeveynliğe geçiş, yakın ilişkiler, bağlanma, kendi ebeveyniyle ilişki, evlat olgunluğuna erişme, sandviç kuşak olma durumu gibi birçok konuda değişimler yaşanır. Boylamsal araştırmalar, orta yaş krizi olarak adlandırılan durumun bu yaşa genellenemeyeceğini ortaya koymuştur. Genç yetişkinlik ve orta yaş dönemlerinde başlayan fiziksel değişimler, 60'lı yaşlara gelindiğinde belirgin olarak görünür ve hissedilir olmaya başlar. Yaşlanma etkilerinin görülme hızındaki bireysel farklılıklar genetik özelliklerin yanı sıra yaşam tarzından da kaynaklanır. Genel sağlık durumu, ileri yaşlarda yaşam kalitesi ve gelişimsel özellikler bakımından belirleyici olur. İleri yaş, kişilerin kendi hayatının toplu değerlendirmesini yaptığı bir dönemdir.

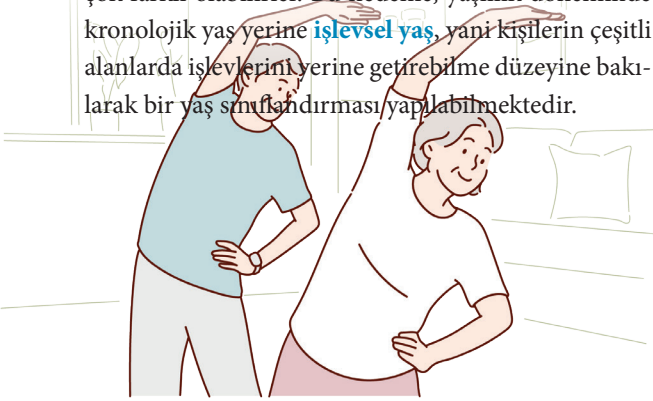
Bölüm

12

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, Ankara, mineogul@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-6105-1678

bireye değişir. Genetik özelliklerin yanı sıra yaşlanma hızındaki bireysel farklılıkların başlıca kaynağı yaşam tarzıdır. Önceki yaşam dönemlerinden itibaren sağlıklı beslenme, düzenli egzersiz, bağımlılık yapıcı maddelerden kaçınma gibi sağlıklı bir yaşam tarzının gereklerini yerine getirmiş ve getirmekte olan bireylerde yaşlanma daha yavaş olur. Yaşlanmayı hızlandıran durumlar arasında yer alan hastalığa yakalanma durumunun daha geç gerçekleşmesi, bireylerin sağlıklarını ve işlevselliklerini daha uzun süre koruyabilmeleri anlamına gelir.

Yaşlanma sürecinde bireysel farklılıklar sıklıkla gözlenir. Bireyler, kronolojik olarak aynı yaşta olup genel görünüm ya da sağlık durumu bakımından çok farklı olabilirler. Bu nedenle, yaşlılık döneminde kronolojik yaş yerine **işlevsel yaş**, yani kişilerin çeşitli alanlarda işlevlerini yerine getirebilme düzeyine bakılarak bir yaş sınıflandırması yapılabilir.

KAYNAKLAR

Ainsworth, M. D. S. (1989). Attachments beyond infancy. *American Psychologist*, 44(4), 709-716.

Akçınar, B., Baydar, N. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2018). Erken ergenlikte ahlak gelişimi: Bir müdahale araştırması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 14(2), 153-169.

Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480.

Arnett, J. J. (2007). Emerging adulthood: What is it, and what is it good for? *Child Development Perspectives*, 1(2), 68-73.

Arnett, J. J. ve Galambos, N. L. (2003). Culture and conceptions of adulthood. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 2003(100), 91-98.

Ayvaşık, H. B., Er, N. M., Kışlak, Ş. T. ve Erkuş, A. (2000). *Psikoloji terimleri sözlüğü*. Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Baillargeon, R. (2004). Infants' physical world. *Current Directions in Psychological Science*, 13(3), 89-94.

Bartholomew, K. ve Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal*

of Personality and Social Psychology, 61(2), 226-244.

Belsky, J., Hsieh, K. H. (1998). Patterns of marital change during the early childhood years: Parent personality, coparenting, and division-of-labor correlates. *Journal of Family Psychology*, 12(4), 511-528.

Berk, L. (2010). *Development through the lifespan* (5. Baskı). Allyn & Bacon.

Birditt, K. S., Fingerman, K. L., Lefkowitz, E. S. ve Kamp Dush, C. M. (2008). Parents perceived as peers: Filial maturity in adulthood. *Journal of Adult Development*, 15, 1-12.

Buck-Morss, S. (1975). Social-economic bias in Piaget's theory and its implications for cross-culture study. *Human Development*, 18(1-2), 35-49.

Carpendale, J. I. M. (2000). Kohlberg and Piaget on stages and moral reasoning. *Developmental Review*, 20(2), 181-205.

Case, R., Okamoto, Y., Griffin, S., Mckeough, A., Bleiker, C., Henderson, B., Stephenson, K. M., Siegler, R. S. ve Keating, D. P. (1996). The role of central conceptual structures in the development of children's thought. *Monographs of the Society*

for Research in Child Development, 61(1-2, Serial No. 246), 1-295.

Chisholm, J. F. (1999). The sandwich generation. *Journal of Social Distress and Homelessness*, 8(3), 177-191.

Cohen, S. T. (2015). Parenthood in midlife: Perceived parental roles, intergenerational ambivalence and well-being among parents of adult children. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 209, 137-144.

Colby, A., Kohlberg, L., Gibbs, J. ve Lieberman, M. (1983). A longitudinal study of moral judgement. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 48(1-2, Serial No. 200), 1-124.

Courage, M. L. ve Howe, M. L. (2002). From infant to child: The dynamics of cognitive change in the second year of life. *Psychological Bulletin*, 128(2), 250-277.

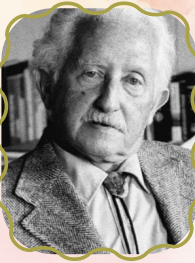
Dasen, P. R. (1972). Cross-cultural Piagetian research: A summary. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 3(1), 23-40.

Dawson, T. L. (2002). New tools, new insights: Kohlberg's moral judgement stages revisited. *International Journal of Behavioral Development*, 26(2), 154-166.

Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and*

İLERİ YETİŞKİNLİKTE/YAŞLILIKTA SOSYAL-DUYGUSAL GELİŞİM

Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı

Bütünlüğe karşı Umutsuzluk (Yaşlılık): Erikson'a (1986) göre bu son dönemde, benliğinin ve yaşamış olduğu hayatın bir bütün olarak değerlendirilmesi yapılır. Eksikleri ve yanlışları ile kendini ve hayatını kabul edebilenler için benliğin bütünlüğü, başarmış olma duygusu söz konusudur. Bu durumda, yaklaşan ölümü kabullenmek de daha kolaydır. Çok sayıda ya da çok büyük "Keşke..."lerin yerine "İyi ki..."lerin çoğunlukta olması bu dönemin psikososyal açıdan sağlıklı yaşanmasının koşuludur.

Crisis. Norton.

Erikson, E. H., Erikson, J. M., & Kivnik, H. Q. (1986). *Vital involvement in old age: The experience of old age in our time*. New York: Norton.

Feeney, J. A. (2008). Adult romantic attachment: Development in the study of couple relationships. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (2. Baskı, s. 456-481) içinde. The Guilford Press.

Gibbs, J. C., Basinger, K. S., Grime, R. L. ve Snarey, J. R. (2007). Moral judgement development across cultures: Revisiting Kohlberg's universality claims. *Developmental Review*, 27(4), 443-500.

Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Harvard University Press.

Hazan, C. ve Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511-524.

Helwig, C. C. ve Jasiobedzka, U. (2001). The relation between law and morality. Children's reasoning about socially beneficial and unjust laws. *Child Development*, 72(5), 1382-1393.

Heyman, G. D. ve Lee, K. (2024). Ahlak gelişimi: Kohlberg'in aşamalarını yeniden incelemek. D. Şirvanlı Özen ve B. E. Gürsoy (Çev. Ed.) ve A. Güre (Çev. Ed.) *Gelişim psikolojisi: Klasik çalışmaları yeniden değerlendirmek* (s. 207-217) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık (Orijinal eserin yayın tarihi 2021, 2. Baskı).

Heyman, G. D., Sweet, M. A. ve Lee, K. (2009). Children's reasoning about lie-telling and truth-telling and in politeness contexts. *Social Development*, 18(3), 728-746.

Jaffee, S. ve Hyde, J. S. (2000). Gender differences in moral orientation: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 126(5), 703-726.

Kağıtçıbaşı, Ç., Baydar, N. ve Cemalcılar, Z. (2020). Supporting positive development in early adolescence: A school-based intervention in Turkey. *Applied Developmental Science*, 24(2), 170-192.

Klahr, D. ve Nigam, M. (2004). The equivalence of learning paths in early science instruction: Effects of direct instruction and discovery learning. *Psychological Science*, 15(10), 661-667.

Kohlberg, L. (1963/2008). The development of children's orientations toward a moral order: I. Sequence in the development of moral thought. *Human Development*, 51(1), 8-20.

Krebs, D. L. ve Denton, K. (2005). Toward a more pragmatic approach to morality: A critical evaluation of Kohlberg's model. *Psychological Review*, 112(3), 629-649.

Labouvie-Vief, G. (1980). Beyond formal operations: Uses and limits of pure logic in the life-span development. *Human Development*, 23(3), 141-161.

Labouvie-Vief, G. (2003). Dynamic integration: Affect, cognition, and the self in adulthood. *Current Directions in Psychological Science*, 12(6), 201-206.

Lachman, M. E. (2004). Development in midlife. *Annual Review of Psychology*, 55, 305-331.

Lachman, M. E., Teshale, S. ve Agrigoroaei, S. (2015). Midlife as a pivotal period in the life course: Balancing growth and decline at the crossroads of youth and old age. *International Journal of Behavioral Development*, 39(1), 20-31.

Lawrence, E., Nysten, K., & Cobb, R. J. (2007). Prenatal expectations and marital satisfaction over the transition to parenthood. *Journal of Family Psychology*, 21(2), 155-164.

Magai, C. (2008). Attachment in middle and later life. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (2. Baskı, s. 532-551) içinde. The Guilford Press.

Marcoen, A. (1995). Filial maturity of middle-aged adult children in the context of parent care: Model and measures. *Journal of Adult Development*, 2, 125-136.

Medina, A. M., Lederhos, C. L. ve Lillis, T. A. (2009). Sleep disruption and marital satisfaction across the transition to parenthood. *Families, Systems, & Health*, 27(2), 153-160.

Mehta, C. M., Arnett, J. J., Palmer, C. G. ve Nelson, L. J. (2020). Established adulthood: A new conception of ages 30-45. *American Psychologist*, 75, 431-444.

Mitnick, D. M., Heyman, R. E. ve Slep, A. M. S. (2009). Changes in relationship satisfaction across the transition to parenthood: A meta-analysis. *Journal of Family psychology*, 23(6), 848-852.

Papalia, D. E. ve Martorell, G. (2014). *Experience human development* (13. Baskı). McGraw-Hill.

Piaget, J. (2016). *Zeka psikolojisi*. (İ. H. Yılmaz, Çev.). Pinhan Yayıncılık. (Orijinal eserin basım tarihi 1950).

Riley, L. D. ve Bowen, C. P. (2005). The sandwich generation: Challenges and coping strategies of multigenerational families. *The Family Journal*, 13(1), 52-58.

Ryff, C. D., Lee, Y. H., Essex, M. J. ve Schmutte, P. S. (1994). My children and me: Midlife evaluations of grown children and of self. *Psychology and Aging*, 9(2), 195-205.

Santrock, J. W. (2017). *Life-span development* (16. Baskı). McGraw-Hill.

Shaver, P. R. ve Mikulincer, M. (2004). Attachment in the later years: A commentary. *Attachment and Human Development*, 6(4), 451-464.

Shimizu, H. (2001). Japanese adolescent boys' senses of empathy (omoiyari) and Carol Gilligan's perspectives on the morality of care: A phenomenological approach. *Culture and Psychology*, 7(4), 453-475.

Siegler, R. S. ve Svetina, M. (2006). What

leads children to adopt new strategies? A microgenetic/cross-sectional study of class inclusion. *Child Development*, 77(4), 997-1015.

Simpson, J. A., Collins, W. A., Tran, S. ve Haydon, K. C. (2007). Attachment and the experience of expression of emotions in romantic relationships: A developmental perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(2), 355-367.

Sümer, N. ve Güngör, D. (1999). Yetişkin bağlanma stilleri ölçeklerinin Türk örnekleminde psikometrik değerlendirilmesi ve kültürlerarası bir karşılaştırma. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14(43), 71-106.

Turiel, E. (2008). The development of children's orientation toward moral, social, and personal orders: More than a sequence in development. *Human Development*, 51(1), 21-39.

Van Ryzin, M. J., Carlson, E. A. ve Sroufe, L. A. (2011). Attachment discontinuity in a high-risk sample. *Attachment and Human Development*, 13(4), 381-401.

Vandenbos, G. R. (Ed.). (2020). *APA yaşam boyu gelişim psikolojisi sözlüğü* (T. G. Şendil ve S. Karakelle, Çev. Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık (Orijinal eserin yayın tarihi 2013).

Vygotsky, L. S. (1962). *Thought and language*. MIT Press.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.

Vygotsky, L. S. (2021). *Düşünme ve konuşma*. Doruk Yayınları. (B. Akın, Çev.) (Orijinal eserin basım tarihi 1962).

Vygotsky, L. S. (2022). *Toplum içindeki zihin: Yüksek zihinsel işlevlerin gelişimi*. Doruk Yayınları. (B. Akın, Çev.) (Orijinal eserin basım tarihi 1978).

Walker, L. J. (2004). Progress and prospects in the psychology of moral development. *Merrill-Palmer Quarterly*, 50(4), 546-557.

Walker, L. J. ve Taylor, J. H. (1991). Stage transitions in moral reasoning: A longitudinal study of developmental processes. *Developmental Psychology*, 27(2), 330-337.

Wang, S. H., Baillargeon, R. ve Brueckner, L. (2004). Young infants' reasoning about hidden objects: Evidence from violation-of-expectation tasks with test trials only. *Cognition*, 93(3), 167-198.

Wark, G. R. ve Krebs, D. L. (1996). Gender and dilemma differences in real-life moral judgement. *Developmental Psychology*, 32(2), 220-230.

Wertsch, J. V. ve Tulviste, P. (1992). L. S. Vygotsky and contemporary developmental psychology. *Developmental Psychology*, 28(4), 548-557.

Wynn, K. (1995). Infants possess a system of numerical knowledge. *Current Directions in Psychological Science*, 4(6), 172-177.

TOPLUMSAL CİNSİYET VE CİNSELLİK

*Yazarlar : Eda KARACAN¹
Rahşan BALAMİR BEKTAŞ²*

Bölüm Özeti

Bu bölümde toplumsal cinsiyet ve cinsellik kavramları, bireyin iç dünyası ile toplum arasındaki etkileşim temelinde ele alınmaktadır. Toplumsal cinsiyet, bireyin kendilik algısını ve toplum içindeki konumunu şekillendiren güçlü bir unsur olarak kabul edilmektedir. Cinsiyet, doğuştan gelen fiziksel özellikleri tanımlarken; toplumsal cinsiyet, kadın ya da erkek olmaya atfedilen roller ve toplumsal beklentilerle ilişkilidir. Bu çerçevede, toplumsal cinsiyet kimliği, bireyin kendisini bu rollere göre nasıl tanımladığı ve toplum içinde nasıl ifade ettiğiyle ilgilidir. Bu kimlik, erken yaşlardan itibaren sosyal etkileşimler, kültürel normlar ve gelişimsel deneyimlerle biçimlenir. Bu süreçte, toplumsal olarak aktarılan kalıpyargılar da devreye girer; kadınlık ve erkeklik rollerini sınırlayan toplumsal yargıları pekiştirerek bireyin kimlik inşasında etkili olur.

Cinsellik de benzer biçimde, bireysel kimliğin oluşumunda ve toplumsal ilişkilerde önemli bir rol oynar. Her ne kadar biyolojik temellere dayansa da, cinsellik; bilişsel, duygusal ve davranışsal süreçlerin yanı sıra kültürel değer sistemleri, dini söylemler ve toplumsal normlarla şekillenen çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu bölümde, cinselliğin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşümler, bu dönüşümlerin toplumsal eşitsizliklerle nasıl kesiştiği ve konuya yönelik bilimsel yaklaşımlar ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Tüm bu çerçevede, toplumsal cinsiyet ve cinsellik kavramlarının dinamik ve tarihsel olarak değişken yapılar olduğu ortaya konmakta; bu nedenle, daha eşitlikçi, kapsayıcı ve özgürleştirici yaklaşımların geliştirilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır.

Bölüm

13

¹ Prof. Dr., Ufuk Üniversitesi, eda.karacan@ufuk.edu.tr, ORCID iD:0000-0002-9963-8666

² Doç. Dr., Ufuk Üniversitesi, rahsan.balamir@ufuk.edu.tr, ORCID iD:0000-0002-4399-5007

KAYNAKLAR

Akal, C. B. (1998). *İktidarın Üç Yüzü*. (1.Baskı). Dost Kitabevi

Attwood, F. (2012). *Sex and the Media*. The Handbook of gender, sex, and media, 457-469.

Bem, S. L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42(2), 155-162.

Bem, S. L. (1975). Sex role adaptibility: One consequence of psychological androgyny. *Journal of Personality and Social Psychology*, 31 (4), 634-643.

Bem, S. L. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. *Psychological Review*, 88 (4), 354-364.

Bem, S.L. (1993). *The Lenses Of Gender*. New Haven and London: Yale University Press.

Blakemore, J. E. O., Berenbaum, S. A. ve Liben, L. S. (2009). *Gender development*. NJ: Psychology Press.

Bogaert, A. F. (2006). Toward a conceptual understanding of asexuality. *Review of General Psychology*, 10(3), 241-250.

Botton, A. (2013). Cinselliğe Nasıl Farklı Yaklaşırız. (1.Baskı). (Z. Bizer, Çev.). Sel Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 2012)

Brizendine, L. (2007). *The Female Brain*. Bantam, London. Broverman, I. K., Broverman, D. M., Clarkson, F. E., Rosenkrantz, P. S.ve Vogel, S. R. (1970). Sex-role stereotypes and clinical judgments of mental health. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 34(1), 1.

Brundage, J. A. (1987). *Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe*. University of Chicago Press.

Buss, D. M. (1998). Psychological sex differences: Origins through sexual selection. In B. McVicker Clinchy ve J.K. Norem (Eds). *The gender and psychology reader* (s:228-235). New York: New York University Press.

Butler, J. (2008). *Cinsiyet Belası*. (1. Baskı). B. Ertür Çev.). Metis. (Orijinal eserin basım tarihi 1999).

Cejka, M. A.ve Eagly, A. H. (1999). Gender-stereotypic images of occupations correspond to the sex segregation of employment. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25(4), 413-423.

Chaney, S. (2023). *.Normal'in Tarihi*. (1. Baskı). (D. Kadioğlu, Çev.). İrene Kitap. (Orijinal eserin basım tarihi 2022).

Connell, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. (1.Baskı). (C. Soydemir, Çev.). Ayrıntı. (Orijinal eserin basım tarihi

1987)

Costa, P.T., Terracciano, A. ve McCrae, R.R. (2001). Gender differences in personality traits across cultures: robust and surprising findings. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 322–331.

Crowley, K., Callanan, M. A., Tenenbaum, H. R. ve Allen, E. (2001). Parents explain more often to boys than to girls during shared scientific thinking. *Psychological Science*, 12(3), 258-261.

Davis, J.T.M ve Hines, M., (2020). How large are gender differences in toy preferences: a systematic review and meta-analysis of toy preference research. *Archieves of Sexual Behavior*, 49(2), 373–394.

D’Emilio, J., ve Freedman, E. B. (1988). *Intimate Matters: A History of Sexuality in America*. University of Chicago Press.

Diamond, L. M. (2003). What does sexual orientation orient? A biobehavioral model distinguishing romantic love and sexual desire. *Psychological Review*, 110(1), 173-192.

Donovan, J. (2009). *Feminist Teori*. (5. Baskı). (A. Bora, M. Ağduk, F. Sayılan, Çev.). İletişim Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1992, 2000)

Dorlin, E. (2023). *Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellikler*. (U. Vardar, Çev.). Fol. (Orijinal eserin basım tarihi 2008).

Dökmen, Z. Y. (2010). *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. Ankara: Remzi Kitabevi.

Eagly, A. H. ve Wood, W. (1999). The origins of sex differences in human behavior: Evolved dispositions versus social roles. *American Psychologist*, 54(6), 408.

Eisenberg, N. ve Lennon, R. (1983). Sex differences in empathy and related capacities. *Psychological Bulletin*, 94(1), 100.

Ellemers, N. (2018). Gender stereotypes. *Annual Review of Psychology*, 69, 275-298.

Eşel, E. (2005). Kadın ve Erkek Beyninin Farklılıkları. *Klinik Psikofarmakoloji Bulteni*, 15(3), 138-152.

Feingold, A., (1994). Gender differences in personality: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 116, 429–456.

Foucault, M. (2015). *Cinselliğin Tarihi*. (3. Baskı). (H.U. Tanrıöver, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1984).

Gay, P. (1984). *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud*. Oxford University

Press.

Giddens, A. (1994). Mahremiyetin Dönüşümü Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm. (1. Baskı). (İ. Şahin, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1992).

Giddens, A.(2008). Sosyoloji. (1.Baskı). (C. Güzel, Çev.). Kırmızı Yayınları.

Gordon, I., Zagoory-Sharon, O., Leckman, J. F. ve Feldman, R. (2010). Oxytocin and the development of parenting in humans. *Biological psychiatry*, 68(4), 377-382.

Halberstam, J. (2004). *Female masculinity*. Durham, NC: Duke University Press. (pg. 935-958).

Halpern, D. F., Benbow, C. P., Geary, D. C., Gur, R. C., Hyde, J. S. ve Gernsbacher, M. A. (2007). The science of sex differences in science and mathematics. *Psychological Science in the Public Interest*, 8(1), 1-51.

Halperin, D. M. (1990). *One Hundred Years of Homosexuality: And Other Essays on Greek Love*. Routledge.

Hare-Mustin, R. T. ve Marecek, J. (Eds.). (1990). *Making a difference: Psychology and the construction of gender*. Yale University Press.

Henry, P. J. ve Steiger, R. L. (2022). Sexual orientation as gendered to the everyday perceiver. *Sex Roles*, 87(3-4), 117-138.

Helgeson, V. S. (2020). Methods and History of Gender Research (ss 48-64). In *Psychology of gender*. Routledge.

Herek, G. M. ve Garnets, L. D. (2007). Sexual orientation and mental health. *Annual Review of Clinical Psychology*, 3, 353-375.

Herzog, D. (2014). *Avrupa’da Cinsellik. Bir Yirminci Yüzyıl Tarihi*. (1. Baskı). (Z. Yılmaz, Çev.). Doğan Kitap. (Orijinal eserin basım tarihi 2011).

Hines, M., (2015). Gendered development. In: Lerner, R.M., Lamb, M.E. (Eds.), *Handbook of Child Development and Developmental Science*. Wiley, Hoboken, NJ, pp. 842–887.

Hirokawa, K., Yamada, F., Dohi, I. ve Miyata, Y. (2001). Effect of gender-types on interpersonal stress measured by blink rate and questionnaires: Focusing on stereotypically sex-typed and androgynous types. *Social Behavior and Personality: an International Journal*, 29(4), 375-384.

Hofer, A., Siedentopf, C. M., Ischebeck, A., Rettenbacher, M. A., Verius, M., Felber, S.ve Fleischhacker, W. W. (2007). Sex differences in brain activation patterns during processing of positi-

vely and negatively valenced emotional words. *Psychological Medicine*, 37(1), 109-119.

Hyde, J.S. (2005). The gender similarities hypothesis. *American Psychologist*, 60, 581–592.

İlkkaracan, P. (Ed.). (2011). *Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik*. (2.Baskı). İletişimYayınları.

Jackson, S., ve Scott, S. (2012). *Cinselliği Kuramlaştırmak*. (1. Baskı). (S. Serezli Çev.). Nota Bene Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 2003).

Jagose, A. (2015). *Queer Teoriye Bir Giriş*. (1.Baskı). (A. Toprak, Çev.). Nota Bene.

Kimmel, M. S. (2000). *The gendered society*. Oxford University Press.

Lau, S. (1989). Sex role orientation and domains of self-esteem. *Sex Roles*, 21, 415-422.

Lenton, A. P., Blair, I. V. ve Hastie, R. (2001). Illusions of gender: Stereotypes evoke false memories. *Journal of Experimental Social Psychology*, 37(1), 3-14.

LeVay, S. (1991). A difference in hypothalamic structure between heterosexual and homosexual men. *Science*, 253(5023), 1034-1037.

Levy, N. (2004). Book review: Understanding blindness. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 3, 315-324.

Livingstone, S.ve Helsper, E. J. (2007). Gradations in digital inclusion: Children, young people and the digital divide. New Media & Society. Little, Brown and Company.

Lucas, M. (2012). Book review: Cordelia Fine, Delusions of Gender: How our Minds, Society, and Neurosexism Create Difference. *Soc*, 49, 199–202.

Macionis, J. (2022). *Sosyoloji*. (V. Akan, Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık.(Orijinal eserin basım tarihi 2010)

MacPhee, D. ve Prendergast, S. (2019). Room for improvement: girls’ and boys’ home environments are still gendered. *Sex Roles*, 80, 332–346.

Martin, C. L. ve Ruble, D. N. (2010). Patterns of gender development. *Annual Review of Psychology*, 61, 353-381.

Masters, W.H. ve Johnson,V. (1966). Human Sexual Response. Boston, MA: Little Brown.

Mayer, L. S., ve McHugh, P. R. (2016). Sexuality and gender: Findings from the biological, psychological, and social sciences. *The New Atlantis*, 10-143.

Money, J., Hampson, J. G. ve Hampson, J. L. (1957). Imprinting and the establishment of gender role. *Archives of Neurology & Psychiatry*, 77, 333–336.

Muehlenhard, C. L. ve Peterson, Z. D. (2011). Distinguishing between sex and gender: History, current conceptualizations, and implications. *Sex Roles*, 64, 791-803.

Nosek, B.A. ve Hansen, J. (2008). The associations in our heads belong to us: Searching for attitudes and knowledge in implicit evaluation. *Cognition and Emotion*, 22 (4), 553-594.

Pasterski, V.L., Geffner, M.E., Brain, C., Hindmarsh, P., Brook, C. ve Hines, M., (2005).

Prenatal hormones and postnatal socialization by parents as determinants of male typical toy play in girls with congenital adrenal hyperplasia. *Child Development*, 76, 264–278.

Pleck, J. H., Sonenstein, F. L. ve Ku, L. C. (1993). Masculinity ideology: Its impact on adolescent males’ heterosexual relationships. *Journal of Social Issues*, 49(3), 11-29.

Prager, K. J. ve Bailey, J. M. (1985). Androgyny, ego development, and psychosocial crisis resolution. *Sex Roles*, 13, 525-536.

Prentice, D. A. ve Carranza, E. (2002). What women and men should be, shouldn’t be, are allowed to be, and don’t have to

be: The contents of prescriptive gender stereotypes. *Psychology of Women Quarterly*, 26(4), 269-281.

Risman, B. J. ve Davis, G. (2013). From sex roles to gender structure. *Current Sociology*, 61(5-6), 733-755.

Rosario, M., Schrimshaw, E. W., Hunter, J. ve Braun, L. (2006). Sexual identity development among lesbian, gay, and bisexual youths: Consistency and change over time. *Journal of Sex Research*, 43(1), 46-58.

Rosenzweig, J. M. ve Dailey, D. M. (1989). Dyadic adjustment/sexual satisfaction in women and men as a function of psychological sex role self-perception. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 15(1), 42-56.

Safir, M. P., Peres, Y., Lichtenstein, M., ZwiHoch ve Shepher, J. (1982). Psychological androgyny and sexual adequacy. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 8(3), 228-240.

Sancar, S. (2009). Türkiye’de Feminizmin Siyasal Bilimlere Etkisi. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (40), 119-132.

Sancar, S. (2013). *Erkeklik: İmkansız iktidar: Ailede, piyasada ve sokakta erkekler*. İstanbul: Metis.

Sanders, A. R., Martin, E. R., Beecham, G. W., et al. (2015). Genome-wide scan demonstrates significant linkage for male sexual orientation. *Psychological Medicine*, 45(7), 1379-1388.

Sakallı, N. ve Türkoğlu, B. (2019). “Erkek” olmak ya da olmamak: Sosyal psikolojik açıdan erkeklik/erkeklik çalışmaları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 22(44), 52-76.

Sakallı-Uğurlu, N., ve Akbaş, G. (2013). Namus kültürlerinde “namus” ve “namus adına kadına şiddet”: Sosyal psikolojik açıklamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 16(32), 76-91.

Seger, C. R., Smith, E. R. ve Mackie, D. M. (2009). Subtle activation of a social categorization triggers group-level emotions. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45(3), 460-467.

Shilts, R. (1987). And the Band Played On: Politics, People, and the AIDS Epidemic. New York: St. Martin’s Press.

Sinclair, S., Hardin, C. D. ve Lowery, B. S. (2006). Self-stereotyping in the context of multiple social identities. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(4), 529.

Soble, A. (1998). *Sexual Investigations*. NYU Press.

Swaab, D. F. ve Garcia-Falgueras, A. (2009). Sexual differentiation of the human brain in relation to gender identity and sexual orientation. *Functional Neurology*, 24(1), 17-28.

Tannahill, R. (2003). *Tarihte Cinsellik*. (1. Baskı). (S. Gül, Çev.). Dost Kitabevi. (Orijinal eserin basım tarihi 1989).

Unger, R. K. (1979). Toward a redefinition of sex and gender. *American Psychologist*, 34, 1085–1094. doi:10.1037/0003-066X.34.11.1085

Van Honk, J., Terburg, D. ve Bos, P. A. (2011). Further notes on testosterone as a social hormone. *Trends in Cognitive Sciences*, 15(7), 291-292.

Vogel, D. A., Lake, M. A., Evans, S. ve Karraker, K. H. (1991). Children’s and adults’ sex-stereotyped perceptions of infants. *Sex Roles*, 24, 605-616.

Voyer, D., Voyer, S. ve Bryden, M. P. (1995). Magnitude of sex differences in spatial abilities: a meta-analysis and consideration of critical variables. *Psychological Bulletin*, 117, 250–270.

Vrugt, A. ve Luyrink, M. (2000). The contribution of bodily posture to gender stereotypical impressions. *Social Behavior and Personality: an International Journal*, 28(1), 91-103.

Wiley-Blackwell. Baron-Cohen, S. (2003). *The Essential Difference: the Truth about the Male and Female Brain*. Basic Books.

SOSYAL PSİKOLOJİ

Yazar : Kürşad Demirutku ¹

Bölüm Özeti

Sosyal psikoloji başkalarının gerçek, hayal edilen ve üstü kapalı / ima edilen varlığında bireylerin duygu, düşünce ve davranış süreçlerini inceler. Sosyal dünyanın algılanması, bellekte bilgi olarak temsil edilerek bireyin kendisinin ve başkalarının davranışlarına anlam yüklenmesi, sosyal psikolojinin birey içi analiz düzeyinde araştırdığı olgulardır. Bu süreçte bireyin sergilediği yanlılıklar da ele alınan konulardandır. Bireyin sosyal dünya ile etkileşmesiyle kendisini de kavraması sonucu gelişen benlik kavramı, yapısal özelliklerine bağlı olarak bireyin kendini değerli hissetmesi ile ilişkili hale gelir. Sosyal dünyanın birey üzerindeki etkisi, farklı nesnelere yönelik tutumların nasıl oluşacağını, bunların davranışları belirleme gücünü, yeri geldiğinde çeşitli içsel veya dışsal faktörlerle tutumların nasıl değişebileceğini içerdiği gibi bireyin sosyal normlar, ricalar ve otorite figürleri karşısındaki konumlaşını da ele alır. Bireyin bir başka bireyle ikili ilişkilere girmesi durumunda romantik çekim ve ilişki kurup sürdürmesi kadar, kendisi için yakın olmayan başkalarıyla da onların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde etkileşimi de söz konusudur. Ancak, kişilerarası ilişkiler zaman zaman zarar verici nitelik kazanabilir. Bireyin ve ilişkilerin ötesinde, sosyal dünyanın bir parçası olan gruplarla aidiyet kurmak temel bir ihtiyaçtır. Grup aidiyeti birey ve grup için olumlu sonuçlara hizmet eden duygu, düşünce ve davranışları tetikleyebileceği gibi gruplararası çatışma gibi olumsuz sonuçlar da üretebilir. Bireylerin grup kimliklerini tanıyan ve ortak hedefler üzerinde birlikte çalışmalarına olanak veren temas koşulları ise çatışmaları sonlandırmayı kolaylaştırır.

Bölüm

14

¹ Dr. TED Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık AD.,
ORCID iD: 0000-0003-1946-4203

rılmaya yol açar. Benzer şekilde, bireyler gündelik yaşamlarında olumsuz davranışlarla da az karşılaşır. Bu nedenle olumsuz bir davranış da dikkat çeken bir uyarılma yaratır. Dolayısıyla, bir dışgrup ya da azınlık üyesi bireyin olumsuz bir davranışına tanık olmak fazlasıyla beklenmedik bir durumdur ve dikkat çekiciliği yüksektir. Bu nedenle, bu temas fazlasıyla bilişsel işlemden geçtiği için dışgrup üyeleri ile olumsuz davranışlar yanlı şekilde eşleştirilir ve dışgrup üyelerinin olduğundan daha fazla olumsuzluk sergileyen bireyler olduklarına dair bir kalıpyargıya dönüşür. Buna **yanılsama içeren korelasyon** denir (Hamilton ve Gifford, 1976). Dolayısıyla, gruplararası çatışmaları azaltmanın bir yolu teması arttırmaktır.

Çatışmalı grup üyelerinin sadece bir araya getirilmesi yoluyla temasın arttırılması çatışmayı azaltamaz. Aksine, çatışmalı gruplar gündelik yaşamda rastlantısal şekilde veya tasarlanmış amaçlar olmaksızın bir araya geldiklerinde bu, çoğunluğun azınlığa yönelik olumsuz tutumlar geliştirmesini doğurabilir. Söz geli-

mi, Türkiye’deki Suriyeli sığınmacılarla bu şekilde mahallesinde, apartmanında, devlet kurumlarında veya toplu taşıma araçları gibi ortamlarda karşılaşma sıklığı yüksek Türkiyelilerin Suriyeli sığınmacıları çeşitli açılardan daha fazla tehdit oluşturuyor şeklinde algıladıkları ve bu tehdit algısının da Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuz tutumlara aracılık ettiği bulgulanmıştır (Çırakoğlu ve ark., 2020). Allport’a (1954) göre gruplararası temasın gruplararası çatışmayı azaltabilmesi için dört temel koşul sağlanmalıdır. Birincisi, her iki grubun da *eşit statü* altında bir araya geldiği bir ortam sağlanmalıdır. Ayrıca, iki grubun *işbirliği* içinde her iki grubun da yararına olacak şekilde *gruplarıüstü bir hedefe* ortak çaba göstererek ulaşmaya çalışması gereklidir. Söz gelimi, aynı ülkenin vatandaşlarından oluşan ancak birbiriyle çatışmalı iki etnik grup, bir dış düşmanı ülkeden kovmak için birlikte mücadele vermelidir. Son olarak, grupları bir araya getiren otorite, temasın bu şekilde sürmesi için destek vermeli, olumlu temas koşullarının sürdürülmesini sağlamalıdır (Pettigrew, 1998).

KAYNAKLAR

Abrams, D. ve Levine, J. M. (2012). Norm formation: Revisiting Sherif’s autokinetic illusion study. J. R. Smith & S. A. Haslam (Der.), *Social psychology: Revisiting the classic studies* (s. 57-75) içinde. SAGE.

Agnew, C. R. ve Lehmiller, J. J. (2007). Social exchange theory. R. F. Baumeister & K. D. Vohs (Der.), *Encyclopedia of social psychology* (2. Cilt, s. 895-896) içinde. SAGE.

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179-211. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-t](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-t)

Allen, J. J. ve Anderson, C. A. (2017). Aggression and violence: Definitions and distinctions. P. Sturmey (Der.), *The Wiley handbook of violence and aggression* (s. 1-14) içinde. John Wiley & Sons.

Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Addison-Wesley.

Allport, G. W. (1968). Historical background of modern social psychology. G. Lindzey (Der.), *Handbook of*

social psychology (2. Baskı, 1. Cilt, s. 1-80) içinde. Addison-Wesley.

Andersen, S. M. ve Klatzky, R. L. (1987). Traits and social stereotypes: Levels of categorization in person perception. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(2), 235-246. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.53.2.235>

Anderson, C. A. ve Bushman, B. J. (2002). Human aggression. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 27-51. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135231>

Asch, S. (1956). Studies of independence and conformity: I. A minority of one against a unanimous majority. *Psychological Monographs: General and Applied*, 70(9). No. 416.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W. H. Freeman & Co.

Batson, C. D. (1987). Prosocial motivation: Is it ever truly altruistic? *Advances in Experimental Social Psychology*, 20, 65-122. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60412-8](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60412-8)

Batson, C. D. ve Powell, A. (2003). Altruism and prosocial behavior. T.

Millon & M. Lerner (Der.), *Handbook of psychology: Personality and social psychology* (5. Cilt, s. 463-484) içinde. Wiley.

Bauer, I. ve Baumeister, R. (2011). Self-regulatory strength. K. Vohs & R. Baumeister (Der.), *Handbook of self-regulation: Research, theory and applications* (2. Baskı, s. 64-82) içinde. Guilford.

Baumeister, R. F. (1998). The self. D. T. Gilbert, S. T. Fiske ve G. Lindzey (Der.), *The handbook of social psychology* (1. Cilt, s. 680-740) içinde. McGraw-Hill.

Baumeister, R. F. ve Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497-529. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497>

Baumgardner, A. H. (1990). To know oneself is to like oneself: Self-certainty and self-affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(6), 1062-1072. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.6.1062>

Berkowitz, L. (1989). Frustration-aggression hypothesis: Examination and reformulation. *Psychological Bulletin*, 106(1), 59-73. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.106.1.59>

Berkowitz, L. (1993a). *Aggression: Its causes, consequences, and control*. McGraw-Hill.

Berkowitz, L. (1993b). Pain and aggression: Some findings and implications. *Motivation and Emotion*, 17, 277-293.

Bettencourt, B. A. ve Miller, N. (1996). Gender differences in aggression as a function of provocation: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 119(3), 422-447. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.119.3.422>

Boldero, J. (1995). The prediction of household recycling of newspapers: The role of attitudes, intentions, and situational factors. *Journal of Applied Social Psychology*, 25(5), 440-462. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1995.tb01598.x>

Bond, C. F. ve Titus, L. J. (1983). Social facilitation: A meta-analysis of 241 studies. *Psychological Bulletin*, 94(2), 265-292. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.94.2.265>

Bond, R. ve Smith, P. B. (1996). Culture and conformity: A meta-analysis of studies using Asch’s (1952b, 1956) line judgment task. *Psychological Bulletin*, 119(1), 111-137. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.119.1.111>

Breckler, S. J. (1984). Empirical validation of affect, behavior, and cognition as distinct components of attitude. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47(6), 1191-1205. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.47.6.1191>

Brehm, J. W. (1966). *A theory of psychological reactance*. Academic Press.

Brewer, M. B. (1991). The social self: On being the same and different at the same time. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17(5), 475-482. <https://doi.org/10.1177/0146167291175001>

Brewer, M. B. (2012). Optimal distinctiveness theory: Its history and development. P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski ve E. T. Higgins (Der.), *Handbook of theories of social psychology* (2. Cilt, s. 81-98) içinde. SAGE.

Brown, J. D. (1998). *The self*. McGraw-Hill.

Brown, R. (2000). Social identity theory: Past achievements, current problems

and future challenges. *European Journal of Social Psychology*, 30(6), 745-778. <https://doi.org/10.1002/1099-0992200011/1230:63.0.CO;2-O>

Burger, J. M. (2012). Basking in reflected glory and compliance with requests from people like us. D. T. Kenrick, N. J. Goldstein ve S. L. Braver (Der.), *Six degrees of social influence: Science, application, and the psychology of Robert Cialdini* (s. 59-67) içinde. Oxford.

Bushman, B. J. ve Bartholow, B. D. (2010). Aggression. R. F. Baumeister & E. J. Finkel (Der.), *Advanced social psychology: The state of the science* (s. 303-340) içinde. Oxford.

Buss, D. M. (1998). The psychology of human mate selection: Exploring the complexity of the strategic repertoire. C. Crawford & D. L. Krebs (Der.), *Handbook of evolutionary psychology: Ideas, issues, and applications* (s. 405-429) içinde. Erlbaum.

Buss, A. H. ve Perry, M. (1992). The aggression questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(3), 452-459. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.63.3.452>

Campbell, J. D. (1990). Self-esteem and clarity of the self-concept. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(3), 538-549. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.59.3.538>

Campbell, J. D., Trapnell, P. D., Heine, S. J., Katz, I. M., Lavallee, L. F. ve Lehman, D. R. (1996). Self-concept clarity: Measurement, personality correlates, and cultural boundaries. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(1), 141-156. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.1.141>

Cantor, N. ve Mischel, W. (1979). Prototypes in person perception. *Advances in Experimental Social Psychology*, 12, 3-52. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60258-0](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60258-0)

Carlson, M., Charlin, V. ve Miller, N. (1988). Positive mood and helping behavior: A test of six hypotheses. *Journal of Personality and Social Psychology*, 55(2), 211-229. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.55.2.211>

Carlson, M., Marcus-Newhall, A. ve Miller, N. (1990). Effects of situational aggression cues: A quantitative review. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(4), 622-633. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.4.622>

Carnevale, P. J., Pruitt, D. G. ve Carrington, P. I. (1982). Effects of future dependence, liking, and repeated requests for help on helping behavior. *Social Psychology Quarterly*, 45(1), 9-14. <https://doi.org/10.2307/3033669>

Carver, C. S. ve Glass, D. C. (1978). Coronary-prone behavior pattern and interpersonal aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36(4), 361-366. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.36.4.361>

Carver, C. S. ve Scheier, M. F. (2001). *On the self-regulation of behavior*. Cambridge University Press.

Cialdini, R. B. (1995). Principles and techniques of social influence. A. B. Tesser (Der.), *Advanced social psychology* (s. 257-281) içinde. McGraw-Hill.

Cialdini, R. B. ve Goldstein, N. J. (2004). Social influence: Compliance and conformity. *Annual Review of Psychology*, 55, 591-621. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.55.090902.142015>

Clore, G. L. ve Byrne, D. (1974). The reinforcement affect model of attraction. T. L. Huston (Der.), *Foundations of interpersonal attraction* (s. 143-170) içinde. Academic Press.

Condon, J. W. ve Crano, W. D. (1988). Inferred evaluation and the relation between attitude similarity and interpersonal attraction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(5), 789-797. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.54.5.789>

Cunningham, M. R., Barbee, A. P. ve Pike, C. L. (1990). What do women want? Facialmetric assessment of multiple motives in the perception of male facial physical attractiveness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(1), 61-72. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.59.1.61>

Çırakoğlu, O. C., Demirutku, K. ve Karakaya, O. (2020). The mediating role of perceived threat in the relationship between casual contact and attitudes towards Syrian refugees in Turkey. *Journal of Refugee Studies*, 34(3), 2984-2999. <https://doi.org/10.1093/jrs/fez118>

Dahlgren, K. (1985). The cognitive structure of social categories. *Cognitive Science*, 9(3), 379-398. [https://doi.org/10.1016/S0364-0213\(85\)80004-5](https://doi.org/10.1016/S0364-0213(85)80004-5)

Darley, J. M. ve Latané, B. (1968). Bystander intervention in emergencies: Diffusion of responsibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 8(4), 377-383. <https://doi.org/10.1037/h0025589>

Demirutku, K. (2021). Beşerî değerler: Temel kavramlar, kuramlar, görgül çalışmalar ve değer eğitimi önerileri. A. F. Ersoy & P. Ünüvar (Der.), *Karakter ve değerler eğitimi* (2. Baskı, s. 51-84) içinde. Anı.

Denson, T. F., Pedersen, W. C., Friesse, M., Hahm, A. ve Roberts, L. (2011). Understanding impulsive aggression: Angry rumination and reduced self-control capacity are mechanisms underlying the provocation-aggression relationship. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37(6), 850-862. <https://doi.org/10.1177/0146167211401420>

Deutsch, M. ve Gerard, H. B. (1955). A study of normative and informational social influences upon individual judgment. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 51(3), 629-636. <https://doi.org/10.1037/h0046408>

Dion, K., Berscheid, E. ve Walster, E. (1972). What is beautiful is good. *Journal of Personality and Social Psychology*, 24(3), 285-290. <https://doi.org/10.1037/h0033731>

Dollard, J., Doob, L., Miller, N., Mowrer, Q. ve Sears, R. (1939). *Frustration and aggression*. Yale University Press.

Durante, F., Tablante, C. B. ve Fiske, S. T. (2017). Poor but warm, rich but cold (and competent): Social classes in the stereotype content model. *Journal of Social Issues*, 73(1), 138-157. <https://doi.org/10.1111/josi.12208>

Duval, S. ve Wicklund, R. A. (1972). *A theory of objective self-awareness*. Academic Press.

Eagly, A. H. ve Chaiken, S. (1993). *The psychology of attitudes*. Harcourt Brace Jovanovich.

Foa, E. B. ve Foa, U. G. (1980). Resource theory: Interpersonal behavior as exchange. K. Gergen, M. S. Greenberg ve R. Willis (Der.), *Social exchange: Advances in theory and research* (s. 77-94) içinde. Plenum Press.

Ferguson, T. J. ve Rule, B. G. (1988). Children's evaluations of retaliatory aggression. *Child Development*, 59(4), 961-

968. <https://doi.org/10.2307/1130262>

Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford University Press.

Festinger, L., Schachter, S. ve Back, K. (1950). *Social pressures in informal groups: A study of human factors in housing*. Harper.

Fink, B., Neave, N., Manning, J. T. ve Grammer, K. (2006). Facial symmetry and judgements of attractiveness, health and personality. *Personality and Individual Differences*, 41(3), 491-499. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2006.01.017>

Fiske, S. T. ve Taylor, S. E. (1991). *Social cognition* (2. Baskı). McGraw-Hill.

Fiske, S. T. ve Taylor, S. E. (2017). *Social cognition: From brains to culture* (3. Baskı). SAGE.

Fiske, S. T. ve Taylor, S. E. (2020). Social cognition evolves: Illustrations from our work on intergroup bias and on healthy adaptation. *Psicothema*, 32(3), 291-297. <https://doi.org/10.7334/psicothema2020.197>

Forsyth, D. R. (2008). Autokinetic effect. W. A. Darity (Der.), *International encyclopedia of the social sciences* (2. Baskı, 1. Cilt, s. 216-217) içinde. Macmillan Reference.

Forsyth, D. R. (2019). *Group dynamics* (7. Baskı). Cengage.

Geen, R. G. (2001). *Human aggression* (2. Baskı). Open University Press.

Giancola, P. R. ve Zeichner, A. (1994). Intellectual ability and aggressive behavior in nonclinical-nonforensic males. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 16(2), 121-130. <https://doi.org/10.1007/BF02232723>

Gibbs, J. P. (1965). Norms: The problem of definition and classification. *American Journal of Sociology*, 70(5), 586-594. <https://doi.org/10.1086/223933>

Gilbert, D. T., Pelham, B. W. ve Krull, D. S. (1988). On cognitive busyness: When person perceivers meet persons perceived. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(5), 733-740. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.54.5.733>

Glasman, L. R. ve Albarracín, D. (2006). Forming attitudes that predict future behavior: A meta-analysis of the attitude-behavior relation. *Psychological Bulletin*, 132(5), 778-822. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.132.5.778>

Gonzaga, G. C., Campos, B. ve Bradbury,

T. (2007). Similarity, convergence, and relationship satisfaction in dating and married couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(1), 34-48. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.93.1.34>

Gouldner, A. W. (1960). The norm of reciprocity: A preliminary statement. *American Sociological Review*, 25(2), 161-178. <https://doi.org/10.2307/2092623>

Greenberg, J., Solomon, S., Pyszczynski, T., Rosenblatt, A., Burling, J., Lyon, D., Simon, L. ve Pinel, E. (1992). Why do people need self-esteem? Converging evidence that self-esteem serves an anxiety-buffering function. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(6), 913-922. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.63.6.913>

Hamilton, D. L. ve Gifford, R. K. (1976). Illusory correlation in interpersonal perception: A cognitive basis of stereotypic judgments. *Journal of Experimental Social Psychology*, 12(4), 392-407. [https://doi.org/10.1016/S0022-1031\(76\)80006-6](https://doi.org/10.1016/S0022-1031(76)80006-6)

Hebl, M., Ruggs, E. N., Martinez, L. R., Trump-Steele, R. ve Nittrouer, C. (2016). Understanding and reducing interpersonal discrimination in the workplace. T. D. Nelson (Der.), *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination* (2. Baskı, s. 387-407) içinde. Psychology Press.

Heider, F. (1944). Social perception and phenomenal causality. *Psychological Review*, 51(6), 358-374. <https://doi.org/10.1037/h0055425>

Hildum, D. C. ve Brown, R. W. (1956). Verbal reinforcement and interviewer bias. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 53(1), 108-111. <https://doi.org/10.1037/h0040518>

Hogg, M. A. (2000). Subjective uncertainty reduction through self-categorization: A motivational theory of social identity processes. *European Review of Social Psychology*, 11(1), 223-255. <https://doi.org/10.1080/14792772043000040>

Huesmann, L. R. (1988). An information processing model for the development of aggression. *Aggressive Behavior*, 14(1), 13-24. [https://doi.org/10.1002/1098-2337\(1988\)14:1%3C13::AID-AB2480140104%3E3.0.CO;2-J](https://doi.org/10.1002/1098-2337(1988)14:1%3C13::AID-AB2480140104%3E3.0.CO;2-J)

Huesmann, L. R., Eron, L. D. ve Yarmel, P. W. (1987). Intellectual functioning and aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(1), 232-240. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.1.232>

Hunt, C., Borgida, E. ve Lavine, H. (2012). Social cognition. V. S. Ramachandran (Der.), *Encyclopedia of human behavior* (s. 456-462) içinde. Academic Press. <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-375000-6.00331-1>

Jackson, J. (1993). Realistic group conflict theory: A review and evaluation of the theoretical and empirical literature. *The Psychological Record*, 43(3), 395-414.

James, W. (1983). *Principles of psychology*. Harvard University Press. (Orijinal baskı, 1890.)

Johnson, T. E. ve Rule, B. G. (1986). Mitigating circumstance information, censure, and aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(3), 537-542. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.50.3.537>

Jones, D., Brace, C. L., Jankowiak, W., Laland, K. N., Musselman, L. E., Langlois, J. H., ... & Symons, D. (1995). Sexual selection, physical attractiveness, and facial neoteny: Cross-cultural evidence and implications [and comments and reply]. *Current Anthropology*, 36(5), 723-748. <https://doi.org/10.1086/204427>

Jones, E. E. ve Davis, K. E. (1965). From acts to dispositions the attribution process in person perception. *Advances in Experimental Social Psychology*, 2, 219-266. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60107-0](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60107-0)

Jones, E. E. ve Gerard, H. (1967). *Foundations of social psychology*. Wiley.

Jones, E. E., Kannouse, D. E., Kelley, H. H., Nisbett, R. E., Valins, S. ve Weiner, B. (1972). *Attribution: Perceiving the causes of behavior*. General Learning Press.

Jones, E. E. ve Nisbett, R. E. (1972). The actor and the observer: Divergent perceptions of the causes of behavior. E. E. Jones, D. E. Kanouse, H. H. Kelley, R. E. Nisbett, S. Valins ve B. Weiner (Der.), *Attribution: Perceiving the cause of behavior* (s. 79-94) içinde. General Learning Press.

Kaça, G., Amado, S., Kıkıcı, İ., Cilasin,

S., Dağ, E., Leylek, İ. ve Şahin, Ö. (2009). Organ bağlına yönelik tutumların planlı davranış kuramı çerçevesinde incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(64), 78-91. <https://doi.org/10.31828/tpd1300443320090000m000119>

Kasser, T. ve Ryan, R. M. (1993). A dark side of the American dream: Correlates of financial success as a central life aspiration. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(2), 410-422. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.65.2.410>

Katz, D. (1960). The functional approach to the study of attitudes. *Public Opinion Quarterly*, 24(2), 163-204. <https://www.jstor.org/stable/2746402>

Kelley, H. H. (1972). Attribution in social action. E. E. Jones, D. E. Kanouse, H. H. Kelley, R. E. Nisbett, S. Valins ve B. Weiner (Der.), *Attribution: Perceiving the cause of behavior* (s. 1-26) içinde. General Learning Press.

Kihlstrom, J. F., Beer, J. S. ve Klein, S. B. (2003). Self and identity as memory. M. R. Leary & J. P. Tangney (Der.), *Handbook of self and identity* (s. 68-90) içinde. Guilford.

Kilbourne, B. K. ve Kilbourne, M. T. (1984). Norms of social conduct and the foot-in-the-door. *The Journal of Social Psychology*, 123(1), 13-20. <https://doi.org/10.1080/00224545.1984.9924508>

Kjærvik, S. L. ve Bushman, B. J. (2021). The link between narcissism and aggression: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 147(5), 477-503. <https://doi.org/10.1037/bul0000323>

Klatzky, L. R. (1980). *Human memory: Structures and processes* (2. Baskı). W. H. Freeman & Co.

Kraus, S. J. (1995). Attitudes and the prediction of behavior: A meta-analysis of the empirical literature. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21(1), 58-75. <https://doi.org/10.1177/0146167295211007>

Kravitz, D. A. ve Martin, B. (1986). Ringelmann rediscovered: The original article. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(5), 936-941. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.50.5.936>

Langlois, J. H., Kalakanis, L., Rubenstein, A. J., Larson, A., Hallam, M. ve Smoot, M. (2000). Maxims or myths of bea-

uty? A meta-analytic and theoretical review. *Psychological Bulletin*, 126(3), 390-423. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.3.390>

LaPiere, R. T. (1934). Attitudes vs. actions. *Social Forces*, 13(2), 230-237. <https://doi.org/10.2307/2570339>

Leary, M. R. (1990). Responses to social exclusion: Social anxiety, jealousy, loneliness, depression, and low self-esteem. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 9(2), 221-229. <https://doi.org/10.1521/jscp.1990.9.2.221>

Leary, M. R. (1996). *Self-presentation: Impression management and interpersonal behavior*. Westview.

Leary, M. R. (2005). Sociometer theory and the pursuit of relational value: Getting to the root of self-esteem. *European Review of Social Psychology*, 16(1), 75-111. <https://doi.org/10.1080/10463280540000007>

Leary, M. R., Tambor, E. S., Terdal, S. K. ve Downs, D. L. (1995). Self-esteem as an interpersonal monitor: The sociometer hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(3), 518-530. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.68.3.518>

Levine, J. M. ve Moreland, R. L. (1994). Group socialization: Theory and research. *European Review of Social Psychology*, 5(1), 305-336. <https://doi.org/10.1080/14792779543000093>

Levine, J. M. ve Moreland, R. L. (1995). Group processes. A. B. Tesser (Der.), *Advanced social psychology* (s. 419-465) içinde. McGraw-Hill.

Lewin, K. (1934). *Principles of topological psychology*. McGraw-Hill.

MacNeil, M. K. ve Sherif, M. (1976). Norm change over subject generations as a function of arbitrariness of prescribed norms. *Journal of Personality and Social Psychology*, 34(5), 762-773. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.34.5.762>

Markus, H. (1977). Self-schemata and processing information about the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35(2), 63-78. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.35.2.63>

Maslow, A. H. (1987). *Motivation and personality* (3. Baskı). Addison Wesley Longman.

McConnell, A. R. (2011). The multiple self-aspects framework: Self-concept representation and its implications.

Personality and Social Psychology Review, 15(1), 3-27. <https://doi.org/10.1177/1088868310371101>

Metin-Orta, I. ve Demirutku, K. (2022). Cyberloafing behaviors among university students and its relation to hedonistic-stimulation value orientation, cyberloafing attitudes, and time spent on the Internet. *Current Psychology*, 41(7), 4271-4282. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-00932-9>

Milgram, S. (1974). *Obedience to authority: An experimental view*. Harper and Row.

Miller, A. G. (1986). *The obedience experiments: A case study of controversy in social science*. Praeger.

Miller, A. S., Perlman, D. ve Brehm, S. S. (2007). *Intimate relationships* (4. Baskı). McGraw-Hill.

Moreland, R. L. ve Beach, S. R. (1992). Exposure effects in the classroom: The development of affinity among students. *Journal of Experimental Social Psychology*, 28(3), 255-276. [https://doi.org/10.1016/0022-1031\(92\)90055-O](https://doi.org/10.1016/0022-1031(92)90055-O)

Neimeyer, R. A. ve Mitchell, K. A. (1988). Similarity and attraction: A longitudinal study. *Journal of Social and Personal Relationships*, 5(2), 131-148. <https://doi.org/10.1177/026540758800500201>

Oarga, C., Stavrova, O. ve Fetschenhauer, D. (2015). When and why is helping others good for well-being? The role of belief in reciprocity and conformity to society's expectations. *European Journal of Social Psychology*, 45(2), 242-254. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2092>

Ortony, A. (1978). Remembering, understanding, and representation. *Cognitive Science*, 2(1), 53-69. [https://doi.org/10.1016/S0364-0213\(78\)80061-5](https://doi.org/10.1016/S0364-0213(78)80061-5)

Pascual, A. ve Guéguen, N. (2005). Foot-in-the-door and door-in-the-face: A comparative meta-analytic study. *Psychological Reports*, 96(1), 122-128. <https://doi.org/10.2466/pr0.96.1.122-128>

Pearce, P. L. ve Amato, P. R. (1980). A taxonomy of helping: A multidimensional scaling analysis. *Social Psychology Quarterly*, 43(4), 363-371. <https://doi.org/10.2307/3033927>

Pettigrew, T. F. (1979). The ultimate attribution error: Extending Allport's cognitive analysis of prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 5(4), 461-476. <https://doi.org/10.1177/014616727900500407>

Pettigrew, T. F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology*, 49, 65-85. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.49.1.65>

Petty, R. ve Cacioppo, J. (1986). *Communication and persuasion: Central and peripheral routes to attitude change*. Springer-Verlag.

Piliavin, J. A. ve Piliavin, I. M. (1972). Effect of blood on reactions to a victim. *Journal of Personality and Social Psychology*, 23(3), 353-361. <https://doi.org/10.1037/h0033166>

Quattrone, G. A. (1986). On the perception of a group's variability. S. Worchel & W. G. Austin (Der.), *Psychology of intergroup relations* (2. Baskı, s. 25-48) içinde. Nelson-Hall.

Rock, I. (1975). *An introduction to perception*. Macmillan.

Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton University Press.

Rushton, J. P. (1975). Generosity in children: Immediate and long-term effects of modeling, preaching, and moral judgment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 31(3), 459-466. <https://doi.org/10.1037/h0076466>

Sakallı, N. (2001). *Sosyal etkiler: Kim kimi nasıl etkiler?* İmge.

Schaller, M. ve Cialdini, R. B. (1988). The economics of empathic helping: Support for a mood management motive. *Journal of Experimental Social Psychology*, 24(2), 163-181. [https://doi.org/10.1016/0022-1031\(88\)90019-4](https://doi.org/10.1016/0022-1031(88)90019-4)

Schroeder, D. A., Penner, L. A., Dovidio, J. F. ve Piliavin, J. A. (1995). *The psychology of helping and altruism: Problems and puzzles*. McGraw-Hill.

Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of Social Issues*, 50(4), 19-45. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1994.tb01196.x>

Seddig, D. ve Davidov, E. (2018). Values, attitudes toward interpersonal violence, and interpersonal violent behavior. *Frontiers in Psychology*, 9, 604. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00604>

Sedikides, C. (1993). Assessment, enhancement, and verification determinants of the self-evaluation process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(2), 317-338. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.65.2.317>

Sherif, M. (1966). *In common predicament. Social psychology of intergroup conflict and cooperation*. Houghton Mifflin.

Sherif, M., Harvey, O. J., White, J., Hood, W. ve Sherif, C. (1961). *Intergroup conflict and cooperation: The robbers cave experiment*. University of Oklahoma Book Exchange.

Simon, B. (1992). The perception of ingroup and outgroup homogeneity: Reintroducing the intergroup context. *European Review of Social Psychology*, 3(1), 1-30. <https://doi.org/10.1080/14792779243000005>

Snyder, M. (1987). *Public appearances, private realities: The psychology of self-monitoring*. W. H. Freeman & Co.

Staats, A. W. ve Staats, C. K. (1958). Attitudes established by classical conditioning. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 57(1), 37-40. <https://doi.org/10.1037/h0042782>

Stangor, C. (2016). The study of stereotyping, prejudice, and discrimination within social psychology: A quick history of theory and research. T. D. Nelson (Der.), *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination* (2. Baskı, s. 1-12) içinde. Psychology Press.

Stok, F. M. ve de Ridder, D. T. (2019). The focus theory of normative conduct. K. Sassenberg & M. Vliek (Der.), *Social psychology in action* (s. 95-110) içinde. Springer.

Sumner, W. G. (1940). *Folkways: A study of the sociological importance of usages, manners, customs, mores, and morals*. Ginn and Company.

Swann, W. B., Jr. (2012). Self-verification theory. P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski ve E. T. Higgins (Der.), *Handbook of theories of social psychology* (2. Cilt, s. 23-42) içinde. SAGE.

Tajfel, H. (1970). Experiments in intergroup discrimination. *Scientific American*, 223(5), 96-102. <https://doi.org/10.1038/scientificamerican1170-96>

Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. S. Worchel & W. G. Austin (Der.), *Psychology of intergroup relations* (2. Baskı, s. 7-24) içinde. Nelson-Hall.

Taylor, S. E. ve Fiske, S. T. (1978). Salience, attention, and attribution: Top of the head phenomena. *Advances in Experimental Social Psychology*, 11, 249-288. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60009-X](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60009-X)

Tice, D. M., Butler, J. L., Muraven, M. B. ve Stillwell, A. M. (1995). When modesty prevails: Differential favorability of self-presentation to friends and strangers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(6), 1120-1138. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.6.1120>

Triplet, N. (1898). The dynamogenic factors in pacemaking and competition. *The American Journal of Psychology*, 9(4), 507-533. <https://doi.org/10.2307/1412188>

Turner, J. C. (1982). Towards a cognitive redefinition of the social group. H. Tajfel (Der.), *Social identity and intergroup relations* (s. 15-40) içinde. Cambridge University Press.

Turner, J. C. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Blackwell.

VandenBos, G. R. (Der.). (2015). *APA dictionary of psychology* (2. Baskı). American Psychological Association.

Van Lange, P. A. M. ve Balliet, D. (2015). Interdependence theory. M. Mikulincer, P. R. Shaver, J. A. Simpson ve J. F. Dovidio (Der.), *APA handbook of personality and social psychology*, 3. Cilt *Interpersonal relations* (s. 65-92). American Psychological Association.

Vohs, K. D. ve Baumeister, R. F. (Der.). (2016). *Handbook of self-regulation: Research, theory, and applications*. Guilford.

Watson, D., Klohnen, E. C., Casillas, A., Nus Simms, E., Haig, J. ve Berry, D. S. (2004). Match makers and deal breakers: Analyses of assortative mating in newlywed couples. *Journal of Personality*, 72(5), 1029-1068. <https://doi.org/10.1111/j.0022-3506.2004.00289.x>

Williams, K., Harkins, S. G. ve Latané, B. (1981). Identifiability as a deterrant to social loafing: Two cheering experiments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40(2), 303-311. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.40.2.303>

Wilson, T. D. ve Capitman, J. A. (1982). Effects of script availability on social behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 8(1), 11-19. <https://doi.org/10.1177/014616728281002>

Yeler, Z. ve Mercan, M. N. (2022). Romantik ilişki türleri. S. B. Özgülük Üçok (Der.), *Yakın ilişkiler* (s. 97-123) içinde. Nobel.

Zajonc, R. B. (1965). Social facilitation: A solution is suggested for an old unresolved social psychological problem. *Science*, 149(3681), 269-274. <https://doi.org/10.1126/science.149.3681.269>

Zajonc, R. B. (1968). Attitudinal effects of mere exposure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 9(2, Kısım 2), 1-27. <https://doi.org/10.1037/h0025848>

Zell, E., Strickhouser, J. E., Sedikides, C. ve Alicke, M. D. (2020). The better-than-average effect in comparative self-evaluation: A comprehensive review and meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 146(2), 118-149. <https://doi.org/10.1037/bul0000218>

Zimbardo, P. G. ve Leippe, M. R. (1991). *The psychology of attitude change and social influence*. McGraw-Hill.

KİŞİLİK

Yazar : Gizem ONARAL DANACI ¹

Bölüm Özeti

Bireylerin benzer durumlar karşısındaki istikrarlı ve tutarlı davranışlarına işaret eden kişilik kavramı, genetik temelleri daha baskın olan mizaç kavramından farklılık göstermektedir. Kişiliği açıklamak üzere ortaya atılan kuramların başlangıcını Hipokrat'ın ve Galen'in beden sıvıları ve kişilik arasındaki ilişkiye dair görüşlerinin oluşturduğu düşünülmektedir.

Kişiliğe ilişkin daha sistematik ve kapsamlı ilk görüşler ise Freud tarafından ortaya atılmıştır. Psikanalizin kurucusu Freud kişiliği topografik ve yapısal model ile açıklamaya çalışmış, yaşamın ilk yıllarındaki deneyimlerin ve bilinçdışı süreçlerin kişilik gelişimindeki rolüne vurgu yapmıştır. Freud'un fikirleri, ardından gelen Erikson, Adler, Jung ve Horney gibi pek çok kuramcıyı da etkilemiştir. Ancak neo-analitik kuramcılar olarak da bilinen bu isimler Freud'a başta cinselliğe yaptığı aşırı vurgu olmak üzere belli konularda karşı çıkmışlar ve kişiliği açıklamak üzere ortaya yeni fikirler atmışlardır. İd yerine egoya vurgu yapmaları ve kişiliğin şekillenmesinde ebeveyn tutumları ve kültür gibi sosyal etkilerin önemine dikkat çekmeleri kişiliğe dair düşüncelerimiz üzerinde oldukça etkili olmuştur. Freud'un psikanalitik kuramı ile benzer dönemde etkili olan bir diğer yaklaşım ise öğrenme kuramı olmuştur. Davranışçılığın ilkeleri üzerine şekillenen bu kurama ise Watson, Pavlov ve Skinner gibi araştırmacılar öncülük etmiştir. Deneyisel araştırma yöntemlerini temel alan bu yaklaşım özellikle davranışlar üzerindeki pekiştirici ve cezalar gibi çevresel etkilerin önemini vurgulamış ve kişiliğin de bir davranış olduğu ve davranış gelişiminde etkili olan süreçlerin kişilik gelişimini de şekillendirdiği fikrini ortaya atmıştır. Ancak Bandura'nın sosyal bilişsel öğrenme kuramını ortaya atmasına kadar bilişsel faktörleri göz ardı etmeleri nedeniyle eleştirilmişlerdir.

Maslow ve Rogers'ın liderliğini yaptığı insancıl yaklaşım ise insan doğasına ilişkin iyimser bakış açısı, özgür irade ve kendini gerçekleştirme gibi kişiliğin sağlıklı tarafına odaklanması ve fenomenolojik yaklaşımı vurgulaması ile kişilik alanyazınına olduğu kadar psikolojinin pek çok diğer alt alanını da etkilemiştir.

Kişilik özelliği kuramcıları ise faktör analizi yöntemini kullanarak kişiliğin altında yatan faktörleri belirlemeye çalışmış ve geliştirdikleri ölçüm araçları ile yaptıkları araştırmalar sonucunda kişiliğin nevroz, dışadönüklük, açıklık, geçimlilik ve sorumluluk olmak üzere beş büyük faktörden oluştuğuna dair araştırma bulgularını alanyazına kazandırmışlardır. Bunlara ek olarak kişiliğin kültürel temellerine vurgu yapan kültürel yaklaşım ve genetik temellerini ortaya koymaya çalışan nörobiyolojik yaklaşımlar aslında kişiliğin nedenlerinin ne denli karmaşık olduğunu ortaya koymuşlardır.

Son olarak kişiliğin değerlendirilmesi amacıyla gözlem, görüşme, testler gibi pek çok farklı ölçüm aracı kullanılmaktadır. Genellikle nesnel (örn. MMPI) ve yansıtıcı (örn. Rorschach) olmak üzere iki eksenle gruplandırılan kişilik testleri değerlendirmenin temel taşı oluştursa da, kişilik değerlendirmesi bireye dair elde edilen tüm verilerin dikkate alınarak bireyin kapsamlı bir şekilde yorumlanmasını gerektirmektedir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, gizemonaral@erciyes.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-0438-2416

Bölüm

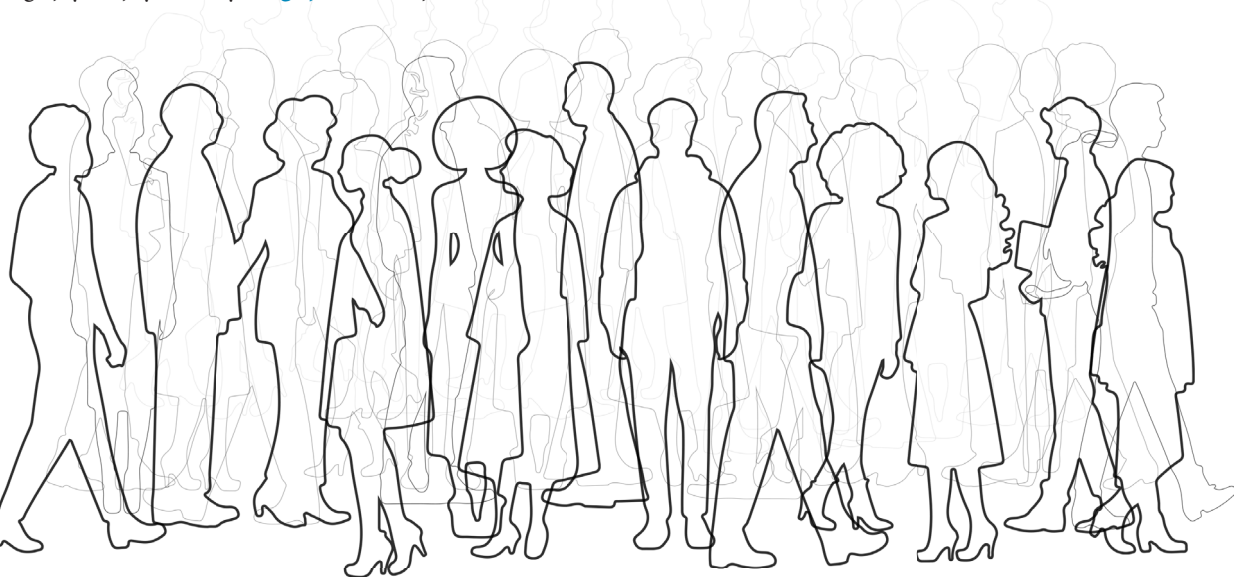
15

kişiliğini ne kadar doğru tanımladığını belirtmesinin istendiği araçlara işaret etmektedir. Ayrıca nesnel kişilik testlerinde sınırlı sayıda yanıt seçeneği (doğru-yanlış, evet-hayır, Likert ölçeği vb.) bulunmaktadır. Bu tür bir yöntemin nesnel yanı, testi uygulayan psikoloğun test katılımcısının yanıtını puanlamak veya yorumlamak için kendi yargısına dayanmasına gerek olmamasıdır (Meyer ve Kurtz, 2006). Bu türden nesnel testlere MMPI-2 örnek olarak verilebilir. MMPI-2; 567 maddeden, 3 farklı geçerlik ve 10 tane klinik alt ölçekten oluşan bir ölçüm aracıdır. MMPI-2'nin Türkiye standardizasyonu Savaşır ve Çulha (1996) tarafından gerçekleştirilmiştir (aktaran Uluç vd., 2013).

Yansıtma (projektif) terimi ise kişiye uyaran olarak bir görev veya faaliyet sunulmasını ve bu kişinin dışarıdan asgari düzeyde yönlendirilmesini veya verebileceği yanıtın niteliğine ilişkin olabildiğince az kısıtlama getirilmesini içeren araçlar için kullanılmaktadır. Bu türden testlerde projektif olan şey, belirsiz bir uyaran karşısında bir yanıt üretilmesidir; bunu yaparken birey kişisel özelliklerinin unsurlarını yansıtır veya ortaya koyar (Meyer ve Kurtz, 2006). Projektif testler terimi psikanalitik kavramlardan türemiştir. Ölçek, envanter gibi diğer değerlendirme araçlarından farklı olarak bu testler kişiliğin bilinçdışı yönlerini ortaya çıkarmaya yönelik teknikler olarak tasarlanmıştır (Hilsenroth, 2004). Yansıtma testlere örnek olarak Rorschach Mürekkep Lekesi Testi ve Tematik Algı Testi verilebilir (Meyer ve Kurtz, 2006).

Kişilik değerlendirmesinde kullanılması planlanan her ölçüm aracı için bir dizi soruya yanıt verilmesi gerekmektedir. İlk olarak, araç ölçmeyi amaçladığı şeyi ölçüyor mu yani **geçerli** bir ölçüm aracı mı?

İkincisi, tutarlı bir şekilde ölçüyor mu yani **güvenilir** mi? Son olarak, ölçüm **faydalı** mı, **işe yarıyor** mu, **amaca uygun** mu? Psikopatoloji değerlendirmesinde kullanılan bazı kişilik testlerinde en büyük zorluğun geçerlilik sorunları olduğu düşünülmektedir (Farmer vd., 2002). Özbildirime dayanan nesnel testler her ne kadar geçerliklerinin yüksek olması, uygulanmasının kolay ve kapsamının geniş olması gibi açılardan pek çok avantaja sahip olsa da, bireylerin soruları yanıtlarken sergilediği yanlılıklar ve davranışı öngörme açısından sınırlılıklar gibi dezavantajlara da sahiptir (Santacreu vd., 2006). Özellikle kişilik değerlendirmesi sonrasında kişinin olumsuz (örneğin psikiyatri servisine kabul, hapisaneye kapatılma) veya olumlu (örneğin iş seçimi, terapistin onayı veya psikiyatri servisinde taburcu olma) bir sonuçla karşılaşma ihtimali olduğunda bireylerin sorulara verecekleri yanıtları çarpıtmak için (bilinçli veya bilinçsiz) güçlü bir güdülenmesi olabilir. Bunu engellemek için Eysenck Kişilik Anketi (EPQ-R; Eysenck ve Eysenck, 1975) veya MMPI/MMPI-2'daki L ölçeği gibi basit "yalan ölçekleri", sosyal beğenirlik ölçümleri, rastgele yanıtları tespit etmek için ölçekler ve diğer yanıt kümelerini tanımlayan ölçekler gibi çok çeşitli araçlardan faydalanılmaktadır (Boyle ve Helmes, 2009). Projektif testler aracılığıyla yapılan kişilik değerlendirmelerinde ise, testin amacı bireyler tarafından kestirilememektedir. Bu nedenle değerlendirme esnasında bireylerin kendilerinin bile farkında olmadıkları istekleri ve çatışmaları belirlenebilmektedir. Bu durum projektif testlerin önemli avantajlarından birisidir. Ancak bu türden testlerin geçerlik ve güvenilirlik sorunları gibi dezavantajları da beraberinde getirdiği söylenebilir (Akkoyun, 1983).

KAYNAKLAR

- Acartürk, B. A. (2016). *5 faktör kişilik özellikleri ile bireycilik ve toplulukçuluk arasındaki ilişkinin incelenmesi: Dernek çalışma grupları üyeleri üzerinde bir araştırma* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Üsküdar Üniversitesi.
- Adler, A. (1997). *Understanding life: An introduction to the psychology of Alfred Adler*. Oneworld Publications.
- Adler, A. (1979). Superiority and social interest. In H. L. Ansbacher and R. R. Ansbacher (Eds.), *A collection of later writing*. Norton and Company.
- Akçin, M. E. (2015). *Profesyonel dil eğitimi alan bireylerin kişilik özelliklerinin değerlendirilmesi* [Yayınlanmamış uzmanlık tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Akkoyun, F. (1983). Kişiliğin projektif testlerle değerlendirilmesi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 16(2), 397-408.
- Allport, G. W. (1937). *Personality: A psychological interpretation*. Henry Holt and Company, Inc.
- Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. Holt, Rinehart and Winston, Inc.
- Ansbacher, H. L. ve Ansbacher, R. R. (1956). *The individual psychology of Alfred Adler a systematic presentation in selections from his writings*. Basic Books.
- Archer, R. P. ve Smith, S. R. (2014). *Personality assesment* (2nd Ed.). Routledge.
- Aydoğan, E. (2021). *Kişilik, kültür, sağ kanat yetkiliği, siyasal ideoloji ve adil dünya inancı arasındaki ilişkiler* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Arel Üniversitesi.
- Bäckman, L. ve Von Hofsten, C. (2002). *Psychology at the turn of the millennium* (Vol. 1). Psychology Press.
- Bandura, A. ve Adams, N. E. (1977). Analysis of self-efficacy theory of behavioral change. *Cognitive Therapy and Research*, 1(4), 287-310.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of self-control*. W. H. Freeman ve Co.
- Bandura, A. (1999). Exercise of personal and collective efficacy in changing societies. In A. Bandura (Ed.), *Self-efficacy in changing societies* (pp. 1-45). Cambridge University Press.
- Bargh, J. A. ve Morsella, E. (2008). The Unconscious Mind. *Perspectives on psychological science* 3(1).
- Bland, A. M. ve DeRobertis, E. M. (2019). Humanistic perspective. In V. Zeigler-Hill, T. K. Shackelford (Eds.), *Encyclopedia of personality and individual differences*. Springer Nature.
- Boere, C. G. (2006). *Personality theories*. <https://webspace.ship.edu/cgboer/personality.html>
- Boyle, G. J. (2019). Overarching personality paradigm: A neo-Cattellian psychometric model. *Personality and Individual Differences* 147, 317-325.
- Boyle, G. ve Helmes, E. (2009). Methods of personality assessment. In *The Cambridge handbook of personality psychology* (126th Ed., Vol. 110, pp. 110-126). Cambridge University Press.
- Bratko, D., Butković, A. ve Vukasović Hlupić, T. (2017). Heritability of Personality. *Psychological Topics*, 26(1), 1-24.
- Bruno, F. J. (1996). *Psikoloji tarihi*. (Çev. G. Sevdiren). Kibele.
- Buğan, B. (2017). *Longitudinal relations of externalizing and internalizing behavior problems with parental child rearing practices and temperament during transition from preschool to school entry* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Özyeğin Üniversitesi.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. (Çev. İ. D. Erguvan Sarioğlu). Kaknüs Yayınları.
- Burger, J. M. (2011). *Personality* (8th Ed.). Wadsworth, Cengage Learning.
- Cattell, R. B. (1950). *Personality: A systematic theoretical and factual study*. McGraw-Hill.
- Cattell, R. B. (1965). *The scientific analysis of personality*. Penguin.
- Cattell, H. E. P. (2001). The sixteen personality factor (16PF) questionnaire. In W. I. Dorfman ve M. Hersen (Eds.), *Understanding psychological assessment* (pp. 187-215). Kluwer Academic Press.
- Clark, L. A. ve Watson, D. (2008). In O. P. John, R. W. Robins ve L. A. Pervin (Eds.) *Handbook of personality: Theory and research* (3rd Ed.). The Guilford Press.
- Cüceloğlu, D. (2006). *İnsan ve davranış* (15. Basım). Remzi Kitabevi.
- Drapela, V. J. (1995). *A review of personality theories* (2nd ed.). Charles C Thomas.
- Ehrmann, E. (2005). Sadomasochism according to Freud's psychosexual stages of development theory. *Culture, Society, and Praxis*, 4(1).
- Elkatawneh, H. (2013). *Freud's psycho-sexual stages of development* (June 10, 2013). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2364215> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2364215>
- Ellis, A., Abrams, M. ve Abrams, L. D. (2009). *Personality theories: Critical perspectives*. SAGE.
- Ercan, H. (2013). Genç yetişkinlerde benlik kurgusu üzerine bir çalışma. *Journal of World of Turks* 5(2).
- Erikson, E. H. (1950, March). *Growth and crises of the healthy personality* [Conference presentation]. Symposium on the Healthy Personality, Supplement II; Problems of Infancy and Childhood, Transactions of Fourth Conference, New York, United States.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. W. W. Norton.
- Ewen, R. (2003). *An introduction to theories of personality* (6th Ed.). Lawrence Erlbaum Associates.
- Eysenck, H. J. (1947). *Dimensions of personality*. Routledge & Kegan Paul.
- Eysenck, H. J. (1952). *The scientific study of personality*. Routledge & Kegan Paul.
- Feist, J. ve Feist, G. J. (2006). *Theories of personality* (6th Ed.). Mc Graw Hill.
- Farmer, A., McGuffin, P. ve Williams, J. (2002). *Measuring psychopathology*. Oxford University Press.
- Friedman, H. S. ve Schustack, M. W. (2015). *Personality classic theories and modern research*. Pearson.
- Geçtan, E. (1997). *Psikodinamik psikiyatri ve normaldışı davranışlar* (13. Basım). Remzi Kitabevi.
- Gillibrand, R., Lam, V. ve O'Donnel, V. L. (2016). *Developmental psychology* (2nd Ed.). Pearson.
- Gupta, R. (2016). Temperament and its implications: A review. *Journal of Disability Management and Rehabilitation* 2(1), 43-49.
- Gülgöz, S. (2002). Five-factor model and NEO-PI-R in Turkey. In A. J. Marsella (Series Ed.), R. R. McCrae ve J. Allik (Eds.), *The five-factor model across cultures* (pp. 175-196). Kluwer Academic / Plenum Publishers.
- Gümüş, Ö. D. (2009). *Kültür, değerler, kişilik ve siyasal ideoloji arasındaki ilişki: Kültürlerarası bir karşılaştırma (Türkiye-ABD)* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Hall, C. S., Lindzey, G. ve Campbell, J. B. (1998). *Theories of personality*. Wiley.
- Hayslip JR., B., Neumann, C. S., Loudon, L. ve Chapman, B. (2006). Developmental stage theories. In Thomas, J. C. ve Segal, D. L. (Eds.), *Comprehensive handbook of personality and psychopathology, personality and everyday*

functioning (Vol. 1). John Wiley and Sons.

Heslin, P. A. ve Klehe, U. C. (2006). Self-efficacy. S. G. Rogelberg (Ed.), *Encyclopedia of industrial/organizational psychology* (Vol. 2, pp. 705-708). SAGE.

Hewstone, M., Fincham, F. D. ve Foster, J. (2005). *Psychology*. BPS Blackwell.

Hilsenroth, M. J. (2004). Projective assessment of personality and psychopathology: An overview. In M. J. Hilsenroth ve D. L. Segal (Eds.) *Comprehensive handbook of psychological assessment, Personality assessment* (Vol 2, pp. 283-296). John Wiley & Sons.

Hock, R. R. (2017). *Psikolojiyi değiştiren kırk çalışma -psikoloji araştırmaları tarihinde yolculuk-* (Çev. A. Ayçiçeği-Dinn). Kitabevi.

Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences*. Sage.

Horney, K. (1945). *Our inner conflicts*. W. W. Norton and Company.

Horney, K. (1950). *Neurosis and human growth: The struggle toward self-realization*. W-W-Norton and Company.

Hu, Z. ve Sun, H. (2017). A contrast analysis of Sigmund Freud and Karen Horney's theory of psychology. In B. Zhang (Ed.), *Advances in education sciences* (Vol 13).

Jung, C. C. (1921). *Psychological types* (H. Godwyn Baynes, Trans.). Routledge.

Jung, C. G. (1966). *Two essays in analytical psychology*. Princeton University Press.

Jung, C. G. (1969). *Collected works of C.G. Jung* (Vol. 09). Routledge.

Jung, C. G. (1968). *Analytical psychology: Its theory and practice*. Vintage Books.

Jung, C. G. (2005). *Dört arketip* (Çev. Z. Aksu Yilmazer). Metis Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1976)

Jung, C. G. (2006). *Analitik psikoloji* (Çev. E. Gürol) (2. Basım). Payel.

Karancı, N. A., Dirik, G. ve Yorulmaz, O. (2007). Eysenck Kişilik Anketi - Gözden Geçirilmiş Kısaltılmış Formu'nun (EKA-GGK) Türkiye'de geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18(3).

Kaynak, H. ve Denizci Nazlıgül, M. (2019). Alzheimer hastalığına bilişsel süreçler ve klinik çerçeveden bakış: Şahsiyet dizisinin kritik incelemesi. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 6(2), 204–222.

Kesavelu, D., Sheela, K. ve Abraham, P. (2021). Stages of psychological development of child - An overview. *International Journal of Current Research and Review* 13(13).

Khan, M. ve Haider, K. (2015). Girls' first love; their fathers: Freudian theory electra complex. *Research Journal of Language, Literature and Humanities* 2(11), 1-4.

Knight, Z. G. (2017). A proposed model of psychodynamic psychotherapy linked to Erik Erikson's eight stages of psychosocial development. *Clinical Psychology Psychotherapy*, 24, 1047–1058.

Krishnamurthy, R., Hass, G. A., Natoli, A. P., Smith, B. L., Arbisi, P. A. ve Gottfried, E. D. (2022). Professional practice guidelines for personality assessment. *Journal of Personality Assessment*, 104(1), 1-16.

Maltby, J., Day, L. ve Macaskill, A. (2022). *Personality, individual differences and intelligence* (5th Ed.). Pearson.

Marsh, T. (2017). Neo-Freudians. In V. Zeigler-Hill, T. K. Shackelford (Eds.), *Encyclopedia of personality and individual differences*. Springer International Publishing.

Maslow, A. H. (1954). *Motivation and personality*. Harper & Row.

Maslow, A. H. (1993). *The Farther reaches of human nature*. Penguin.

Maslow, A. H. (2001). *İnsan olmanın psikolojisi* (Çev. O. Gündüz). Kuraldışı.

McCrae, R. R. (2002). Cross-cultural research on the five-factor model of personality. *Online Readings in Psychology and Culture*, 4(4).

McCrae, R. R. ve Costa, P. T. (2003). *Personality in adulthood: A five-factor theory perspective* (2nd Ed.). The Guilford Press.

Meyer, G. J. ve Kurtz, J. E. (2006). Advancing personality assessment terminology: Time to retire “objective” and “projective” as personality test descriptors. *Journal of Personality Assessment*, 87(3), 223–225.

Miletic, M. P. (2002). The introduction of a feminine psychology to psychoanalysis Karen Horney's legacy. *Contemporary Psychoanalysis*, 38(2), 287-299.

Miller, N. E. ve Dollard, J. (1941). *Social learning and imitation*. Yale University Press.

Millon, T. ve Lerner, M. J. (2023). *Handbook of psychology, personality and social psychology* (Vol. 5). John Wiley & Sons.

Mills J. ve Clark, M. S. (1982). Exchange and communal relationships. L. Wheeler (Ed.), *Review of personality and social psychology* (pp. 121–144). SAGE.

Myers, D. G. ve Dewall, C. N. (2016). *Exploring psychology in modules* (10th ed.). Worth Publishers.

Netter, P. (2004). Personality and hormones. In R. M. Stelmack (Ed.) *On the psychobiology of personality*. Elsevier.

Newman, B. M. ve Newman, P. R. (2012). *Development through life a psychosocial approach* (11th Ed.). Wadsworth, Cengage Learning.

Öztürk, M. O. ve Uluşahin, A. (2015). *Ruh sağlığı ve bozuklukları I* (11. Basım). Nobel.

Paris, J. (2022). *Nature and nurture in personality and psychopathology*. Routledge.

Pearce, P. (2003). Psychoanalytic/psychodynamic developmental theories. In Simanowitz, V. ve Pearce, P. (2003). *Personality development*. McGraw-Hill Education (UK).

Pervin, L. A. (1996). *The science of personality*. Wiley.

Phelps, B. J. (2015). Behavioral perspectives on personality and self. *The Psychological Record* 65, 557–565.

Pomerantz, A. M. (2011). *Clinical psychology: Science, practice and culture*. SAGE.

Powell, R. A., Symbaluk, D. G. ve Honey, P. L. (2009). *Introduction to learning and behavior* (3rd Ed.). Wadsworth, Cengage Learning.

Prochaska, J. O. ve Norcross, J. C. (2010). *Systems of psychotherapy: A Transtheoretical analysis* (7th Ed.). Brooks/Cole, Cengage Learning.

Rogers, C. R. (1959). *A theory of therapy, personality, and interpersonal relationships, as developed in the client-centered framework in psychology: A study of a science* (Vol. 3). McGraw-Hill.

Rogers, C. R. (1961). *On becoming a person*. Houghton Mifflin Company.

Rothbart, M. K. ve Bates, J. E. (1998). Temperament. In Eisenberg, N., Damon, W. ve Lerner, R. M. (Eds.), *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development* (6th ed.). John Wiley & Sons.

Rothbart, M. K., Ahadi, S. A. ve Evans, D. (2000). Temperament and personality: Origins and outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(1), 122-135.

Rothbart, M. K. ve Derryberry, D. (2002). Temperament in children. In C. von Hofsten ve L. Backman (Eds.), *Psychology at the turn of the millennium: Social, developmental, and clinical perspectives* (Vol. 2, pp. 17–35). Psychology Press.

Ryckman, R. M. (2006). *Theories of personality* (9th Ed.). Thomson Wadsworth.

Santacreu, J., Rubio, V. J. ve Hernández, J. M. (2006). The objective assessment of personality: Cattell's T-data revisited and more. *Psychology Science*, 48(1), 53-68.

Schultz, D. P. ve Schultz, S. E. (2005). *Theories of personality* (8th Ed.). Wadsworth.

Skinner, B. F. (1953). *Science and human behavior*. Free Press.

Taymur, İ. ve Türkçapar, M. H. (2012). Kişilik: Tanımı, sınıflaması ve değerlendirmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 4(2), 154-177.

Thorne, B. ve Sanders, P. (2013). *Key figures in counselling and psychotherapy* (3rd Ed.). SAGE.

Triandis, H. ve Suh, E. M. (2002). Cultural influences on personality. *Annual Review of Psychology*, 53, 133–60.

Triandis, H. C. ve Gelfand, M. J. (2012). A theory of individualism and collectivism. In P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski ve E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of theories of social psychology* (Vol. 2, pp. 498-520). SAGE.

Uluç, S., Vatan, S. ve Işıklı, S. (2014). A comparison of t-scores from MMPI and MMPI-2 in Turkish adults Turkish population. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 25(3), 190-200.

Watson, J. B. (1919). *Psychology from the standpoint of a behaviorist*. Lippincott.

Westen, D., Gabbard, G. O. ve Ortigo, K. M. (2008). Psychoanalytic approaches to personality. In O. P. John, R. W. Robins ve L. A. Pervin (Eds.). *Handbook of personality: Theory and research* (3rd Ed.) The Guilford Press.

PSİKOLOJİK BOZUKLUKLAR

Yazar : İpek Şenkal Ertürk ¹

Bölüm Özeti

Bu bölümde, psikolojik bozuklukların tanımı, tarihsel gelişimi, nedenleri ve sınıflandırılmasına dair kapsamlı bir inceleme sunulmuştur. Psikolojik bozuklukların tanımlanmasında tarih boyunca farklı yaklaşımlar geliştirilmiş, bu yaklaşımlar tıbbi modelden biyopsikososyal modele kadar uzanmıştır. Tıbbi model, bozuklukların biyolojik temellerine odaklanırken, biyopsikososyal model, biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerin etkileşimini vurgular. Bozuklukların sınıflandırılması ve etiketlenmesi konusu, bu süreçlerin hem klinik hem de toplumsal sonuçlarını vurgulayarak tartışılmıştır. Psikolojik bozuklukların sınıflandırılması ve etiketlenmesi sürecinde DSM ve ICD gibi tanı sistemlerinin rolü ele alınmıştır. Yaygın psikolojik bozukluklar arasında kaygı bozuklukları, obsesif-kompulsif bozukluk, travma sonrası stres bozukluğu, depresif bozukluklar, bipolar bozukluk, şizofreni, dissosiyatif bozukluklar, kişilik bozuklukları ve yeme bozuklukları yer almış ve bu bozuklukların nedenleri kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Her bir bozukluğun biyolojik, psikolojik ve çevresel kökenleri üzerinde durulmuş, bu bozuklukların nasıl ortaya çıktığına dair güncel literatürden elde edilen bulgular özetlenmiştir. Psikolojik bozuklukların anlaşılmasında, biyolojik faktörler kadar psikolojik, çevresel ve psikososyal etkenlerin de önemli bir rol oynadığı vurgulanmıştır. Bu kapsamda, genetik yatkınlıkların yanı sıra nörokimyasal dengesizlikler, beyin yapısındaki değişiklikler, psikolojik faktörler ve çevresel stres faktörleri incelenmiştir. Ayrıca, psikososyal faktörlerin bozuklukların gelişimindeki etkileri değerlendirilmiş, kültürel ve toplumsal faktörlerin de bu süreçte önemli olduğu belirtilmiştir.

Sonuç olarak, bu bölümde sunulan bulgular, psikolojik bozuklukların karmaşık doğasını anlamada çok yönlü bir yaklaşımın önemini ortaya koymaktadır. Genetik ve biyolojik faktörlerden psikososyal ve kültürel etkilere kadar uzanan geniş bir yelpazede, bu bozuklukların etiolojisi detaylandırılmış ve sınıflandırma süreçlerinin klinik pratikteki önemi vurgulanmıştır. Böylece, psikolojik bozuklukların nedenlerini ve etkilerini daha iyi anlamak için bütüncül bir bakış açısının gerekliliği bir kez daha ortaya konulmuştur.

Bölüm

16

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Klinik Psikoloji AD., isenkal@ankara.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-4509-1201

Tıkınırcasına Yeme Bozukluğu (TYB): TYB, bireyin kontrol edilemeyen aşırı yeme atakları yaşadığı ve bu durumu telafi etmeye çalışmadığı bir yeme bozukluğudur. Bu ataklar sırasında birey, normalden çok daha hızlı yer ve rahatsızlık verici derecede dolana kadar yemeye devam eder. Bu ataklar, genellikle insanların normalde aynı süre içinde tükettiklerinden çok daha fazla miktarlarda yiyecek yeme şeklinde ortaya çıkmaktadır (APA, 2013). Bu durum, obezite ve ilişkili diğer sağlık sorunları riskini artırabilir (Spitzer ve ark., 1992).

YEME BOZUKLUKLARININ NEDENLERİ

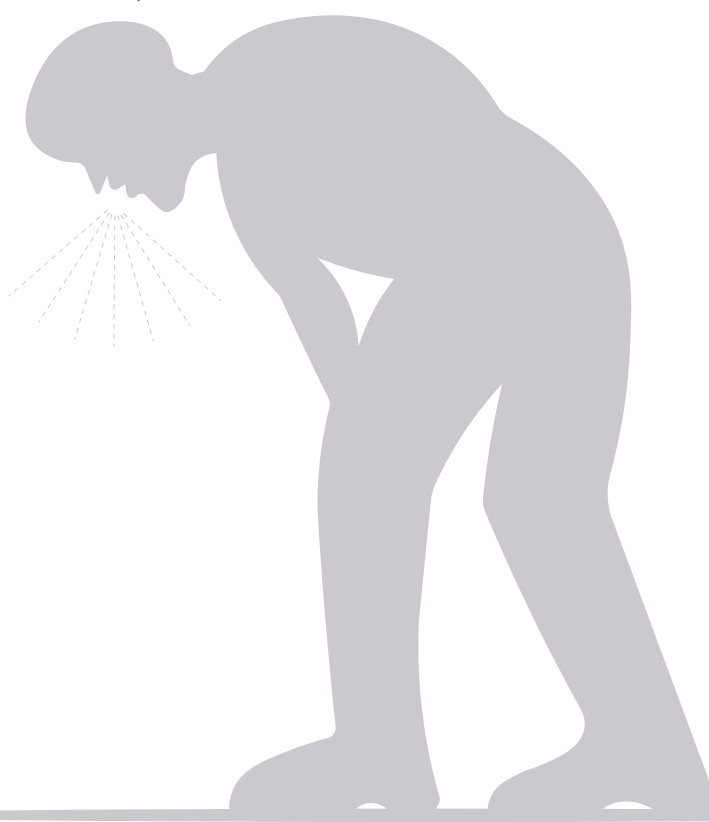
Biyolojik Faktörler: Yeme bozukluklarının oluşumunda genetik yatkınlığın önemli bir etkisi bulunmaktadır. Aile ve ikiz çalışmaları, AN ve BN gibi yeme bozukluklarının kalıtsal olabileceğini göstermektedir (Campbell ve Peebles, 2014; Klump ve ark., 2009; Trace ve ark., 2013).

Nörobiyolojik araştırmalar, yeme bozuklukları olan bireylerde serotonin, dopamin ve norepinefrin gibi nörotransmitter sistemlerinde anormallikler olduğunu göstermiştir. Özellikle serotonin düzeylerindeki düzensizlikler, AN ve BN ile ilişkilendirilmiştir (Kaye ve ark., 2009). Ayrıca, hipotalamusun yeme davranışını düzenleyen bölümlerindeki işlev bozuklukları da yeme bozukluklarının biyolojik nedenleri arasında yer alır (Kaye ve ark., 2009).

Psikolojik Faktörler: Özellikle, düşük benlik saygısı, duyguların bastırılması, diyet yapma ve kilo alma korkusu, depresyon, anksiyete, mükemmeliyetçilik ve obsesif-kompulsif kişilik özellikleri yeme bozuklukları için risk faktörleri olarak kabul edilmektedir (Değirmenci, 2006; Fairburn ve ark., 2003).

Erken çocukluk döneminde yaşanan travmatik deneyimler, yeme bozukluklarının gelişimini etkileyen önemli bir psikolojik faktördür. Çocukluk çağındaki fiziksel, cinsel veya duygusal istismar gibi travmatik yaşantılar, bireyde yeme bozukluklarının ortaya çıkmasına yol açabilir (Wonderlich ve ark., 2000; Wonderlich ve ark., 1997).

Sosyokültürel Faktörler: Özellikle, medya ve toplum tarafından dayatılan ince beden ideali, yeme bozukluklarının gelişiminde kritik bir rol oynar. Kültürel değerler ve normlar da yeme bozukluklarının gelişiminde etkili olabilir (APA, 2013). Crandall (1988) sosyal karşılaştırma ve kültürel baskıların, bireylerde yeme bozukluklarının gelişimini etkileyebileceğini göstermiştir. Bununla birlikte, yeme bozuklukları, farklı kültürel bağlamlarda da görülebilir ve bu durum, kültürel faktörlerin yeme bozuklukları üzerindeki etkisinin evrenselliğine işaret edebilir (Pike ve Borovoy, 2004). Kültürel normların ve toplumsal beklentilerin, bireyin beden algısını ve yeme davranışlarını etkileyerek yeme bozukluklarının gelişimine yol açabildiği vurgulanmıştır (Hinz ve Williamson, 1987).

KAYNAKLAR

- Agrawal, H. R., Gunderson, J., Holmes, B. M. ve Lyons-Ruth, K. (2004). Attachment studies with borderline patients: A review. *Harvard Review of Psychiatry*, 12(2), 94-104.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (DSM-5). American Psychiatric Publishing.
- American Psychiatric Association. (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4. baskı, text rev.). American Psychiatric Publishing.
- Andreasen, N. C. (1995). Symptoms, signs, and diagnosis of schizophrenia. *The Lancet*, 346(8973), 477-481.
- Arcelus, J., Mitchell, A. J., Wales, J. ve Nielsen, S. (2011). Mortality rates in patients with anorexia nervosa and other eating disorders: a meta-analysis of 36 studies. *Archives of General Psychiatry*, 68(7), 724-731.
- Arisoy, Ö. ve Oral, E. T. (2009). Bipolar bozuklukla ilgili genetik araştırmalar: bir gözden geçirme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(3), 282-293.
- Arkar, H. (1992). Akıl hastalıkları ile ilgili tutumlar: deneyim ve psikopatoloji tipinin etkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 3(4), 243-248.
- Arntz, A. ve van Genderen, H. (2014). *Sınır kişilik bozukluğu için şema terapi* (2. Baskı). (M. Şaşıoğlu ve S. Kohen, Çev.). Psikonet Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2009).
- Barlow, D. H. (2004). *Anxiety and its disorders: The nature and treatment of anxiety and panic*. Guilford Press.
- Barrowclough, C. ve Tarrier, N. (1987). A behavioural family intervention with a schizophrenic patient: A case study. *Behavioral Psychotherapy*, 15(3), 252-271.
- Bathje, G. J. ve Pryor, J. B. (2011). The relationships of public and self-stigma to seeking mental health services. *Journal of Mental Health Counseling*, 33(2), 161-176.
- Beck, A. T. (1967). *Depression: Causes and treatment*. University of Pennsylvania Press.
- Beck, A. T. (1976). *Cognitive therapy and the emotional disorders*. International Universities Press.
- Bidzan, M. (2017). Biological bases of dissociative amnesia. *Acta Neuropsychologica*, 15(1), 1-11.
- Birchwood, M. ve Jackson, C. (2001). Schizophrenia: An integrated approach to research and treatment. P. McGorry ve H. Jackson (Eds.), *The recognition and management of early psychosis* içinde (s. 237-259). Cambridge University Press.
- Boger, S., Ehrling, T., Berberich, G. ve Werner, G. G. (2020). Impact of childhood maltreatment on obsessive-compulsive disorder symptom severity and treatment outcome. *European Journal of Psychotraumatology*, 11(1), 1753942.
- Bozkurt, A., Karlıdere, T., Erdem, M., Ak, M., Çelik, C., Özmenler, K. N. ve Aydın, H. (2011). Çubuk Hortumu sonrası yetişkinlerde ortaya çıkan travmatik belirtilerin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12(4), 266-273.
- Braehler, C., Valiquette, L., Holowka, D., Malla, A. K., Joobar, R., Ciampi, A., Pawliuk, N. ve King, S. (2013). Childhood trauma and dissociation in first-episode psychosis, chronic schizophrenia and community controls. *Psychiatry Research*, 210, 36-42.
- Bremner, J. D. (2006). Traumatic stress: Effects on the brain. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 8(4), 445-461.
- Brewin, C. R., Andrews, B. ve Valentine, J. D. (2000). Meta-analysis of risk factors for posttraumatic stress disorder in trauma-exposed adults. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68(5), 748.
- Brown, A. S. (2011). The environment and susceptibility to schizophrenia. *Progress in Neurobiology*, 93(1), 23-58.
- Brown, G. W. ve Harris, T. (1978). *Social origins of depression: A study of psychiatric disorder in women*. Free Press.
- Campbell, K. ve Peebles, R. (2014). Eating disorders in children and adolescents: State of the art review. *Pediatrics*, 134, 582-592.
- Cardena, E. ve Spiegel, D. (1993). Dissociative reactions to the San Francisco Bay Area earthquake of 1989. *American Journal of Psychiatry*, 150, 474-478.
- Cardena, E. ve Carlson, E. (2011). Acute stress disorder revisited. *Annual Review of Clinical Psychology*, 7(1), 245-267.
- Cengiz, A. (2013). *Kadın ruh sağlığı ve toplumsal cinsiyet; Antalya ilinde bir klinikte uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çataloluk, A. ve Buran, A. (2023). Şizofreni bozukluğunun tarihi, epidemiyolojisi, etiyolojisi ve tedavisi. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(7), 916-933.
- Clark, D. M. (1986). A cognitive approach to panic. *Behaviour Research and Therapy*, 24(4), 461-470.
- Cooke, D. J. ve Michie, C. (1999). Psychopathy across cultures: North America and Scotland compared. *Journal of Abnormal Psychology*, 108, 58-68.
- Corrigan, P. W. (2007). How clinical diagnosis might exacerbate the stigma of mental illness. *Social Work*, 52(1), 31-39.
- Corrigan, P. W., Druss, B. G. ve Perlick, D. A. (2014). The impact of mental illness stigma on seeking and participating in mental health care. *Psychological Science in the Public Interest*, 15(2), 37-70.
- Coyle, J. T. (2012). NMDA receptor and schizophrenia: A brief history. *Schizophrenia Bulletin*, 38(5), 920-926.
- Craddock, N. ve Sklar, P. (2013). Genetics of bipolar disorder: successful start to a long journey. *Trends in Genetics*, 29(3), 57-64.
- Crandall, C. S. (1988). Social contagion of binge eating. *Journal of Personality and Social Psychology*, 55(4), 588.
- Da Silva, A. G., Baldaçara, L., Cavalcante, D. A., Fasanella, N. A. ve Palha, A. P. (2020). The impact of mental illness stigma on psychiatric emergencies. *Frontiers in Psychiatry*, 11, 1-9.
- Değirmenci, T. (2006). *Obez erişkinlerde benlik saygısı, yaşam kalitesi, yeme tutumu, depresyon ve anksiyete* (Uzmanlık tezi, Pamukkale Üniversitesi).
- Demirci, K. (2016). The investigation of relationship between childhood trauma and obsessive-compulsive symptoms. *Psychiatry and Behavioral Sciences*, 6(1), 7.
- Ehlers, A., ve Clark, D. M. (2000). A cognitive model of posttraumatic stress disorder. *Behaviour Research and Therapy*, 38(4), 319-345.
- Engel, G. L. (1977). The need for a new medical model: a challenge for biomedicine. *Science*, 196(4286), 129-136.
- Ermer, E., Cope, L. M., Nyalakanti, P. K., Calhoun, V. D. ve Kiehl, K. A. (2012). Aberrant paralimbic gray matter in criminal psychopathy. *Journal of Abnormal Psychology*, 121(3), 649-658.
- Evren, C., Sar, V. ve Dalbudak, E. (2008). Temperament, character, and dissociation among detoxified male inpatients with alcohol dependency. *Journal of Clinical Psychology*, 64(6), 717-727.
- Fairburn, C. G., Cooper, Z. ve Shafran, R. (2003). Cognitive behavior therapy for eating disorders: A "transdiagnostic" theory and treatment. *Behaviour Research and Therapy*, 41(5), 509-528.
- First, M. B. (2010). Paradigm shifts and the development of the diagnostic and statistical manual of mental disorders: Past experiences and future aspirati-

ons. *Canadian Journal of Psychiatry*, 55(11), 692-700.

Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E. L. ve Target, M. (2002). *Affect regulation, mentalization and the development of the self*. Other Press.

Fonagy, P. (2000). Attachment and borderline personality disorder. *Psychiatric Clinics of North America*, 23(1), 103-122.

Freud, S. (1977). Inhibitions, symptoms and anxiety (1926d). S. Arbisir ve J. Schneider (Eds.), *Contemporary Freud turning points and critical issues* içinde (9-100). Routledge.

Fromm-Reichmann, F. (1948). Notes on the development of treatment of schizophrenics by psychoanalytic psychotherapy. *Bullard* içinde (s. 160-175).

Fromm-Reichmann, F. (1950). *Principles of intensive psychotherapy*. The University of Chicago Press.

Gawda, B. (2018). Cross-cultural studies on the prevalence of personality disorders. *Current Issues in Personality Psychology*, 6(4), 318-329.

Gilbertson, M. W., Paulus, L. A., Williston, S. K., Gurvits, T. V., Lasko, N. B., Pitman, R. K. ve Orr, S. P. (2006). Neurocognitive function in monozygotic twins discordant for combat exposure: relationship to posttraumatic stress disorder. *Journal of Abnormal Psychology*, 115(3), 484.

Goffman, E. (1963). *Stigma: notes on the management of spoiled identity*. Prentice-Hall.

Gottesman, I. I. (1991). *Schizophrenia genesis: The origins of madness*. W.H. Freeman.

Green, M. F. ve Horan, W. P. (2010). Social cognition in schizophrenia. *Current Directions in Psychological Science*, 19(4), 243-248.

Gross, R. (2020). *Psychology: The science of mind and behaviour*. Hodder & Stoughton.

Gruber, J., Johnson, S. L., Oveis, C. ve Keltner, D. (2013). Risk for mania and positive emotional responding: Too much of a good thing? *Emotion*, 8(1), 23-33.

Gülseren, L. (2002). Şizofreni ve aile: Güçlükler, yükler, duygular, gereksinimler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13(2), 143-151.

Gunderson, J. G. ve Lyons-Ruth, K. (2008). BPD's interpersonal hypersensitivity phenotype: A gene-environment-developmental model. *Journal of Personality Disorders*, 22(1), 22-41.

Harenski, C. L., Harenski, K. A., Shane, M. S. ve Kiehl, K. A. (2010). Aberrant neural processing of moral violations

in criminal psychopaths. *Journal of Abnormal Psychology*, 119, 863-874.

Hay, P. (2013). A systematic review of evidence for psychological treatments in eating disorders: 2005-2012. *International Journal of Eating Disorders*, 46(5), 462-469.

Haynos, A. F. ve Fruzzetti, A. E. (2011). Anorexia nervosa as a disorder of emotion dysregulation: Evidence and treatment implications. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 18(3), 183.

Hettema, J. M., Neale, M. C. ve Kendler, K. S. (2001). A review and meta-analysis of the genetic epidemiology of anxiety disorders. *American Journal of Psychiatry*, 158(10), 1568-1578.

Hinz, L. D. ve Williamson, D. A. (1987). Bulimia and depression: A review of the affective variant hypothesis. *Psychological Bulletin*, 102(1), 150-158.

Hofmann, S. G. ve DiBartolo, P. M. (Eds.) (2014). *Social anxiety: Clinical, developmental, and social perspectives*. Elsevier.

Hoge, C. W., Castro, C. A., Messer, S. C., McGurk, D., Cotting, D. I. ve Koffman, R. L. (1998). Combat duty in Iraq and Afghanistan, mental health problems, and barriers to care. *The New England Journal of Medicine*, 351(1), 13-22.

Holmes, J. (2004). Disorganized attachment and borderline personality disorder: A clinical perspective. *Attachment & Human Development*, 6(2), 181-190.

Hooley, J. M. (2010). Social factors in schizophrenia. *Current Directions in Psychological Science*, 19(4), 238-242.

Howes, O. D. ve Kapur, S. (2009). The dopamine hypothesis of schizophrenia: Version III—the final common pathway. *Schizophrenia Bulletin*, 35(3), 549-562.

Hunt, C., Issakidis, C. ve Andrews, G. (2002). DSM-5 generalized anxiety disorder in the Australian National Survey of Mental Health and Well-Being. *Psychological Medicine*, 32(4), 649-659.

Insel, T. R. (2010). Rethinking schizophrenia. *Nature*, 468(7321), 187-193.

Irwin, H. J. (1999). Pathological and nonpathological dissociation: the relevance of childhood trauma. *Journal of Psychology*, 133, 157-164.

Jang, K. L., Paris, J., Zweig-Frank, H. ve Livesley, W. J. (1998). Twin study of dissociative experience. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 186(6), 345-351.

Johnson, J. G., Cohen, P., Brown, J., Smailes, E. M. ve Bernstein, D. P. (2006). Childhood maltreatment increases risk for personality disorders during early adulthood. *Archives of General Psychiatry*, 56(7), 600-606.

Kandel, E. R., Schwartz, J. H. ve Jessell, T. M. (2000). *Principles of neural science* (4. baskı). McGraw-Hill.

Karayiorgou, M., Simon, T. J. ve Gogos, J. A. (2010). 22q11.2 microdeletions: Linking DNA structural variation to brain dysfunction and schizophrenia. *Nature Reviews Neuroscience*, 11(6), 402-416.

Kaye, W. H., Fudge, J. L. ve Paulus, M. (2009). New insights into symptoms and neurocircuit function of anorexia nervosa. *Nature Reviews Neuroscience*, 10(8), 573-584.

Kendler, K. S., Karkowski, L. M. ve Prescott, C. A. (1999). Causal relationship between stressful life events and the onset of major depression. *American Journal of Psychiatry*, 156(6), 837-841.

Kessler, R. C., Petukhova, M., Sampson, N. A., Zaslavsky, A. M. ve Wittchen, H. U. (2012). Twelve-month and lifetime prevalence and lifetime morbid risk of anxiety and mood disorders in the United States. *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 21(3), 169-184.

Kessler, R. C., Sonnega, A., Bromet, E., Hughes, M. ve Nelson, C. B. (1995). Posttraumatic stress disorder in the National Comorbidity Survey. *Archives of General Psychiatry*, 52(12), 1048-1060.

Kılıç, C. (1998). *Türkiye ruh sağlığı profili: Erişkin nüfusla ilgili sonuçlar*. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

King, M., Walker, C., Levy, G., Bottomley, C., Royston, P., Weich, S., Bellon-Saameno, J. A., Moreno, B., Svab, I., Rotar, D., Rifel, J., Maaroos, H., Aluoja, A., Kalda, R., Neeleman, J., Geerlings, M. I., Xavier, M., Carraça, I., Gonçalves-Pereira, M., ... Nazareth, I. (2008). Development and validation of an international risk prediction algorithm for episodes of major depression in general practice attendees: the PredictD study. *Archives of General Psychiatry*, 65(12), 1368-1376.

Klump, K. L., Bulik, C. M., Kaye, W. H., Treasure, J. ve Tyson, E. (2009). Academy for eating disorders position paper: Eating disorders are serious mental illnesses. *International Journal of Eating Disorders*, 42(2), 97-103.

Kolodziej, M. E. ve Johnson, B. T. (1996).

Interpersonal contact and acceptance of persons with psychiatric disorders: A research synthesis. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 64(6), 1387-1396.

Kraepelin, E. (1913). *Psychiatrie: Ein lehrbuch für studierende und ärzte* (8. baskı). Barth.

Kring, A. M. ve Caponigro, J. M. (2010). Emotion in schizophrenia: where feeling meets thinking. *Current Directions in Psychological Science*, 19(4), 255-259.

Kring, A. M., Johnson, S. L., Davison, G. ve Neale, J. (2015). *Anormal psikolojisi*. (M. Şahin, Çev. Ed.). Nobel.

Kuş Saillard, E. (2010). Ruhsal hastalara yönelik damgalamaya ilişkin psikiyatrist görüşleri ve öneriler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 21(1), 14-24.

Kyaga, S., Lichtenstein, P., Boman, M., Hultman, C., Långström, N. ve Ländén, M. (2013). Creativity and mental disorder: Family study of 300,000 people with severe mental disorder. *British Journal of Psychiatry*, 199(5), 373-379.

Langer, E. J. ve Abelson, R. P. (1974). A patient by any other name...: Clinician group difference in labeling bias. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42(1), 4-9.

Levinson, D. F. (2006). The genetics of depression: a review. *Biological Psychiatry*, 60(2), 84-92.

Lewis, A. (1995). *A short history of psychiatry*. Routledge.

Linehan, M. M. (1993). *Cognitive-behavioral treatment of borderline personality disorder*. Guilford Press.

Link, B. G. ve Phelan, J. C. (2001). Conceptualizing stigma. *Annual Review of Sociology*, 27, 363-385.

Lipschitz, D. S., Kaplan, M. L., Sorkenn, J., Chorney, P. ve Asnis, G. M. (1996). Childhood abuse, adult assault, and dissociation. *Comprehensive Psychiatry*, 37(4), 261-266.

Loewenstein, R. J. (1991). *Dissociative amnesia and dissociative fugue: clinical and theoretical perspective in dissociation: Clinical and theoretical perspectives*. Guilford Press.

Luntz, B. K. ve Widom, C. S. (1994). Anti-social personality disorder in abused and neglected children grown up. *The American Journal of Psychiatry*, 151(5), 670-674.

Lyons-Ruth, K. ve Jacobvitz, D. (1999). Attachment disorganization: Unresolved loss, relational violence, and lapses in behavioral and attentional strategies. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Eds.), *Hand-*

book of attachment: Theory, research, and clinical applications içinde (s. 520-554). Guilford Press.

Malhi, G. S. ve Outhred, T. (2016). Therapeutic mechanisms of lithium in bipolar disorder: recent advances and current understanding. *CNS drugs*, 30(10), 931-949.

Malkoff-Schwartz, S., Frank, E., Anderson, B., Sherrill, J. T., Siegel, L., Patterson, D. ve Kupfer, D. J. (1998). Stressful life events and social rhythm disruption in the onset of manic and depressive bipolar episodes: a preliminary investigation. *Archives of General Psychiatry*, 55(8), 702-707.

McGuffin, P., Rijdsdijk, F., Andrew, M., Sham, P., Katz, R. ve Cardno, A. (2003). The heritability of bipolar affective disorder and the genetic relationship to unipolar depression. *Archives of General Psychiatry*, 60, 497-502.

Mednick, S. A., Machon, R. A., Huttunen, M. O. ve Bonett, D. (1988). Adult schizophrenia following prenatal exposure to an influenza epidemic. *Archives of General Psychiatry*, 45(2), 189-192.

Menzies, L., Chamberlain, S. R., Laird, A. R., Thelen, S., Sahakian, B. J. ve Bullmore, E. T. (2008). Integrating evidence from neuroimaging and neuropsychological studies of obsessive-compulsive disorder: the orbitofronto-striatal model revisited. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 32(3), 525-549.

Merikangas, K. R., Jin, R., He, J. P., Kessler, R. C., Lee, S., Sampson, N. A., Viana, M. C., Andrade, L. H., Hu, C., Karam, E. G., Ladea, M., Medina-Mora, E., Ono, Y., Posada-Villa, J., Sagar, R., Wells, E. ve Zarkov, Z. (2011). Prevalence and correlates of bipolar spectrum disorder in the world mental health survey initiative. *Archives of General Psychiatry*, 68(3), 241-251.

Millon, T., Millon, C. M., Meagher, S. E., Grossman, S. D. ve Ramnath, R. (2012). *Personality disorders in modern life*. John Wiley & Sons.

Moffitt, T. E., Caspi, A., Harrington, H. ve Milne, B. J. (2007). Generalized anxiety disorder and depression: childhood risk factors in a birth cohort followed to age 32. *Psychological Medicine*, 37(4), 441-452.

Morey, R. A., Gold, A. L., LaBar, K. S., Beall, S. K., Brown, V. M., Haswell, C. C. ve McCarthy, G. (2012). Amygdala volume changes in posttraumatic stress disorder in a large case-controlled veterans group. *Archives of General*

Psychiatry, 69(11), 1169-1178.

National Comorbidity Survey. (2007). NCS-R Twelve-month prevalence estimates. https://www.hcp.med.harvard.edu/ncs/ftpdir/NCS-R_12-month_Prevalence_Estimates.pdf [Erişim Tarihi: 09.10.2024].

Nemeroff, C. B. (2007). The burden of severe depression: a review of diagnostic challenges and treatment alternatives. *Journal of Psychiatric Research*, 41(3-4), 189-206.

Nestadt, G., Samuels, J., Riddle, M., Bienvenu, O. J., Reti, I. M., Liang, K. Y., LaBuda, M., Walkup, J., Grados, M. ve Hoehn-Saric, R. (2000). A family study of obsessive-compulsive disorder. *Archives of General Psychiatry*, 57(4), 358-363.

Nevid, J. S., Rathus, S. A. ve Greene, B. (2018). *Abnormal psychology in changing world* (10. baskı). Pearson Higher Education.

Nolen-Hoeksema, S. (2020). *Abnormal psychology* (8. baskı). McGraw-Hill Education.

Nutt, D. J. (2001). Neurobiological mechanisms in generalized anxiety disorder. *Journal of Clinical Psychiatry*, 62(Suppl 11), 22-27.

Önal Sönmez, A. (2017). Çocuk ve ergenlerde yeme bozuklukları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(3), 301-316.

Oruçular, Y. (2016). Sınırdaki kişilik bozukluğu'nun nedeni ve sonucu olarak kişilerarası travma: Gözden geçirmeye dayalı bir model önerisi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 19(37), 76-88.

Otte, C., Gold, S. M., Penninx, B. W., Pariante, C. M., Etkin, A., Fava, M., C. Mohr, D. ve Schatzberg, A. (2016). Major depressive disorder. *Nature Review Disease Primers*, 2.

Ozer, E. J. ve Weiss, D. S. (2004). Who develops posttraumatic stress disorder?. *Current Directions in Psychological Science*, 13(4), 169-172.

Palmese, L. B., DeGeorge, P. C., Ratliff, J. C., Srihari, V. H., Wexler, B. E., Krystal, A. D. ve Tek, C. (2011). Insomnia is frequent in schizophrenia and associated with night eating and obesity. *Schizophrenia Research*, 133(1-3), 238-243.

Pariante, C. M. ve Lightman, S. L. (2008). The HPA axis in major depression: classical theories and new developments. *Trends in Neurosciences*, 31(9), 464-468.

Paris, J. (1991). Personality disorders, parasuicide, and culture. *Transcultural Psychiatric Research Review*, 28(1), 25-39.

Pike, K. M. ve Borovoy, A. (2004). The rise of eating disorders in Japan: Issues of culture and limitations of the model of “westernization”. *Culture, Medicine and Psychiatry*, 28(4), 493-531.

Putnam, F. W. (1989). *Diagnosis and treatment of multiple personality disorder*. Guilford Press.

Putnam, F. W. (1997). *Dissociation in children and adolescents: A developmental perspective*. Guilford Press.

Rajkumar, R. P. (2022). The molecular genetics of dissociative symptomatology: a transdiagnostic literature review. *Genes*, 13(5), 843.

Rapee, R. M., Schniering, C. A. ve Hudson, J. L. (2009). Anxiety disorders during childhood and adolescence: Origins and treatment. *Annual Review of Clinical Psychology*, 5, 311-341.

Read, J., van Os, J., Morrison, A. P. ve Ross, C. A. (2005). Childhood trauma, psychosis and schizophrenia: A literature review with theoretical and clinical implications. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 112(5), 330-350.

Reed, G. M., First, M. B., Kogan, C. S., Hyman, S. E., Gureje, O., Gaebel, W., Maj, M., Stein, D. J., Maercker, A., Tyrer, P., Claudino, A., Garralda, E., Salvador-Carulla, L., Ray, R., Saunders, J. B., Dua, T., Poznyak, V., Medina-Mora, M. E., Pike, K. M. ... Saxena, S. (2019). Innovations and changes in the ICD-11 classification of mental, behavioural and neurodevelopmental disorders. *World Psychiatry*, 18(1), 3-19.

Rihmer, Z. ve Kiss, K. (2002). Bipolar disorders and suicidal behaviour. *Bipolar Disorders*, 4(Suppl. 1), 21-25.

Rosenhan, D. (1973). On being sane in insane places. *Science*, 179(4070), 250-258.

Ruscio, A. M., Stein, D. J., Chiu, W. T. ve Kessler, R. C. (2010). The epidemiology of obsessive-compulsive disorder in the National Comorbidity Survey Replication. *Molecular Psychiatry*, 15(1), 53-63.

Sadler, M. S., Meagor, E. L., & Kaye, K. E. (2012). Stereotypes of mental disorders differ in competence and warmth. *Social Science & Medicine*, 74(6), 915–922. doi: 10.1016/j.socsci-med.2011.12.019

Salkovskis, P. M. (1985). Obsessional-compulsive problems: A cognitive-behavioural analysis. *Behaviour Research and Therapy*, 23(5), 571-583.

Sarı, Ö., Arkar, H. ve Aklın, T. (2005). Influence of psychiatric label attached to a normal case on attitudes towards mental illness. *Yeni Symposium*, 43, 28-32.

Şar, V. (2011). Epidemiology of dissociative disorders: An overview. *Epidemiology Research International*, 2011(1), 1-8.

Şar, V., Akyüz, G. ve Doğan, O. (2007). Prevalence of dissociative disorders among women in the general population. *Psychiatry Research*, 149(1-3), 169-176.

Şar, V., Alioğlu, F., Akyuz, G. ve Karabulut, S. (2014). Dissociative amnesia in dissociative disorders and borderline personality disorder: self-rating assessment in a college population. *Journal of Trauma & Dissociation*, 15(4), 477-493.

Şar, V., Taycan, O., Bolat, N., Özmen, M., Duran, A., Öztürk, E. ve Ertem-Vehid, H. (2010). Childhood trauma and dissociation in schizophrenia. *Psychopathology*, 43(1), 33-40.

Schizophrenia Working Group of the Psychiatric Genomics Consortium. (2014). Biological insights from 108 schizophrenia-associated genetic loci. *Nature*, 511(7510), 421-427.

Şenkal Ertürk, İ., ve Kömürcü, B. (2017). Şizofreninin tekrarlanmasıyla ailede duygu dışavurumunun önemi ve sonuçları üzerine bir derleme. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 1(1), 44-51.

Seligman, M. E. P. (1975). *Helplessness: On depression, development, and death*. Freeman.

Sheline, Y. I. (2003). Neuroimaging studies of mood disorder effects on the brain. *Biological Psychiatry*, 54(3), 338-352.

Shenton, M. E., Dickey, C. C., Frumin, M. ve McCarley, R. W. (2001). A review of MRI findings in schizophrenia. *Schizophrenia Research*, 49(1-2), 1-52.

Sinopoli, V. M., Burton, C. L., Kronenberg, S. ve Arnold, P. D. (2017). A review of the role of serotonin system genes in obsessive-compulsive disorder. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 80, 372-381.

Skeem, J. L. ve Cooke, D. J. (2010). Is criminal behavior a central component of psychopathy? Conceptual directions for resolving the debate. *Psychological Assessment*, 22(2), 433-445.

Spitzer, R. L., Devlin, M., Walsh, B. T., Hasin, D., Wing, R., Marcus, M., Stunkard, A., Wadden, T., Yanovski, S., Agras, S., Mitchell, J. ve Nonas, C. (1992). Binge eating disorder: A multisite field trial of the diagnostic criteria. *International Journal of Eating Disorders*, 11(3), 191-203.

Stein, D. J. (2002). Obsessive-compulsive disorder. *The Lancet*, 360(9330), 397-405.

Strakowski, S. M., DelBello, M. P. ve Adler, C. M. (2005). The functional neuroanatomy of bipolar disorder: a review of neuroimaging findings. *Molecular Psychiatry*, 10(1), 105-116.

Sullivan, P. F., Neale, M. C. ve Kendler, K. S. (2000). Genetic epidemiology of major depression: Review and meta-analysis. *American Journal of Psychiatry*, 157(10), 1552-1562.

Sungur, M. Z. (2000). Şizofreni: Mitler ve gerçekler. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 3, 5-12.

Sungur, M. Z. ve Yalnız, Ö. (1999). Şizofreni tedavisinde bilişsel-davranışçı yaklaşımlar. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 2, 160-166.

Swedo, S. E., Leonard, H. L., Garvey, M., Mittleman, B., Allen, A. J., Perlmutter, S., Lougee, L., Dow, S., Zamkoff, J. ve Dubbert, B. K. (1998). Pediatric autoimmune neuropsychiatric disorders associated with streptococcal infections: clinical description of the first 50 cases. *American Journal of Psychiatry*, 155(2), 264-271.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2013). Ruh sağlığı sorunları – kısa anketi (B. Ünal ve G. Ergör (Eds.). *Türkiye kronik hastalıklar ve risk faktörleri sıklığı çalışması* içinde (s. 235-253).

Toker, D. E. ve Hocaoglu, Ç. (2009). Yeme bozuklukları ve aile yapısı: Bir gözden geçirme. *Düşünen Adam*, 22(1-4), 36-42.

Torgersen, S. (2000). Genetics of patients with borderline personality disorder. *The American Journal of Psychiatry*, 157(12), 1819-1825.

Trace, S. E., Baker, J. H., Peñas-Lledó, E. ve Bulik, C. M. (2013). The genetics of eating disorders. *Annual Review of Clinical Psychology*, 9, 589-620.

Treasure, J. (2013). *Anorexia nervosa: A survival guide for families, friends, and sufferers*. Routledge.

Tsuang, M. T. (2000). Schizophrenia: Genes and environment. *Biological Psychiatry*, 47(3), 210-220.

Üçok, A. (1999). Şizofreni: Damga, mitler ve gerçekler. *Psikiyatri Dünyası*, 3, 67-71.

Van Os, J. ve Marcelis, M. (1998). The ecogenetics of schizophrenia: A review. *Schizophrenia Research*, 32(2), 127-135.

Watson, S., Gallagher, P., Ritchie, J. C., Ferrier, I. N. ve Young, A. H. (2004). Hypothalamic-pituitary-adrenal axis function in patients with bipolar disorder. *British Journal of Psychiatry*, 184(6), 496-502.

West, M. ve George, C. (1999). Abuse and violence in intimate adult relationships: New perspectives from attachment theory. *Attachment & Human Development*, 1(2), 137-156.

Wonderlich, S. A., Brewerton, T. D., Jolic, Z., Dansky, B. S. ve Abbott, D. W. (1997). Relationship of childhood sexual abuse and eating disorders. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 36(8), 1107-1115.

Wonderlich, S. A., Crosby, R. D., Mitchell, J. E., Roberts, J. A., Haseltine, B., Demuth, G. A. I. L. ve Thompson, K. M. (2000). Relationship of childhood sexual abuse and eating disturbance in children. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 39(10), 1277-1283.

Wong, D. F., Wagner Jr, H. N., Tune, L. E., Dannals, R. F., Pearson, G. D., Links, J. M., Tamminga, C. A., Broussolle, E., Ravert, H. T., Wilson, A. A., Toung, J. K. T., Malat, J., Williams, J. A., O’Tuama, L. A., Snyder, S. H., Kuhar, M. J. ve Gjedde, A. (1986). Positron emission tomography reveals elevated D2 dopamine receptors in drug-naive schizophrenics. *Science*, 234(4783), 1558-1563.

World Health Organization. (2019). *International classification of diseases* (11. baskı). World Health Organization.

Wright, I. C., Rabe-Hesketh, S., Woodruff, P. W., David, A. S., Murray, R. M. ve Bullmore, E. T. (2000). Meta-analysis of regional brain volumes in schizophrenia. *American Journal of Psychiatry*, 157(1), 16-25.

Yehuda, R. (1999). Biological factors associated with susceptibility to posttraumatic stress disorder. *Canadian Journal of Psychiatry*, 44(1), 34-39.

Yehuda, R. (2002). Post-traumatic stress disorder. *New England Journal of Medicine*, 346(2), 108-114.

Zanarini, M. C. ve Frankenburg, F. R. (1997). Pathways to the development of borderline personality disorder. *Journal of Personality Disorders*, 11(1), 93-104.

Zlotnick, C., Shea, M. T., Pearlstein, T., Begin, A., Simpson, E. ve Costello, E. (1996). Differences in dissociative experiences between survivors of childhood incest and survivors of assault in adulthood. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 184, 52-54.

Zohar, J., Mueller, E. A., Insel, T. R., Zohar-Kadouch, R. C. ve Murphy, D. L. (1987). Serotonergic responsivity in obsessive-compulsive disorder: comparison of patients and healthy controls. *Archives of General Psychiatry*, 44(11), 946-951.

Zubin, J. ve Spring, B. (1977). Vulnerability-a new view of schizophrenia. *Journal of Abnormal Psychology*, 86(2), 103-126.

PSİKOLOJİK BOZUKLUKLARIN TEDAVİSİ

Yazar : Sezin Andıç¹

Bölüm Özeti

Psikolojik bozuklukların tedavisi tarihsel olarak büyük bir evrim geçirmiştir. Antik çağlarda ruhsal rahatsızlıklar doğaüstü güçlere atfedilirken, zamanla bu anlayış değişmiş ve bilimsel temelli tedavi yöntemleri gelişmiştir. Psikanalitik yaklaşımdan başlayarak, psikodinamik, hümanistik, bilişsel-davranışçı, varoluşçu ve sistemik terapiler gibi çeşitli kuramlar psikoterapi alanını zenginleştirmiştir. Özellikle psikanaliz, bilinçdışı süreçlerin keşfiyle terapiye büyük bir katkı yapmış, bilişsel-davranışçı terapiler ise bireyin düşüncelerini ve davranışlarını yeniden yapılandırmaya odaklanmıştır. Her biri, bireyin psikolojik sağlığını iyileştirmek, iç çatışmalarını çözmek ve kişilerarası ilişkilerini geliştirmek için farklı perspektifler sunar. Son yıllarda, çevrimiçi terapiler, bireylere esneklik ve erişilebilirlik sağlayarak geleneksel yüz yüze terapilere alternatif olmuştur. Araştırmalar, çevrimiçi terapinin birçok durumda yüz yüze terapiyle benzer sonuçlar üretebildiğini göstermiştir (örn., Backhaus ve ark., 2012; Bentley ve ark., 2020; Simpson, 2009). Kanıta dayalı uygulamaların, kültürel yetkinliğin ve teknolojideki ilerlemelerin entegrasyonu psikoterapi uygulamalarını daha da zenginleştirmektedir. Bireylerin düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını keşfetmeleri için güvenli ve destekleyici bir ortam sağladığından, psikoterapinin psikolojik sağlığa katkısı önemli bir derinlik oluşturmaktadır. Her bir terapi yaklaşımının kendine özgü güçlü yönleri olmakla birlikte üstün bir terapi yaklaşımının olduğuna ilişkin herhangi bir kanıt bulunmamaktadır (Cuijpers ve ark., 2008). Terapötik ilişkinin ise en önemli ve iyileştirici ortak faktör olduğu bilinmektedir (bkz. Lambert ve Barley, 2001; Norcross ve Lambert 2018; Ormhaug ve ark., 2014). Teknoloji temelli yeni yaklaşımların etkililiği, bireyin psikoterapiye ne kadar aktif katıldığına, teknolojiye erişimine ve bireysel tercihlerine bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Önemli olan, teknolojinin psikoterapi sürecini desteklemesi ancak yerine geçmemesidir. Psikoterapistlerin profesyonel uyum yeteneğinin önemi uzaktan psikoterapi sağlayan klinisyenler için daha fazla eğitim ve profesyonel desteğe duyulan ihtiyaç ve teknoloji kullanımına olan uyumun gerekliliği giderek artmaktadır. Psikoterapi uygulamaları evrimleşirken, biyomedikal tedaviler de psikolojik bozuklukların tedavisinde önemli bir rol oynamıştır. Antipsikotik ilaçlar, depresyon, şizofreni ve bipolar bozukluk gibi ciddi bozuklukların yönetiminde devrim yaratmıştır. Antidepresanlar (SSRI'lar, SNRI'lar) ve anksiyolitikler, birçok hastada belirtilerin kontrol altına alınmasına yardımcı olur. Elektrokonvülsif terapi (EKT) gibi yöntemlerin de dirençli vakalarda etkililiği gösterilmiştir. Sonuç olarak, psikolojik bozuklukların tedavisinde hem psikoterapi yaklaşımlarının hem de biyomedikal müdahalelerin birlikte ele alındığı bütüncül yaklaşımlar, danışanların özgün sorunlarına uygun çözümler sunarak tedavinin etkililiğini artırmakta ve psikolojik sağlık alanındaki gelişmelerin geleceğine ışık tutmaktadır.

Bölüm

17

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, sezinandic@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5144-0685

artırmada özellikle faydalı olabileceği, bu nedenle çevrimiçi psikoterapilerin öncelikli tercih olabileceği öne sürülmektedir (Knechtel ve Erickson, 2020).

Sanal gerçeklik (VR), gerçekçi ancak kontrollü bir ortamda korkuyla yüzleşme imkânı sunarak terapi sürecini destekler. Sanal gerçeklik terapisi, fobilerin ve TSSB'nin tedavisinde umut verici sonuçlar göstermiştir (Gujjar ve ark., 2017; Wood ve ark., 2021). Diğer taraftan, kendi kendine yardım ve bilgece farkındalık

mobil uygulamalarının kullanımının stres, anksiyete ve depresyon belirtilerini azaltmada yardımcı olduğunu gösteren araştırma sayıları artmaya başlamaktadır (Khademian ve ark., 2020; Sun, 2023). Araştırmalar, dijital müdahalelerin bir dizi psikolojik sağlık sorunu için etkili olduğunu ve geleneksel psikoterapilerde bulunmayan avantajlar sunduğunu göstermektedir (Lederman ve D'Alfonso, 2021; Tremain ve ark., 2020).

KAYNAKLAR

Alon-Tirosh, M., Hadar-Shoval, D., Asraf, K., Tannous-Haddad, L. ve Tzischinsky, O. (2021). The association between lifestyle changes and psychological distress during COVID-19 lockdown: The moderating role of COVID-related stressors. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(18), 9695. <https://doi.org/10.3390/ijerph18189695>

Andersson, G., Carlbring, P. ve Grims-lund, A. (2008). Predicting treatment outcome in internet versus face to face treatment of panic disorder. *Computers in Human Behavior*, 24(5), 1790-1801. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2008.02.003>

Ayed, H. B., Yaïch, S., Jemaa, M. B., Hmida, M. B., Trigui, M., Jedidi, J., ... ve Damak, J. (2018). Lifestyle behaviors and mental health in medical students. *Journal of Public Mental Health*, 17(4), 210-217. <https://doi.org/10.1108/jpmh-07-2018-0039>

Backhaus, A., Agha, Z., Maglione, M. L., Repp, A., Ross, B., Zuest, D. ve ark. (2012). Videoconferencing psychotherapy: A systematic review. *Psychological Services*, 9(2), 111-131. <https://doi.org/10.1037/a0027924>

Békés, V., Doorn, K. A., Luo, X., Prout, T. A. ve Hoffman, L. (2021). Psychotherapists' challenges with online therapy during COVID-19: Concerns about connectedness predict therapists' negative view of online therapy and its perceived efficacy over time. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.705699>

Bentley, B., O'Connor, M., Williams, A. ve Breen, L. J. (2020). Dignity therapy online: piloting an online psychosocial intervention for people with terminal illness. *Digital Health*, 6, 205520762095852. <https://doi.org/10.1177/2055207620958527>

Bernard, M. M. T., Luc, M., Carrier, J. D., Fournier, L., Duhoux, A., Côté, E., ... ve Roberge, P. (2018). Patterns of benzodiazepines use in primary care adults with anxiety disorders. *Heliyon*, 4(7).

Bernstein, J., Kashyap, S., Ray, K. ve Ananda, A. (2019). Infections in deep brain stimulator surgery. *Cureus*. <https://doi.org/10.7759/cureus.5440>

Bornstein, R., Maracic, C. E. ve Natoli, A. N. (2018). The psychodynamic perspective. *Sage Handbook of Personality and Individual Differences*.

Botella, C., Fernández-Álvarez, J., Guillén, V., García-Palacios, A. ve Baños, R. (2017). Recent progress in virtual reality exposure therapy for phobias: a systematic review. *Current Psychiatry Reports*, 19(7). <https://doi.org/10.1007/s11920-017-0788-4>

Brierley, M., Albertella, L., Rotaru, K., Destrée, L., Thompson, E. M., Liu, C., ... ve Fontenelle, L. F. (2021). The role of psychological distress in the relationship between lifestyle and compulsivity: An analysis of independent, bi-national samples. *CNS Spectrums*, 28(2), 164-173. <https://doi.org/10.1017/s1092852921001048>

Brown, L. A., Gaudiano, B. A. ve Miller, I. W. (2011). Investigating the similarities and differences between practitioners of second- and third-wave cognitive-behavioral therapies. *Behavior Modification*, 35(2), 187-200. <https://doi.org/10.1177/0145445510393730>

Butler, A. C., Chapman, J. E., Forman, E.

M. ve Beck, A. T. (2006). The empirical status of cognitive-behavioral therapy: a review of meta-analyses. *Clinical Psychology Review*, 26(1), 17-31. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2005.07.003>

Chase, R. (2018). *The Making of Modern Psychiatry*. Logos Verlag Berlin.

Cho, S., Kim, J., Lee, J. Y. ve Sohn, J. H. (2022). Adherence to antipsychotic drugs by medication possession ratio for schizophrenia and similar psychotic disorders in the Republic of Korea: A retrospective cohort study. *Clinical Psychopharmacology and Neuroscience*, 20(3), 491-497. <https://doi.org/10.9758/cpn.2022.20.3.491>

Cipriani, A., Furukawa, T. A., Salanti, G., Chaimani, A., Atkinson, L. Z., Ogawa, Y., ... ve Geddes, J. R. (2018). Comparative efficacy and acceptability of 21 antidepressant drugs for the acute treatment of adults with major depressive disorder: a systematic review and network meta-analysis. *The Lancet*, 391(10128), 1357-1366.

Cipriani, A., Hawton, K., Stockton, S. ve Geddes, J. R. (2013). Lithium in the prevention of suicide in mood disorders: updated systematic review and meta-analysis. *Bmj*, 346.

Commons, M. L. ve Tuladhar, C. T. (2014). Developmental behavior analytic therapy: Easier done than said. *Behavioral Development Bulletin*, 19(2), 1-10. <https://doi.org/10.1037/h0100603>

Cuijpers, P., Straten, A. v., Andersson, G. ve Oppen, P. v. (2008). Psychotherapy for depression in adults: A meta-analysis of comparative outcome studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 76(6), 909-922. <https://doi.org/10.1037/a0013075>

[org/10.1037/a0013075](https://doi.org/10.1037/a0013075)

Çalışkan, Y. ve Tarakçıoğlu, M. C. (2019). What Do Current Algorithms Recommend in The Treatment of Attention Deficit Hyperactivity Disorder?. *Comprehensive Medicine*, 11(1), 16-23.

Davidson, B., Giacobbe, P., Mithani, K., Levitt, A. J., Rabin, J. S., Lipsman, N., ... ve Hamani, C. (2020). Lack of clinical response to deep brain stimulation of the medial forebrain bundle in depression. *Brain Stimulation*, 13(5), 1268-1270. <https://doi.org/10.1016/j.brs.2020.06.010>

Deuchars, S. A., Lall, V. K., Clancy, J. A., Mahadi, M. K., Murray, A., Peers, L., ... ve Deuchars, J. (2017). Mechanisms underpinning sympathetic nervous activity and its modulation using transcutaneous vagus nerve stimulation. *Experimental Physiology*, 103(3), 326-331. <https://doi.org/10.1113/ep086433>

Doorn, K. A., Békés, V., Prout, T. A. ve Hoffman, L. (2022). Practicing online during covid-19: psychodynamic and psychoanalytic therapists' experiences. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 70(4), 665-694. <https://doi.org/10.1177/00030651221114053>

Drevets, W. C. (2000). Neuroimaging studies of mood disorders. *Biological Psychiatry*, 48(8), 813-829.

Eapen, V. ve John, G. (2011). Weight gain and metabolic syndrome among young patients on antipsychotic medication: what do we know and where do we go?. *Australasian Psychiatry*, 19(3), 232-235.

Foa, E. B. ve McLean, C. P. (2016). The efficacy of exposure therapy for anxiety-related disorders and its underlying mechanisms: The case of OCD and PTSD. *Annual Review of Clinical Psychology*, 12(1), 1-28. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-021815-093533>

Gujjar, K. R., Wijk, A. v., Sharma, R. ve Jongh, A. d. (2017). Virtual reality exposure therapy for the treatment of dental phobia: A controlled feasibility study. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 46(3), 367-373. <https://doi.org/10.1017/s1352465817000534>

Hartford, J., Kornstein, S., Liebowitz, M., Pigott, T., Russell, J., Detke, M., ... ve Erickson, J. (2007). Duloxetine

as an SNRI treatment for generalized anxiety disorder: results from a placebo and active-controlled trial. *International Clinical Psychopharmacology*, 22(3), 167-174.

Hollis, C., Sampson, S., Simons, L., Davies, E. B., Churchill, R., Betton, V., ... ve Tomlin, A. (2018). Identifying research priorities for digital technology in mental health care: Results of the James Lind Alliance priority setting partnership. *The Lancet Psychiatry*, 5(10), 845-854. [https://doi.org/10.1016/s2215-0366\(18\)30296-7](https://doi.org/10.1016/s2215-0366(18)30296-7)

Huss, D. B. ve Baer, R. A. (2007). Acceptance and change. *Clinical Case Studies*, 6(1), 17-33. <https://doi.org/10.1177/1534650106290374>

Kandel, E. R. (2013, September 6). The new science of mind. *The New York Times*. Retrieved from www.nytimes.com

Kar, P. C., Ling, K. S. ve Chong, C. K. (2014). Mindful-S.T.O.P.: Mindfulness made easy for stress reduction in medical students. *Education in Medicine Journal*, 6(2). <https://doi.org/10.5959/eimj.v6i2.230>

Kendler, K. S., Kessler, R. C., Walters, E. E., MacLean, C., Neale, M. C., Heath, A. C. ve Eaves, L. J. (2010). Stressful life events, genetic liability, and onset of an episode of major depression in women. *Focus*, 8(3), 459-470.

Kendler, K. S., Thornton, L. M. ve Gardner, C. O. (2001). Genetic risk, number of previous depressive episodes, and stressful life events in predicting onset of major depression. *American Journal of Psychiatry*, 158(4), 582-586.

Keller, M. B., Trivedi, M. H., Thase, M. E., Shelton, R. C., Kornstein, S. G., Nemeroff, C. B., ... ve Ninan, P. T. (2007). The Prevention of Recurrent Episodes of Depression with Venlafaxine for Two Years (PREVENT) study: outcomes from the acute and continuation phases. *Biological Psychiatry*, 62(12), 1371-1379.

Key, B., Rowa, K., Bieling, P., McCabe, R. E. ve Pawluk, E. J. (2017). Mindfulness-based cognitive therapy as an augmentation treatment for obsessive-compulsive disorder. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 24(5), 1109-1120. <https://doi.org/10.1002/cpp.2076>

Khademian, F., Aslani, A. ve Bastani, P.

(2020). The effects of mobile apps on stress, anxiety, and depression: Overview of systematic reviews. *International Journal of Technology Assessment in Health Care*, 37(1). <https://doi.org/10.1017/s0266462320002093>

Kliem, S., Kröger, C. ve Kosfelder, J. (2010). Dialectical behavior therapy for borderline personality disorder: A meta-analysis using mixed-effects modeling. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 78(6), 936-951. <https://doi.org/10.1037/a0021015>

Knapen, S. E., Van de Werken, M., Gordijn, M. C. M. ve Meesters, Y. (2014). The duration of light treatment and therapy outcome in seasonal affective disorder. *Journal of Affective Disorders*, 166, 343-346.

Kor, P. P. K., Liu, J. Y. W. ve Chien, W. T. (2019). Effects on stress reduction of a modified mindfulness-based cognitive therapy for family caregivers of those with dementia: Study protocol for a randomized controlled trial. *Trials*, 20(1). <https://doi.org/10.1186/s13063-019-3432-2>

Kotera, Y., Kaluzeviciute, G., Lloyd, C. A., Edwards, A. ve Ozaki, A. (2021). Qualitative investigation into therapists' experiences of online therapy: implications for working clients. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(19), 10295. <https://doi.org/10.3390/ijerph181910295>

Lambert, M. J. ve Barley, D. E. (2001). Research summary on the therapeutic relationship and psychotherapy outcome. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 38(4), 357.

Lampe, K. (2021). Mental health and transcendence in antiquity and today: Comment on Graiver (2021). *History of Psychology*, 24(1), 13-16. <https://doi.org/10.1037/hop0000151>

Lederman, R. ve D'Alfonso, S. (2021). The digital therapeutic alliance: Prospects and considerations. *JMIR Mental Health*, 8(7), e31385. <https://doi.org/10.2196/31385>

Leichsenring, F., Abbass, A., Hilsenroth, M. J., Luyten, P., Munder, T., Rabung, S., ... ve Steinert, C. (2018). "Gold standards," plurality and monocultures: The need for diversity in psychotherapy. *Frontiers in Psychi-*

atry, 9. [https://doi.org/10.3389/fpsy-
yt.2018.00159](https://doi.org/10.3389/fpsy-
yt.2018.00159)

Leichsenring, F. ve Steinert, C. (2017). Is
cognitive behavioral therapy the gold
standard for psychotherapy? *JAMA*,
318(14), 1323. [https://doi.org/10.1001/
jama.2017.13737](https://doi.org/10.1001/
jama.2017.13737)

Leucht, S., Corves, C., Arbter, D., Engel,
R. R., Li, C. ve Davis, J. M. (2009).
Second-generation versus first-ge-
neration antipsychotic drugs for
schizophrenia: a meta-analysis. *The
Lancet*, 373(9657), 31-41.

Mazereel, V., Detraux, J., Vancampfort, D.,
Van Winkel, R., & De Hert, M. (2020).
Impact of psychotropic medication
effects on obesity and the metabolic
syndrome in people with serious men-
tal illness. *Frontiers in Endocrinology*,
11, 573479.

Messina, I., Bianco, F., Cusinato, M., Calvo,
V. ve Sambin, M. (2016). Abnormal
default system functioning in depres-
sion: Implications for emotion regula-
tion. *Frontiers in Psychology*, 7. [https://
doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00858](https://
doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00858)

Meyer, J. H., Houle, S., Sagrati, S., Carella,
A., Hussey, D. F., Ginovart, N., ... ve
Wilson, A. A. (2004). Brain seroto-
nin transporter binding potential
measured with carbon11-labeled
dasb positron emission tomography:
Effects of major depressive episodes
and severity of dysfunctional attitudes.
Archives of general psychiatry, 61(12),
1271-1279.

Mirzakhani, H., Welch, C., Eikermann, M.
ve Nozari, A. (2011). Neuromuscular
blocking agents for electroconvulsive
therapy: A systematic review. *Acta
Anaesthesiologica Scandinavica*, 56(1),
3-16. [https://doi.org/10.1111/j.1399-
6576.2011.02520.x](https://doi.org/10.1111/j.1399-
6576.2011.02520.x)

Möller, H. J., Llorca, P. M., Sacchetti, E.,
Martin, S. D., Medori, R., Parellada, E.
ve StoRMi Study Group. (2005). Efficacy
and safety of direct transition to
risperidone long-acting injectable in
patients treated with various antipsy-
chotic therapies. *International Clinical
Psychopharmacology*, 20(3), 121-130.

Myers, D. G. ve Dewall, C. N. (2015). *Psy-
chology* (11th ed.). Worth Publishers.

Nevid, J. S., Rathus, S. A. ve Greene, B.
(2018). *Abnormal Psychology in a
Changing World* (10th ed.). Pearson.

Norcross, J. C. ve Lambert, M. J. (2018).
Psychotherapy relationships that work
III. *Psychotherapy*, 55(4), 303.

Ormhaug, S. M., Jensen, T. K., Went-
zel-Larsen, T. ve Shirk, S. R. (2014).
The therapeutic alliance in treatment
of traumatized youths: Relation to
outcome in a randomized clinical
trial. *Journal of Consulting and Clinical
Psychology*, 82(1), 52-64. [https://doi.
org/10.1037/a0033884](https://doi.
org/10.1037/a0033884)

Perkins, A., Patrick, F., Wise, T., Meyer,
N., Mazibuko, N., Oates, A. E., ... ve
Young, A. H. (2021). Cholinergic mo-
dulation of disorder-relevant human
defensive behaviour in generalised
anxiety disorder. *Translational psychi-
atry*, 11(1), 13.

Pirnia, T., Joshi, S. H., Leaver, A. M., Vasa-
vada, M., Njau, S., Woods, R. P., ... ve
Narr, K. L. (2016). Electroconvulsive
therapy and structural neuroplasticity
in neocortical, limbic and paralimbic
cortex. *Translational Psychiatry*, 6(6),
e832-e832. [https://doi.org/10.1038/
tp.2016.102](https://doi.org/10.1038/
tp.2016.102)

Pontén, M., Jonsjö, M., Vadenmark, V.,
Moberg, E., Grannas, D., Andersson,
G., ... ve Jensen, K. (2023). Associati-
on between expectations and clinical
outcomes in online v. face-to-face
therapy – an individual participant
data meta-analysis. *Psychological Me-
dicine*, 54(6), 1207-1214. [https://doi.
org/10.1017/s0033291723003033](https://doi.
org/10.1017/s0033291723003033)

Reynolds, D. J., Stiles, W. B. ve Grohol,
J. M. (2006). An investigation of
session impact and alliance in internet
based psychotherapy: Preliminary
results. *Counselling and Psychotherapy
Research*, 6(3), 164-168. [https://doi.
org/10.1080/14733140600853617](https://doi.
org/10.1080/14733140600853617)

Riva-Posse, P., Choi, K. S., Holtzheimer, P.
E., Crowell, A., Garlow, S. J., Rajendra,
J., ... ve Mayberg, H. S. (2017). A
connectomic approach for subcallo-
sal cingulate deep brain stimulation
surgery: Prospective targeting in treat-
ment-resistant depression. *Molecular
Psychiatry*, 23(4), 843-849. [https://doi.
org/10.1038/mp.2017.59](https://doi.
org/10.1038/mp.2017.59)

Rizvi, S. ve Khan, A. M. (2019). Use of
transcranial magnetic stimulation
for depression. *Cureus*. [https://doi.
org/10.7759/cureus.4736](https://doi.
org/10.7759/cureus.4736)

Sackeim, H. A., Dillingham, E. M.,

Prudic, J., Cooper, T. B., McCall, W.
V., Rosenquist, P. B., ... ve Haskett,
R. F. (2009). Effect of concomitant
pharmacotherapy on electroconvul-
sive therapy outcomes. *Archives of
General Psychiatry*, 66(7), 729. [https://doi.org/10.1001/archgenpsychi-
atry.2009.75](https://
doi.org/10.1001/archgenpsychi-
atry.2009.75)

Safran, D. J. (2014). *Psikanaliz ve psika-
nalitik terapiler*. İstanbul: Okuyan Us
Yayınları.

Schalkwijk, F., Luyten, P., Ingenhoven, T.
ve Dekker, J. (2021). Narcissistic per-
sonality disorder: Are psychodynamic
theories and the alternative DSM-5
model for personality disorders finally
going to meet? *Frontiers in Psycho-
logy*, 12. [https://doi.org/10.3389/fps-
yg.2021.676733](https://doi.org/10.3389/fps-
yg.2021.676733)

Shamdasani, S. (2022). Psychotherapy's
identity crisis: Opening reflections
on the historiographies of psy-
chotherapies. *História, Ciências,
Saúde-Manguinhos*, 29(1), 15-25.
[https://doi.org/10.1590/s0104-
59702022000500002](https://doi.org/10.1590/s0104-
59702022000500002)

Simpson, S. (2009). Psychotherapy via
videoconferencing: A review. *British
Journal of Guidance & Counsel-
ling*, 37(3), 271-286. [https://doi.
org/10.1080/03069880902957007](https://doi.
org/10.1080/03069880902957007)

Soares, E. E., Thrall, J., Stephens, T. N.,
Biglieri, R. R., Consoli, A. J. ve Bunge,
E. L. (2020). Publication trends in ps-
ychotherapy: Bibliometric analysis of
the past 5 decades. *American Journal
of Psychotherapy*, 73(3), 85-94. [https://
doi.org/10.1176/appi.psychothe-
rapy.20190045](https://
doi.org/10.1176/appi.psychothe-
rapy.20190045)

Spence, S. H., Donovan, C. L., March, S.,
Gamble, A., Anderson, R., Prosser,
S. J., ... ve Kenardy, J. (2011). A
randomized controlled trial of online
versus clinic-based CBT for adolescent
anxiety. *Journal of Consulting and
Clinical Psychology*, 79(5), 629-642.
<https://doi.org/10.1037/a0024512>

Stroup, T. S., Gerhard, T., Crystal, S.,
Huang, C., Tan, Z., Wall, M. M., ...
ve Olfson, M. (2018). Psychotropic
medication use among adults with
schizophrenia and schizoaffective di-
sorder in the United States. *Psychiatric
Services*, 69(5), 605-608. [https://doi.
org/10.1176/appi.ps.201700356](https://doi.
org/10.1176/appi.ps.201700356)

Sun, L. (2023). Social media usage and

students' social anxiety, loneliness and
well-being: Does digital mindful-
ness-based intervention effectively
work? *Research Square*. [https://doi.
org/10.21203/rs.3.rs-3306082/v1](https://doi.
org/10.21203/rs.3.rs-3306082/v1)

Tremain, H., McEnery, C., Fletcher, K.
ve Murray, G. (2020). The therapeu-
tic alliance in digital mental health
interventions for serious mental
illnesses: Narrative review. *JMIR
Mental Health*, 7(8), e17204. [https://
doi.org/10.2196/17204](https://
doi.org/10.2196/17204)

Wood, D. P., Roy, M. J., Wiederhold, B.

K. ve Wiederhold, M. D. (2021).
Combat-related post-traumatic stress
disorder: A case report of virtual
reality graded exposure therapy with
physiological monitoring in a U.S.
Navy officer and a U.S. Army officer.
Cureus. [https://doi.org/10.7759/cu-
reus.19604](https://doi.org/10.7759/cu-
reus.19604)

Voegeli, G., Cléry-Melin, M. L., Ramoz,
N. ve Gorwood, P. (2017). Progress in
elucidating biomarkers of antidep-
ressant pharmacological treatment
response: a systematic review and me-

ta-analysis of the last 15 years. *Drugs*,
77, 1967-1986.

Volkman, C., Bschor, T. ve Köhler, S.
(2020). Lithium treatment over the
lifespan in bipolar disorders. *Frontiers
in Psychiatry*, 11, 377.

Zhang, M., Li, R., Wang, Y. ve Huang, Z.
(2017). Neural plasticity is involved in
physiological sleep, depressive sleep
disturbances, and antidepressant tre-
atments. *Neural Plasticity*, 2017, 1-16.
<https://doi.org/10.1155/2017/5870735>